

"Ketjun voi katkaista, ettei tarvi mennä sitä samaa polkuu"

Ketjuuntuvat elämät ja palvelujärjestelmä
elämänkulussa

SANNA LEHTIMÄKI

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Huhtikuu 2011

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LEHTIMÄKI, SANNA: "Ketjun voi katkaista, ettei tarvi mennä sitä samaa polkuu"

Ketjuuntuvat elämät ja palvelujärjestelmä elämäkulussa

Pro Gradu-tutkielma, 88 s.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tarja Pösö

Huhtikuu 2011

Tutkielmani aiheena on ylisukupolvisuus, jota tutkimuksessani nimitän ketjuuntumisen käsitteellä. Tutkielmani on laadullinen elämäkulututkimus, jonka aineistona on kaksi elämäkerrallista haastattelua ihmisiltä, joilla on kokemusta palvelujärjestelmän asiakkaana olemisesta useassa sukupolvessa.

Olen kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä palveluiden käyttämisellä on elämäkulussa, sillä sosiaalityön kentällä palveluiden vaikutukset elämäkulkuun eivät aina ole nähtävillä. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, millaisia ketjuuntumisia haastateltavien elämäkulussa on nähtävillä ja millaisia merkityksiä niillä on elämäkulussa. Tavoitteenani on tuoda esiin ylisukupolvisuudesta monisävyisempi kuva kuin mihin tutkimus on tällä hetkellä painottunut.

Analyysimuotoni on narratiivinen. Etsin aineistossa esiintyviä ketjuuntumisia narratiivien analyysin avulla ja löysin kolme kategoriala, jotka ovat *aineellinen, sosiaalinen ja henkinen ketjuuntuminen*. Tuloksistani käy ilmi, että ketjuuntuminen koskettaa arkipäivässä tarvittavia kykyjä, arvoja, voimavaroja ja heikkouksia. Ketjuille luodut merkitykset vaihtelevat elämäkulun varrella ja sama ketju voi olla yhdessä elämänvaiheessa rasite, toisessa voimavara.

Narratiivien analyysin avulla vastasin myös kysymykseen siitä, millaisia merkityksiä palveluilla on elämäkulkuun. Tulokseksi löytyi niin ikään kolme kategoriala, joita ovat *elämäkulun kannalta merkittävä palvelukokemus, saatu apu ei auttanut ja palvelun tarvetta ei huomattu*. Narratiivista analyysia hyödynsin vielä kertoessani haastateltavieni palvelun käyttötarinat, joita ovat *Ainon samoilijan tarina*, sekä *Sarin taidon ja tuurin tarina*. Tarinoista käy ilmi, että palvelujärjestelmässä asioiminen edellyttää sekä taitoa, että tuuria. Mikäli apua hakevalta uupuu taitoa ja/tai tuuria, saattaa hänestä tulla palvelujärjestelmäviidakossa samoilija, joka etsii itselleen sopivaa palvelumuotoa yrityksen ja erehdyksen kautta.

Loppujen lopuksi ketjuuntumisissa oleellista ei ole se, mikä ketjuuntuu vaan se, miten ketjujen kanssa oppii elämään ja miten niihin suhtautuu. Tämä koskee sekä ihmistä itseään, mutta myös palvelujärjestelmää ja sen työntekijöitä. Palvelujärjestelmän työntekijöiden haasteena onkin taistella ylisukupolvisuuteen liittyvää ongelmakeskeistä puhetapaa vastaan, sekä keskittyä kuuntelemaan palvelun käyttäjien kokonaisista elämäntarinoita.

Asiasanat: elämäkulku, ylisukupolvisuus, ketjuuntuminen ja palvelujärjestelmä.

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

LEHTIMÄKI, SANNA: "The link can be broken, one doesn't need go down the same bath"
Linked lives and the service system in a life course
Master's Thesis, 88 pages
Social Work
Supervisor: Tarja Pösö
April 2011

The focus of my research is in intergenerationality, which is in this thesis referred to as the concept of linked lives. My research is a qualitative life course study and the data consists of two life stories collected through interviews. The persons interviewed have experience of being clients of the service system in various generations.

I am interested in what kinds of meanings do using services carry on life course, because in the field of social work it is not always visible what kinds of effects the services have on life course. In addition I am interested in what kinds of links there are in the life course of my interviewees and what meanings do the links carry on the life course. In this research my aim is to bring out a broader picture of intergenerationality than the present research has been able to give.

My analysis method is narrative. I used the analysis of narratives to find out what kinds of links there were in the data. I found three categories, which are *material*, *social* and *mental links*. According to my results, these links attach to capabilities, values, resources and weaknesses that are needed in everyday life. The meanings created for links vary over the life course. The same link can be a burden in one phase of life and a recourse in another.

I used the analysis of narratives also to find out what kinds of meanings do services have on life course. I found three categories that are *significant meaning to the life course*, *the service didn't help* and *the need of service wasn't noticed*. I also used the analysis of narratives when telling the service stories of the interviewees. Stories are called *Aino's venturer's story* and *Sari's story of skill and luck*. According to the stories, using the service system requires both skill and luck. If a service user does not have these features, one may end up to be a seeker, who tries to find the most convenient service that would fit for oneself.

Finally, it does not matter what has been linked, but how the links are taken and learnt to live with. This relates both to the person and the service system with its employees. The employees of the service system must fight against the problem-oriented way of speaking about the intergenerationality. They must also pay attention on listening to whole life stories of the service users.

Keywords: life course, intergenerationality, linked lives and service system.

1. Johdanto.....	1
2. Ylisukupolvisuus.....	3
2.1 Käsitekeskustelun kentällä.....	3
2.2 Ketjuuntuvat elämät.....	6
3. Ihmisten kohtaama palvelujärjestelmä.....	11
3.1 Kohtaaminen ruohonjuuritasolla.....	11
3.2 Palvelujärjestelmän toiminta.....	15
4. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen toteuttaminen.....	21
4.1 Tutkimustehtävä.....	21
4.2 Aineistona elämäkerralliset haastattelut.....	21
4.3 Elämänkulututkimus ja eettinen pohdinta.....	24
4.4 Narratiivisuus aineiston analyysimuotona.....	27
5. Ketjuuntumisia elämäkulussa.....	31
5.1 Aineellisten tekijöiden ketjuuntuminen.....	31
5.2 Sosiaalisten tekijöiden ketjuuntuminen.....	34
5.3 Henkisten tekijöiden ketjuuntuminen.....	42
5.4 Ketjuuntumisten merkitys elämäkulussa.....	48
6. Palvelujärjestelmä elämäkulussa.....	50
6.1 Tarinoita palvelujen käyttäjiltä.....	50
6.1.1 Aino: Palvelujärjestelmässä samoilija.....	50
6.1.2 Sari: Taidolla ja tuurilla palvelujärjestelmässä.....	58
6.1.3 tarinat elämäkulussa.....	64
6.2 Ketjuuntuneita palvelukokemuksia.....	67
7. Pohdintoja matkan varrelta.....	70

Lähteet	77
---------------	----

1. Johdanto

Pro gradu- tutkimukseni painottaa elämän moninaisuutta ja sen keskiössä ovat ihmiset ja eletty elämä. Kahden elämäkerrallisen case-aineiston avulla pyrin kuulemaan tarinoita ihmisiltä, joilla on kokemusta palvelujärjestelmän asiakkaana olemisesta useammassa sukupolvessa. Samalla kiinnitän huomioni tarinoissa esiintyviin ylisukupolvisiin ketjuihin.

Alun perin kiinnostuin aiheesta työskenneltyäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä sosiaaliasemalla. Lastensuojelutyötä tehdessäni törmäsin pariin otteeseen asiakkuuksiin, joissa oli sukupolvittaista jatkuvuutta (esim. Forssèn 1993, 107; Kivinen 1994, 129; Heino 2007, 46). Aloin kiinnostua ilmiöstä, jonka myöhemmin ymmärsin liittyvän sosiaaliseen perimään. Tästä kiinnostuksesta käsin tein kandidaatintutkimukseni, jossa lähestyin sosiaalisen perimän tematiikkaa lähtökohtanani sosiaalityön asiakkuus. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni ei ole sitoa ylisukupolvisia ilmiöitä yhtä tarkkarajaisesti tiettyihin palveluiden käyttäjiin, koska pelkäisin kadottavani jotain elämän moninaisuudesta, sekä rajaavani liikaa haastateltavien kertomaa. Sen sijaan olen kiinnostunut laajemmin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän kohdanneista ihmisistä. Lähtökohtani on antaa haastateltavien kertoa elämäntarinansa kokonaisuudessaan. Samalla pyydän heitä kertomaan palveluista, jotka he ovat itse kokeneet elämässään merkityksellisinä. Olen kiinnostunut siitä, millaisen roolin palvelut saavat elämänsäkulussa ihmisten omasta näkökulmasta käsin katsottuna.

Palveluiden käyttäjien tarinoiden esiin nostaminen ja kokemusten tutkiminen on tärkeää, koska niiden avulla saadaan tietoa siitä, kuinka asiakas kohdataan aidosti, hänen kokemuksiaan kunnioittaen. Erityisen tärkeänä koen elämäntarinoiden kertomisen, koska sosiaalityön työkentällä pystytään harvoin perehtymään asiakkaiden elämien kokonaisuuksiin niiden vaatimalla tavalla. Tämä olisi kuitenkin tärkeää, jotta tarkoituksenmukaisia ratkaisuja ja apua voitaisiin tarjota asiakkaille.

Tutkimukseni taustalla vaikuttaa Anneli Pohjolan (1994, 11-17) tekemä tutkimus, jossa hän on kiinnostunut siitä, miten nuoren aikuisen elämänsäkuva todellistuu toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Pohjola raottaa sitä salamyhkäisyyden verhoa, jonka työntekijät saattavat

asiakkuuden eteen vetää. Hän painottaa sitä, ettei asiakkuus määritä elämää, vaan asiakkaana oleminen muodostuu episodeista elämänkulun kokonaisuudessa ja asiakkaaksi tulon taustalla ovat ihmisten arkielämän tilanteet ja olosuhteet. Työntekijän voi olla vaikea saada kokonaiskuvaa apua hakevan ihmisen elämästä. Sen sijaan hän näkee sellaisia palasia ihmisten elämistä, joita palvelun käyttäjä tuo ilmi ja jotka liittyvät asiakkuuteen. Vaarana on, että työntekijä kohtaa palvelun käyttäjän asiakkaana, eikä ihmisenä. Tuolloin ihmisestä saatu kuva saattaa vääristyä, jolloin palvelun käyttäjä voi määrittäytyä toiseuden ja ongelmallisuuden kautta ja elämä peittyä ongelmien alle. Sen sijaan työntekijän tulisi suhteellistaa asiakkuus yhdeksi osaksi elämänkulun tapahtumia ilman, että se määrittäisi koko kuvaa. Pohjolan tavoin olenkin kiinnostunut siitä, miten palvelujärjestelmä onnistuu kohtaamaan ihmisten elämänkulun.

Elämäntarinoiden lisäksi keskiössä ovat ylisukupolviset ketjut. Tämä siksi, että menneiden sukupolvien tarinat vaikuttavat edelleen nykypäivässä. Paloja menneestä kulkee mukamme, koska olemme kietoutuneet sosiaaliseen verkostoomme. (Bengtson & Biblarz & Roberts 2002.) Haluan tutkimuksellani painottaa sitä, että kaikilta ihmisiltä ja kaikista sukupolvista löytyy ylisukupolvisuutta ja omaksumme sekä voimavaroja että heikkouksia. Ylisukupolvisuudessa on siis sekä positiivinen että negatiivinen ulottuvuutensa, mutta useissa tutkimuksissa ylisukupolvisuus rinnastetaan kuitenkin huono-osaisuuden kehämäiseksi jatkumoksi ja voimavarat unohdetaan keskustelusta. Useimmiten ylisukupolvisuuteen keskittyneet tutkimukset ovat kohdistuneet johonkin tiettyyn ongelmaan, kuten päihdeongelmien tai väkivaltaisen käytöksen periytymiseen (kts. Vilhula 2007, 23). Tutkimuksellani haluan erottua niistä tutkimuksista, jotka keskittyvät painottamaan huono-osaisuuden ylisukupolvista jatkuvuutta ja paikata sitä aukkoa, joka ylisukupolvisten ilmiöiden tutkimisessa on. Sillä vaikka käytännön sosiaalityössä ylisukupolviset ilmiöt ovatkin havaittavissa, on sosiaalinen perimä ilmiönä suppeasti tutkittu (McMillen & Rideout 1996, 379).

Tutkimukseni etenee niin, että toisessa luvussa avaan sosiaalisesta perimästä ja ylisukupolvisuudesta käytyä monimuotoista teoriakeskustelua ja perustelen omat käsitevalintani, sekä käyn läpi tutkimuksia ja teorioita siitä, millä tavoin elämät ketjuuntuvat. Kolmannessa luvussa paneudun kotimaisiin tutkimuksiin siitä, miten palvelujärjestelmä kohtaa ihmiset sekä ruohonjuuritasolla, että organisaation tasolla. Neljännessä luvussa avaan metodologisia

valintojani. Luvut viisi ja kuusi ovat tuloslukuja, joissa käyn läpi haastateltavien elämässä näkyviä ketjuuntumisia, sekä palvelujärjestelmäkokemuksia. Lopuksi esitän pohdintoja matkani varrelta.

Tutkimuksen keskiössä ovat elämänkulku, ylisukupolvisuus, ketjuuntuminen ja palvelujärjestelmä.

2. Ylisukupolvisuus

2.1 Käsitekeskustelun kentällä

Ylisukupolvisuudesta käydään keskustelua hyvin monimuotoisella kentällä, jolla ei olla välttytty kritiikiltä käytössä olevia käsitteitä kohtaan. Oma ylisukupolvisuudesta käyttämäni ketjuuntumisen käsite juontaa juurensa useista eri käsitteistä ja tekijöistä, joita esittelen jäljempänä.

Ylisukupolvisuus ja sosiaalinen perimä tutkimuskohteena kiinnostaa tutkijoita, mutta niistä ei ole kyetty luomaan yhtenäistä teoriaa. Ilmiön kompleksisuus hidastaa tutkimusten etenemistä. (McMillen & Rideout 1996, 379.) Tutkimuskirjallisuudessa ylisukupolvisia ilmiöitä kutsutaan useilla erilaisilla nimityksillä ja varsinkin kansainvälisessä kirjallisuudessa on käytetty muun muassa sukupolvien välisen siirtymän (intergenerational transmission) tai kehän käsitettä (intergenerational cycle), sekä jatkuvuuden käsitettä (intergenerational continuity) (Esim. Scaramella & Conger 2003; MacMillen & Rideout 1996; Carroll 1977).

Sosiaalisen perimän käsite on yksi käytetyimmistä ja perustelluimmista. Käsitettä käytti ensimmäisten joukossa Gustav Jonsson 1960-luvulla. Jonsson (1969) kuvaa lastensuojelun asiakkaiden sukupolvelta toiselle jatkuvaa huono-osaisuuden kehää käsitteellä sosiaalinen perimä (det sociala arvet). Jonssonin (1969, 45 - 48) mukaan sosiaalinen perimä voi olla sekä positiivista että negatiivista. Se sisältää ulkoiset elinolot kuten perheen taloudellisen tilanteen, perheenjäsenten terveydentilan, vanhempien koulutustason ja työkyvyn. Ulkoisten elinolojen lisäksi sosiaalinen perimä sisältää sisäisiä tekijöitä kuten kodin ilmapiirin, vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen ja kasvatuskäytännöt. Viimeiseksi sosiaalinen perimä sisältää toisessa

sukupolvessa oman vanhemmuuden ja toimimisen vanhemman roolissa ja kasvattajana, vanhempien aseman yhteiskunnan jäsenenä, perheen emotionaalisen kypsyyden, sekä perheen suhtautumisen sosiaaliseen ympäristöönsä.

Kärkkäinen (2004, 29 -30) jaottelee sosiaalisen perimän määrittelytavat suppeaksi ja laajaksi. Kärkkäisen mukaan Jonsson (1969) määrittelee sosiaalisen perimän laajasti ”lähtökohdistaan käsin eli siitä, mitä kautta voimavarat periytyvät”. Bourdieun (1979/1984) määritelmä taas on suppeampi ja se tehdään ”sisällöstään käsin eli siitä, millaisia voimavaroja periytyy”. Kärkkäisen mukaan Bourdieun suppea määritelmä tarkoittaa perheen sosiaalisen pääoman periytymistä lapselle. Sosiaalinen pääoma sisältää muun muassa perittyjä sosiaalisia taitoja ja suhteita, sekä sosiaalisen toiminnan sääntöjä. Kärkkäinen tiivistää Jonssonin sosiaalisen perimän määritelmän taas sisältävän kaikenlaisten pääomien kuten sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten pääomien siirtymisen, sekä elämänhallinnan voimavarojen periytymisen sukupolvelta toiselle. Voimavarat periytyvät kasvuolosuhteiden ja vanhempi-lapsisuhteiden kautta sekä sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa.

Kärkkäisen (2004, 29, 35) oma määrittely on muita laajempi. Hänen mukaansa sosiaalinen perimä tarkoittaa elämänhallinnan voimavarojen siirtymistä sukupolvelta toiselle perheen vuorovaikutustavoissa ja sosiaalisten suhteiden kautta. Elämänhallinnan voimavaroilla hän tarkoittaa henkisiä, kulttuurisia, sosiaalisia ja aineellisia hyvinvoinnin osatekijöitä.

Käsitteenä sosiaalinen perimä on haastava ja siihen tulee suhtautua kriittisesti. Perimä-sana viittaa sosiobiologiaan ja antaa ymmärtää, että huono-osaisuutta voitaisiin selittää ihmisten yksilöllisillä ominaisuuksilla, kuten etnisellä taustalla. Perimä-sanankäyttö viittaa myös vahvasti geneettiseen perimään, taakkaan, joka saattaa leimata ihmisen turhaan. (Vilhula 2007, 13-14.) Kärkkäisen (2004, 30) mukaan myös Jonsson vastusti aluksi sosiaalisen perimän käsitettä liian predestinoivana, ikään kuin elämän käsikirjoitus olisi valmiiksi tehty, eikä siihen voisi enää myöhemmillä toimilla vaikuttaa. Sosiaalinen perimä ei kuitenkaan ole luonteeltaan predestinoiva, eivätkä vaikeat kasvuolosuhteet johda automaattisesti syrjäytymiseen. Sosiaalinen perimä muovautuu ympäristötekijöistä ja sosiaalisessa oppimisessa, eikä siis siirry geneeissä. (Vilhula 2007, 13–14.)

Bertaux ja Bertaux-Wiame (1991) painottavat monimuotoisuutta määritellessään saksankielistä käsitettä transmissionen, joka kuvaa sosialisatioprosessia. Heidän mukaansa sosialisatioprosessin muodostumisessa on kyse perheeseen, yksilöön, yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyvistä tekijöistä. ”Sosialisatioprosessi toteutuu monimuotoisessa ja vaihtelevassa siirtymisessä (transmissionen), joka on riippuvainen asennoitumis- ja suhtautumismalleista, arvoista ja tabuista, kielellisistä, havainto- ja älylliseen käsityskykyyn liittyvistä ominaisuuksista, kasvatuksesta, kommunikatiivisista ja affektiivisista taidoista ja lopuksi taloudellisista resursseista ja perheen asemasta. Siirtyminen voi olla enemmän tai vähemmän tietoisista tai haluttua. Se voi tapahtua tarkoituksetta, mutta myös päämäärähakuisesti tai –tietoisesti.” (Bertaux & Bertaux-Wiame 1991, 14 ref. Parikka 1994, 69.)

Ylisukupolvisuutta tutkittaessa on huomiota kiinnitetty erityisesti huono-osaisuuden periytymiseen. Esimerkiksi kotimaisessa kirjallisuudessa, Suomen mielenterveysseuran tutkimusraportissa, tiivistetään sosiaalisen perimän olevan erilaisia ylisukupolvisia ilmiöitä kuten huono-osaisuus, köyhyys, päihdeongelmat, väkivaltaisuus ja rikollisuus, mutta myös hyväosaisuus (Vilhula 2004, 121). Yhteistä määrittelyille tuntuu olevan myös se, että ne painottavat perheen ja vanhemmuuden roolia sosiaalisen perimän muotoutumisessa.

Itse käytän ilmiöstä käsitettä ylisukupolviset ketjut, ketjuuntuvat elämät. Käsite juontaa juurensa Elderin (1994, 5-6) käyttämästä käsitteestä "linked lives", jolla hän kuvaa ihmisten elämänsä aikana tapahtuvaa nykyhetken ja historian linkittymistä toisiinsa monilla eri tasoilla. Elämänsä aikana elämät ovat riippuvaisia toisistaan, ne ovat kietoutuneet sosiaalisesti toisiinsa sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutus yksilöiden sosiaalisten maailmojen välillä jatkuu koko eliniän ajan. Ketjuuntuneet elämät- käsite kuvaa siis sosiaalisten suhteiden ketjua sukupolvelta toiselle. Se painottaa nykyisyyden sijaan myös sitä, että paloja menneestä kulkee mukamme, koska yksilöt ovat kietoutuneet myös sellaisiin sosiaalisiin verkostoihin, joita ei ole enää olemassa (Bengtson ym. 2002).

Käyttämäni ketjuuntumisen käsite kuvaa mielestäni hyvin sitä vastavuoroista suhdetta, kuinka asioita opitaan ja peritään. Aina suhde ei mene vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille, sillä myös nuoremmilta sukupolvilta opitaan asioita. Ketjuuntumisen käsite on myös vapaa

negatiivisilta taakoilta, joita aiemmin esiteltyt käsitteet kantavat mukanaan (vrt. Pohjola 1994, 52-53; ”asiakas”-käsitteen negatiivinen leima). Sosiaalisen perimän käsite ja muun muassa ylisukupolvisen kehän käsite kantavat mukanaan etukäteisoletusta siitä, että ylisukupolvisesti siirtyvät tiedot ja taidot liittyvät nimenomaisesti huono-osaisuuteen. Myös Smart (2007, 45) painottaa sitä, ettei sosiaaliin verkostoihin kietoutuminen ole kaksijakoisesti joko hyvää tai pahaa, vaan se on kaikkea siltä väliltä. Ajattelen, että tehdyt huono-osaisuuteen liittyneet tutkimukset ovat leimanneet monet jo käytetyt käsitteet. Itse haluan käyttää käsitettä säilyttäen sen monimuotoisuuden ja kiinnittäen huomiota niihin moninaisiin asioihin, joita ylisukupolvisten ketjujen prosesseissa siirtyy sukupolvilta toisille. Elämä itsessään ei ole yksioikoisesti etenevää ja ketjuuntumisen käsite vangitsee tavat, miten ylisukupolvisuus toimii: rinnakkaisesti, ristikkäin ja monet tekijät toisiinsa kietoutuneina (Smart 2007, 45).

2.2 Ketjuuntuvat elämät

Kuinka elämät sitten ketjuuntuvat? Tutkimuskirjallisuuden perusteella ylisukupolvisesti ketjuuntuvat ilmiöt peritään ja opitaan aiemmilta sukupolvilta. Ilmiöt ketjuuntuvat myös kerronnan kautta.

Tutkimusten kiinnostus on painottunut vahingollisten ilmiöiden, haavoittuvuuksien ja puutteiden tutkimiseen, jättäen vähemmälle huomiolle positiiviset ilmiöt (Smithbattle 2008, 522, 533). Yhteistä ylisukupolvisuutta selittäville teorioille on painottaa varhaisia vanhempi-lapsisuhteita sekä yksilön ja ympäristön vuorovaikutusta (McMillen & Rideout 1996, 391). Pitkittäistutkimusten teko on kuitenkin viime aikoina nostanut esiin muidenkin kuin vanhempien merkityksen ylisukupolvisissa prosesseissa (Smart 2007).

Kärkkäinen (2004, 37 – 91) esittelee väitöskirjassaan tutkimuksia siitä, miten sosiaalinen perimä välittyy sukupolvelta toiselle. Yhteenvedossaan hän korostaa erityisesti hyvien vanhempi-lapsisuhteiden tärkeyttä, sillä ne vaikuttavat ensimmäisenä sosiaalisena pääomana lapseen. Oleellista vanhempi-lapsisuhteessa on emotionaalisen suhteen sekä vanhempien käyttämien ohjaustapojen laatu. Perheen vastavuoroiset sosiaaliset suhteet välittävät sosiaalista perimää, mutta myös muut hyvät sosiaaliset suhteet vaikuttavat sosiaaliseen perimään ja elämässä selviytymiseen. Myös vanhemmuuden psykososiaalista perimää on pidetty keskeisenä

sosiaalisen perimän välittäjänä, sillä vanhemmuuden mallit voivat periytyä käyttäytymismalleina omilta vanhemmilta. Aina omilta vanhemmilta perittyjä malleja ei kuitenkaan oteta käyttöön, sillä vanhemmuuden aikainen elämäntilanne ja oma emotionaalinen kypsyytys vaikuttavat siihen, turvaudutaanko perittyihin malleihin.

Myös Sven Hessle (1988, 162- 174) on painottanut vanhempien roolia sosiaalisen perimän muodostumisessa sekä sitä, että vanhemmuuden mallit periytyvät sukupolvelta toiselle. Hän on tutkimuksillaan todennut, että vaikeissa lapsuudenoloissa eläneillä on vaikeuksia vanhemmuudessa vanhemman roolissaan. Hessle on kehittänyt vanhemmuuden kehityksen riskitekijöiden kasautumismallin. Hesslen mukaan ei-toivottuna olemisen tunne on lapsuudessa merkittävä tekijä. Tämä ei-hyväksytyksi tuleminen tunne voi jatkua myös aikuisuudessa ja johtaa siihen, ettei nuorella ole mallia siitä, kuinka toimia vanhempana. Quinton ja Rutter (1988) tutkivat Hesslen tavoin lastensuojelutoimenpiteisiin johtavien vanhemmuuden ongelmien periytymistä sukupolvelta toiselle. He havaitsivat huonojen olosuhteiden pysyvyyttä ja ketjuuntumista, mikä saattoi johtaa huonoon sosiaaliseen toimintakykyyn aikuisiässä. Taustatekijöinä he näkivät yksilön omien valintojen ja hänen itsensä muissa herättämien reaktioiden lisäksi myös yhteiskunnallisia rakennetekijöitä, sekä muita yksilöstä riippumattomia tekijöitä. Yhtenä tärkeänä välillisenä tekijänä huomioitiin myös epäsuotuisan kehityksen myötä lisääntyvä psyykinen haavoittuvuus, toimivien selviytymiskeinojen puuttuminen.

Bertaux & Bertaux-Wiamen (1991, 14 ref. Parikka 1994, 70) nostavat esiin vanhempien lisäksi myös lasten aktiivisen roolin sosiaalisen perimän muotoutumisessa. Heidän mukaansa sosiaalisessa perimässä on kyse perinnöstä, jota lapset saavat tai omaksuvat vanhemmiltaan. Lapset ja vanhemmat ovat aktiivisia prosessissa, johon vaikuttaa sekä vanhempien kyky ja halu siirtää lapsilleen omia kykyjään ja sosiaalisia suhteitaan, että lasten kyky ja halu omaksua ja muovata saamaansa perintöä tietyssä ympäristössä ja sosiaalisissa suhteissa, jotka sisältävät omia rajoitteitaan (kts. myös Brannen & Moss & Mooney 2004, 77, 112). Samaistuminen aiempiin sukupolviin voi tapahtua myös tunteiden tasolla, läheisyyden tai etäisyyden kautta. Myös arvot voivat ketjuuntua ylisukupolisesti, vaikkakin ketjuuntuneet arvot mukautetaan omiin tarpeisiin sopiviksi. Näin ollen ketju, ollessaan vahvakin, ei ole suora kopio edelliseltä sukupolvelta. (Brannen ym. 2004, 77–78.)

Perheisiin ja perhe-elämään liittyvän keskustelun painopiste on viime vuosina ollut muuttuvissa perherakenteissa kuten suurperheiden katoamisessa ja ydinperheiden rakennemuutoksissa (esim. Smart 2007, 10). Kuitenkin neljän eri sukupolven kyselytutkimuksena toteutettu pitkittäistutkimus painottaa perheiden merkitystä ylisukupolvisissa ketjuuntumisissa. Tutkimuksessa todetaan, että perheillä on edelleen merkitystä. Tutkimus kohdisti huomionsa 1980-luvulla syntyneisiin "sukupolvi X:ään" ja vertasi heitä sotien jälkeen 1946- 1964-luvulla syntyneisiin tutkiessaan ylisukupolvista vaikutusta sukupolvien välillä. Vaikka perheiden rakenteet ovat kokeneet suuria muutoksia viimeisten vuosikymmenten aikana avioerojen määrässä, uusioperheellistymisessä ja naisten siirtymisessä työelämään, näkyy tuloksissa enemmän ylisukupolvista siirtymää ja jatkuvuutta perheiden välillä kuin sen vastakohtaa. Tutkimus kumoo myyttejä, joissa 1980-luvun sukupolvea syytetään laiskureiksi ja riskin sukupolveksi. Tulosten mukaan sukupolvi X voi sen sijaan hieman paremmin kuin edelliset sukupolvet samanikäisinä. Heillä on parempi itsetunto ja korkeammat tavoitteet koulutus- ja työelämässä. Solidaarisuus ja läheisyyden tunteet vanhempia kohtaan ovat jopa kasvaneet. (Bengtson ym. 2002, 11-12, 154–159.)

Huono-osaisuustutkimusta syytetään usein keskittymisestä ulkoapäin arvioituihin ongelmiin ja riskitekijöihin ihmisten elämässä (mm. Rönkä 1994, 164). Miten suhtaudutaan siihen, jos yksilöt eivät asetu ulkoapäin tarjottuihin huono-osaisuuden rooleihin? Ungar (2004) on pohtinut tätä tutkiessaan nuoria ja hän tarjoaa uudenlaisen lähestymistavan syrjäytymis- ja voimavarakeskusteluun. Ne nuoret, jotka laajemmalti tuomittiin käytökseltään poikkeaviksi ja vaarallisiksi, kokivat itse olevansa onnellisempia, kuin jos olisivat istuneet aikuisten tarjoamiin rooleihin ja käyttäytyneet sosiaalisesti hyväksyttävästi. Näkemys siitä, että nuori olisi pelastettava onnelliseksi auttamalla häntä käyttäytymään hyväksyttävämällä tavalla, sai kolauksen. Ungar joutuikin toteamaan, etteivät nuoret tarvitsekaan pelastajaa, sillä he tunsivat olevansa vahvoilla omassa elämässään ongelmallisesta käyttäytymisestään huolimatta. Ungar (2004, 12) kysyykin, leimataanko nuoret etukäteen syrjäytyneiksi ja negatiivisen sosiaalisen perimän omaaviksi. Hän toteaa, että niin kauan kuin näin toimitaan, eivät interventiot toimi. Työntekijä voi nähdä ongelman, jota nuori itse ei näe. Kenen asiantuntijuutta silloin tosiasiallisesti arvostetaan?

Smithbattlen (2008, 521-533) kolmen sukupolven pitkittäistutkimus teiniäideistä tuo esiin myös tarinoita, joissa ongelmat eivät jatku sukupolvelta toiselle. Tutkimuksesta käy ilmi, kuinka haavoittuvissa oloissa elänyt lapsi voi onnistua omassa vanhemmuudessaan. Vanhempi ei kuitenkaan selviä urakastaan yksin, vaan tarvitsee apua menneisyydessä tapahtuneiden opittujen ja perittyjen taitojen korjaamisessa. Tutkimuksen äideistä yksi sai uuden suunnan elämälleen ja uuden mallin vanhemmuudelleen puolisonsa perheeltä, toinen taas pitkäaikaisesta terapiasuhteesta tai sukulaistädiltään. Tutkimuksen reilusta kymmenestä äidistä kaksi vaikeissa lapsuusoloissa elänyttä jatkoivat epävakaalla tiellä omassa vanhemmuudessaan. Näiltä äideiltä puuttuivat positiiviset lapsuusmuistot, korjaavat kokemukset tai hyvän vanhemmuuden mallit, joita he eivät olleet saaneet menneisyydessä, eivätkä saaneet edelleenkaan. Tutkimuksessa todetaan, että haavoittuvissa lapsuusoloissa eläneet voivat onnistua katkaisemaan huonojen vanhemmuusmallien periytymisen ylisukupolvisesti ja vanhemmuuden ja perheen perintöä voi saada muiltakin kuin omilta vanhemmiltaan. Tämä vaatii kuitenkin työtä sekä uusia korvaavia kokemuksia ja vanhemmuuden malleja, toisin sanoen korvaavia ihmissuhteita.

Ylisukupolvisuudesta puhuttaessa on joidenkin tutkijoiden mielestä painotettu liikaa tiettyjä selitysmalleja. Arvioidessaan huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta käytyä keskustelua Isossa-Britanniassa Welshman (2006) kiinnitti huomiota dikotomioihin ja niiden pysyvyyteen. Viimeisten neljänkymmenen vuoden ajan etsiessään syitä ylisukupolvisille ilmiöille tutkijat ovat samalla astelleet kahtiajakoisille kentille, jolloin syitä, seurauksia ja ratkaisutapoja on etsitty muun muassa rakenteellisten ja yksilöllisten ominaisuuksien väliltä tai perheen sisäisistä ja ulkoisista tekijöistä. On kiistelty ilmiöiden periytyvyydestä ja periytymättömyydestä ja haettu ratkaisuja yksilöllistä ja aineellisista keinoista. On kiistelty myös tieteenalojen välillä ja vastakkain ovat olleet muun muassa yhteiskuntatieteet ja psykologia. (Welshman 2006, 483.) Toisessa artikkelissaan Welshman (2008, 83) kritisoi huono-osaisuuden kehästä käytyä keskustelua ja syyttää sitä yksinkertaistamisesta. Varsinkin kausaalinen suhde vanhemmuuden ongelmista huono-osaisuuden periytymiseen kumotaan artikkelissa liian yksinkertaisena. Welshman peräänkuuluttaa sitä, että huomioita tulisi kääntää laajemmin monimuotoisuuden tunnistaviin tarkastelutapoihin.

Periytymisen ja oppimisen lisäksi ilmiöt voivatkin siirtyä sukupolvelta toiselle myös kerronnan kautta. Aiempien sukupolvien teot voivat vaikuttaa meihin edelleen tunnetasolla ja ajatuksissa, mutta myös teoissa (Smart 2007, 45.) Perheen ja suvun sisällä kerrotut tarinat elämästä ovat yksi ylisukupolvisen siirtymän muodoista. Ne voivat saada sekä positiivisia että negatiivisia muotoja, ne voivat vainota, inspiroida tai olla merkityksettömiä. Olennaista on kuitenkin se, mitä kerrotaan ja miten, mitä jätetään kertomatta ja miten tarinoita yhdistellään. Perheen sisällä ylisukupolvisesti kulkevat ihanteet ja tabut ovat se konteksti, jossa omaa elämä koskevat suuret päätökset yleensä tehdään. (Thompson 2005, 13, 36.) Tarinoiden kerronta perheissä saattaa olla hyvinkin tiedostettua toimintaa, joka tähtää jaettuihin kokemuksiin tai moraaliseen opastukseen (Brannen ym. 2004). Perheet vaikuttavat myös siihen, mitä muistamme ja mitä unohdamme. Jaetut muistot synnyttävät vahvoja positiivisia ja negatiivisia siteitä luomalla yhteistä historiaa, jolloin voimme tuntea olevamme osa esi-isiemme tarinaa. Henkilökohtainen elämämme (personal life) on kietoutunut sosiaaliseen ja on luonteeltaan kasautuva muistin ja historian kautta. Elämme monissa paikoissa samanaikaisesti. (Smart 2007, 40.)

Aiemmille sukupolville tapahtuneet traumaattiset tapahtumat voivat jättää aukkoja tulevien sukupolvien tarinoihin ja ylisukupolvisiin ketjuihin. Inowlocki (2005, 139, 151-152) kirjoittaa tutkimuksensa yhteydessä tarinallisesta siirtymästä (narrative transmission) kuvatessaan kerrotun tarinan voimaa ylisukupolvisessa ketjuuntumisessa. Hän haastatteli kolmen sukupolven naisia juutalaisyhteisöissä, joissa isoäiti oli kokenut natsien keskitysleirin toisessa maailmansodassa. Monissa juutalaisperheissä keskitysleirikokemuksista puhuminen on edelleen tabu, sillä nuoremmille sukupolville ei haluta paljastaa kokemuksen karmeutta. Tutkimus osoittaa, kuinka vanhemmat sukupolvet kertoessaan tarinoita menneestä ja sen merkityksistä perehdyttävät, kontrolloivat, rohkaisevat ja suojelevat nuorempia sukupolvia.

Myös Laitinen (2004, 314) näkee traumaattisten elämäntapahtumien vaikutuksen ylisukupolvisen ketjuuntumiseen. Hän kirjoittaa ”kertaantumisen” prosessista seksuaalisesti hyväksikäytettyjen kohdalla. Lapsuuden kokemus siirtyy, muuntuu ja kiinnittyy uudestaan ihmisen elämänkuluissa. Hän tarkastelee kertaantumista sukupuolen näkökulmasta, särjettynä sukupuolisuutena, joka näkyy käsityksissä itsestä ja muista miehenä tai naisena, sosiaalisissa

suhteissa ja seksuaalisessa käyttäytymisessä. Hänen mukaansa hyväksikäytön seuraukset tulevat esiin ihmisten subjektiivisina tulkintoina omasta elämästä.

Ylisukupolvinen siirtymä voi kääntyä myös päällelleen. Esimerkkinä Thompson (2005, 15, 32) kertoo äidistä, joka oli lähetetty lapsena sisäoppilaitokseen. Koska kokemus sisäoppilaitoksesta oli äidille negatiivinen, ei hän halunnut laittaa omia lapsiaan sinne, vaikka lapset olisivat itse halunneetkin. Esimerkki osoittaa, kuinka yksilöt voivat valita hyväksyvätkö vai hylkäävätkö he ylisukupolvisen perintönsä. Myös Parikan (1994, 71) mielestä omalla toiminnalla on merkittävä rooli ylisukupolvisten ilmiöiden periytymisessä. Hän kirjoittaa sidosten verkosta, sitoutumisesta ympäristön malleihin, arvoihin ja kulttuurin käytöstapoihin. Sitoutuminen tapahtuu hetkissä, mutta myös jatkuvassa, hitaassa prosessissa, jolloin jokainen uusi sidos luo vahvempaa kudosta. Edellytyksenä irtautumiselle kulttuurisesta jatkuvuudesta on kyky tai halu olla ottamatta vastaan ”ennalta määrättyä” elämäntilannetta, halu oppia uutta, sekä kriittisyys omaa sosiaalista perintöään kohtaan. Tavoitteessa voi auttaa uteliaisuus oma historiaansa kohtaan. Nykyään ihmiset ovatkin kiinnostuneita sukujuuristaan ja haluavat ymmärtää nykyisyyttä ottamalla selvää historiastaan selvittääkseen, ovatko he samankaltaisia kuin esi-isänsä (Smart 2007, 36).

3. Ihmisten kohtaama palvelujärjestelmä

3.1 Kohtaaminen ruohonjuuritasolla

Palveluiden käyttäjien kuuleminen on erityisen tärkeää selvitettäessä miten palvelujärjestelmä kohtaa elämän. Tässä luvussa käyn läpi tutkimuksia, jotka keskittyvät siihen, miten palveluiden käyttäjät kokevat tullessa kohdatuksi ruohonjuuritasolla, kohtaamisissa työntekijöiden kanssa. Mitä käyttäjät toivovat palveluilta, ja mitä vaaroja kohtaamisiin voi liittyä?

Useissa tutkimuksissa, joissa haastateltiin palveluiden käyttäjiä, nousivat esiin aidosti vastavuoroisen, luottamuksellisen ja kiireettömän vuorovaikutussuhteen tärkeys. Kriminaalihuollon palveluohjauksoikeuden onnistumisen taustalla nähtiin sosiaalityön perusperiaatteiden toteutumista käytännössä, eli elämäntilanteen arviointia, palveluiden järjestämistä ja psykososiaalisen tuen antamista elämän eri vaiheissa (Valokivi 2002, 181). Kääriäisen (1994, 201- 204) haastattelemissa lainrikkajilla positiivisimmat kokemukset

sosiaalitoimessa asioimisesta liittyivät työntekijöiden kanssa syntyneeseen luottamuksellisen suhteeseen, johon vaikutti ennen kaikkea pitkäaikainen yhteinen kokemus työntekijän kanssa, jolloin koko elämäntarinaa ei tarvinnut kertoa aina uudelleen. Pohjolan (1994, 160-165) haastattelemat pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneet nuoret odottivat palveluilta ja työntekijöiltä välittävää suhtautumistapaa, joustavaa yksilökohtaisten tarpeiden huomioimista ja palvelusuhteen henkilökohtaisuutta. Tyytyväisiä oltiin, kun oli saatu kokemus välittämisestä ja kokonaisuutena ihmisenä kohtelusta. Myös Kulmalan, Valokiven ja Vanhalan (2003, 127-132, 141) haastattelemat sosiaalityön asiakkaat kunnioittivat vastavuoroista keskustelua ja kuuntelua, todellista kohtaamista. Vuorovaikutuksen toimiessa haastateltavat kuvasivat sen tukevan heidän elämäänsä kokonaisvaltaisesti. Olennaisena nähtiin myös asiakkaan oman asiantuntijuuden ja toimijuuden mukaan ottaminen työskentelyyn. Ritala-Koskisen (2003, 114-117) tutkimus tiivistää onnistumisen puitteet, jotka syntyvät sekä asiakkaiden että työntekijöiden kertomuksissa. Nämä puitteet rakentuvat luottamuksesta, yhteisestä tavoitteesta ja elämän kokonaisuuden huomioimisesta.

Vuorovaikutuksen toimimattomuus saattaa pahimmillaan johtaa alistaviin ja pakottaviin vuorovaikutussuhteisiin (Kulmala ym. 2003, 127-132). Ungar (2004, 122) varoittaakin, että työntekijästä voi tulla uhka asiakkaan mielenterveydelle, jos työntekijän kohtaaminen lisää asiakkaan ongelmatäyteistä omakuvaa. Myös Pohjola (2002, 57-58) näkee epäeettisen vuorovaikutussuhteen, esimerkiksi asiakkaan mitätöimisen, voivan johtaa asiakkaan alentuneeseen kykyyn uskoa omiin mahdollisuuksiinsa. Vaarana on, että asiakas poistuu työntekijän luota nöyryytettynä ja heikompana kuin sinne tullessaan.

Kohtaamisen tärkeys korostuu, mikäli asiakkaina ovat marginaaliryhmissä olevat tai rankkoja ja traumaattisia tapahtumia kokeneet ihmiset. Pohjola (1994, 160-165) tutki nuoria, pitkäaikaisia toimeentulotuen saajia. He suhtautuivat kriittisesti saamaansa palveluun sosiaali- ja työvoimatoimistossa. Yhtenä puutteena he kokivat yhteisen kielen ja välittämisen puuttumisen. Palvelujen käyttäjät kohtasivat järjestelmän, jonka toimintatapaa he eivät välttämättä ymmärtäneet. He joutuivat taituroimaan itselleen tuntemattomalla kentällä, huolehtimaan omista oikeuksistaan ja hallitsemaan palvelujärjestelmässä toimimisen. Työntekijöiden käyttämästä

kielestä puuttui ihmisläheisyys, jolloin palvelusta tuli välinpitämätöntä asiakasta kohtaan ja tiedonkulun välittäminen etuuskien olemassaolosta vaikeutui.

Pohjola (2002, 56-59) kirjoittaa pahan säikeistä auttamistyössä. Pohjolan mukaan paha on suoremmin läsnä asiakastilanteessa, jossa asiakkaan ongelma tai asia mitätöidään tai häntä syyllistetään tilanteeseensa joutumisesta. Mitätöiminen ja syyllistäminen vaientavat asiakkaan äänen kokonaan. Tämä todentuu muun muassa Husson (2003) ja Laitisen (2004) tekemissä haastattelututkimuksissa. Husso (2003) haastatteli perheväkivallan uhreiksi joutuneita naisia heidän kokemuksistaan. Perheväkivallasta puhuminen sen kohteeksi jouduttuaan ei ole helppoa (vrt. Laitinen 2004, 302, 310) ja monet naiset kokivat joutuneensa ammattiauttajien kanssa puhuessaan epäilyksenalaisiksi. He kertoivat tullessa torjutuiksi ja vaiennetuiksi ja monet mainitsivat vetäytyneensä ja päättäneensä vaieta kokemuksistaan. Pohjola (2002, 48-49) näkeeikin epäluottamuksen jäytävän asiakassuhteita. Luottamus toteutuu yleensä hyvin salassapitovelvollisuuden nimissä, mutta luottamus asiakkaaseen oman elämänsä asiantuntija sivuutetaan helposti työskentelyssä. Pohjola kehottaakin työntekijöitä kysymään itseltään, onko asiakas epäilyksen alainen vai ihmisenä kunnioitettu?

Työntekijät saattavat säädellä etäisyyttään asiakkaaseen niin tehokkaasti, että palvelutyössä tavoiteltu neutraalisuus kääntyy välinpitämättömyydeksi. Vaarana on muun muassa se, että palveluiden käyttäjiä kierrätetään työntekijöiltä ja organisaatiolta toiselle ja työntekijä piiloutuu byrokraatian taakse. (Pohjola 2002, 53-56). Tutkiessaan parisuhdeväkivaltaa myös Nyqvist (2001 164,170) törmäsi väkivaltaa kokeneiden kertomuksissa työntekijöiden suhtautumistapaan, jota hän kuvaa hyväntahtoiseksi välinpitämättömyydeksi. Työntekijä mitätöi asiakkaan ongelmaa ja väistää ongelman kohtaamisen pyrkien tilanteesta kunniallisesti irti.

Työntekijöiden lisäksi myös palvelujen käyttäjästä voi tulla välinpitämätön saamaansa palvelua kohtaan. Valokiven (2002, 169-170) haastattelemat kriminaalihuollon palveluohjauskokeilun naisasiakkaat toivat esiin ettei vastavuoroisuus sosiaalitoimen kanssa toiminut. Pahimmillaan tilanne kääntyykin niin, ettei työntekijä luota asiakkaaseen, eikä asiakas työntekijän tai palvelujärjestelmän kykyyn auttaa (Pohjola 2002, 52; kts. myös Metteri 2004, 62-71). Jos kokemus asioinnista on huonoa, jotkut asiakkaat voivat myös jättäytyä palvelujärjestelmän

ulkopuolelle. Osa Kääriäisen (1994, 201- 204) haastattelemista lainrikkojista ja Krokin (2008, 154- 159) haastattelemista yksinhuoltajaäideistä haki toimeentulotukea vain jos niiden saatavuudesta oli ehdoton varmuus. Nuoremmat lainrikkoajat saattoivat myös tehdä mieluummin uuden rikoksen, kuin alistua virkailijan ehdoilla käytävään keskusteluun (Kääriäinen 1994, 201-204).

Kohtaamisen onnistumisessa oleelliseksi tekijäksi nousee yhteinen kieli asiakkaan ja työntekijän välillä. Ungar (2004, 296-300) nimeääkin asiakaskontaktin yhdeksi merkittäväksi tekijäksi sen, millaista kieltä työntekijät käyttävät asiakkaan kanssa ja millaisia merkityksiä he luovat kielenkäytöllään. On tärkeää miettiä, antavatko työntekijät tilaa asiakkaan äänelle siinä keskustelussa, missä asiakasta määritellään. Väitöskirjassaan Pohjola (1994, 149) on mennyt käsitevalinnoissa niin pitkälle, että hän on hylännyt asiakas-käsitteen käyttämisen ja puhuu palveluiden käyttäjästä, koska se kuvaa ensisijaisesti omaa elämäänsä elävää ihmistä ja vain elämän yhdessä roolissa ihminen määrittyy palvelua hakevaksi asiakkaaksi. Palvelujärjestelmä sen sijaan puhuu asiakkaasta ja on näin ollen kiinnostuneempi asiakkuuden hallinnollisista tunnusmerkeistä kuin asiakkaina olevista ihmisistä. Käsitevalintojen takana Pohjola (2002, 42-45) näkee laajempia asiakassuhteessa vaikuttavia tekijöitä ja muistuttaa vallan olevan läsnä asiakassuhteissa. Vaarana on, että työntekijä kadottaa asiakkaana olevan ihmisen erilaisten nimikkeiden taakse. Esimerkiksi usein viattomasti käytetyt käsiteparit, kuten ammattilainen-maallikko ja asiantuntija- tavallinen ihminen, voivat uusintaa valtasuhteita. Apua hakemaan tullut ihminen voi tulkita herkästi työntekijän käyttämät käsitevalinnat ja ne voivat syöstä asiakasta negatiivisuusloukkuun, kun häntä tarkastellaan ongelmakeskeisen puheen avulla (Pohjola 1994, 55-56). Nyqvist (2001, 168, kts. myös Krok 2008, 158) huomasi parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten muistavan herkästi kielteiset asiat tai työntekijän sanomiset, josta he vielä pitkähköinkin ajan jälkeen kokemusta muistellessaan saivat ”adrenaliinia vereen”.

Yhteisen kielen tärkeys korostuu mikäli palvelujärjestelmä ja sen työntekijä saa kohdattavakseen tabuiksi luokiteltu ilmiöitä ja tilanteita. Esimerkiksi Husso (2003, 252-286) törmäsi parisuhdeväkivaltaa tutkiessaan kommunikoitavuuden ongelmaan, jossa monenlaiset vaientavat voimat, kuten häpeä, kietoutuivat yhteen tehden väkivallasta puhumisen tai väkivaltaa kokeneen

kertomuksen kuulemisen vaikeaksi. Palvelujärjestelmän ja sen työntekijän voikin olla vaikea ottaa arkaluonteisia asioita puheeksi, sillä palvelujärjestelmä ei aina osaa suhtautua tabuina pidettyihin ilmiöihin, eikä työntekijällä ole välttämättä niiden ratkaisuun olemassa olevia keinoja. Samalla tabujen kantajat saatetaan luokitella hankaliksi asiakkaisiksi, mikä tekee heidän kohtaamisestaan entistä hankalampaa. (Pohjola 2009, 75-82.)

Sanavalintojen tärkeys korostuu myös niiden asiakkaiden kohdalla, joilla asiakkuudessa tai sen taustatekijöissä on nähtävissä ylisukupolvisuutta. Sosiaalisesta perimästä, ylisukupolvisuudesta tai huono-osaisuuden kasautumisesta puhuminen voi leimata asiakkaan. Näin voi käydä, mikäli työntekijä tulkitsee asiakkaan tilannetta hänen menneisyytensä ja edelliselle sukupolville tapahtuneiden asioiden valossa. Asiakkaan mahdollisuudet tulkitaan ja apu räätälöidään etukäteen tehdyn ennusteen mukaisesti ja pahimmillaan ihmiseen panostetaan vähemmän, koska ei nähdä toivoa tilanteen muuttumisesta. (Pohjola 2010, 34.) Yksittäiset asiakkaat voidaan leimata jo ennalta "toivottomiksi tapauksiksi" ja heidät voidaan sulkea priorisoinnin nimissä ulos palvelujärjestelmästä (Laitinen ja Kemppainen 2010, 155).

Palvelujärjestelmän organisatorinen toiminta heijastuu väistämättä myös asiakastilanteisiin, sillä asiakkaiden eettinen kohtaaminen kärsii esimerkiksi työntekijöiden liian suurista työpaineista. Toiminta saattaa olla laillisesti oikean näköistä, mutta ei auta asiakasta. Pohjola kuitenkin muistuttaa, että vaikka rakenteelliset ja yhteiskunnalliset tekijät määrittelevät työntekijän ja asiakkaan kohtaamista, on työntekijällä kuitenkin viimesijainen vastuu kohdata asiakas ihminen ihmiselle. (Pohjola 2002, 47-48.)

3.2 Palvelujärjestelmän toiminta

Palvelujärjestelmän organisatorinen toiminta vaikuttaa merkittäväällä tavalla siihen, millaiseksi asiakkuuskokemus muodostuu ja miten palvelujärjestelmä kohtaa elämänsäkulun. Laitinen (2004) tutki reilun kahdenkymmenen ihmisen kokemuksia heitä lapsuudessa kohdanneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Heistä neljä kohtasi lapsuudessaan perhettä koskeneen hyvinvointipalvelujärjestelmän intervention hyväksikäytön paljastuttua. Laitisen haastattelemat uhrin jäivät vaille tarvitsemaansa apua ja heidän kokemuksensa sivuutettiin. Laitinen kuvaa neljä

erityyppistä interventiota, joiden painopisteet vaihtelevat lääketieteen, lastensuojelun, perheterapian ja juridiikan välillä.

Heini kohtasi lääketieteellisen ja hoidollisen intervention tullessaan isäpuolelleen alaikäisenä raskaaksi. Hän sai tarvitsemansa avun kunnes lapsi syntyi terveenä, eikä tuen tarpeelle nähty olevan enää tarvetta. Senjan tapauksessa interventio oli juridinen Senjan paljastaessa vuosia jatkuneen seksuaalisen hyväksikäytön. Hyväksikäytön paljastuminen aikaansai uuden, voimia vieneen prosessin, jonka aikana Senja joutui muiden perheenjäseniensä uhkailemaksi ja haukkumaksi. Hän ei saanut tarvitsemaansa tukea, jota olisi tarvinnut joutuessaan kertaamaan yhä uudestaan hyväksikäyttötilanteita ja todistelemaan tapahtunutta. (mt. 201 – 215.)

Laitisen haastatteleamalla Rosalla perheterapeutin interventio aikaansai sen, että perheen muut jäsenet saivat apua ja terapiaa. Sen sijaan interventiossa sivuutettiin Rosan kokemus ja uhriutumisen. Perheterapeuttisessa interventiossa tehtiin virhe ammattilaisten tukiessa myönteisten kuvien rakentamista ja positiivisten asioiden etsimistä ja osa perheenjäsenistä liittoutui Rosaa vastaan. Ammatilliset loivat uuden todellisuuden, jossa hyväksikäytön uhriksi joutuneella ei ollut enää oikeutettua asemaa. (mt. 209-212.) On vaikea kuvitella tämän olleen perheterapeutin intervention tehneen moniammatillisen tiimin tarkoitus. Laitinen peräänkuuluttaakin sitä, että myönteinen elämänsäsenne ja positiivisuuden etsiminen on voimavara, mutta ylettömästi viljeltyinä se saattaa johtaa eettisesti arveluttaville ja vaarallisille vesille (mt. 212).

Yhtä hätkähdyttävä oli Laitisen haastatteleman Aijan tapaus, jossa lastensuojelun interventio, Aijan siirtäminen uudelle paikkakunnalle oli välitön seuraus Aijan kerrottua seksuaalisesta hyväksikäytöstä opinto-ohjaajalleen. Uhri sivuutettiin tässäkin interventiossa siirtämällä ongelma pois näkyvistä. Vastuu seksuaalisesta hyväksikäytöstä selviämisestä ja ratkaisemisesta jäi uhrille. (mt. 205 – 209.)

Kaikissa esimerkki-interventiossa uhrin kokemusta ei kuunneltu tai sitä vähäteltiin, eikä uhri saanut kaikkea tarvitsemaansa hoitoa ja apua. Tapaukseen reagoimisen tehokkuus ja avun saaminen määrittyivät organisaatiosta käsin. Lastensuojelun sijoituksessa interventio oli

organisaation kannalta tehokas ja nopea uhrin jäädessä sen jalkoihin. Perheterapeuttisessa interventiossa painotettiin perhekeskeisyyttä ja muita perheenjäseniä. Juridisessa interventiossa uhri ja uhrin avuntarve jäivät prosessin jalkoihin, kun vuosikautia ratkottiin syyllisyyttä ja etsittiin todisteita. Lääketieteellisessä interventiossa taas hoidettiin puhtaasti sille kuuluneet toimenpiteet: ”julkinen oli kantanut vastuunsa tilanteessa toteuttaessaan hoidollisen tuen ja määrätessään hyväksikäyttäjälle juridisen rangaistuksen -- muilta osin seksuaalinen hyväksikäyttö ymmärrettiin yksityiseksi asiaksi ja tyttö jäi kärsimään yksin --” (mt. 205). Esimerkeistä käy ilmi, kuinka organisaatiot toimivat erillään painottaen omaa asiantuntijuuttaan yhteistyötä tekemättä. Uhri riistetään yhä uudelleen tavan vaihdellessa organisaatiosta riippuen. Uhrin ja asiakkaan näkökulmat jäävät toistuvasti pimentoon.

Palvelujärjestelmän toimimattomuudesta käytetään erilaisia käsitteitä viitattaessa samanlaiseen problematiikkaan. Laitinen (2004, 316) nimittää palvelujärjestelmää pirstaleiseksi, Metteri (2004, 116) välinpitämättömäksi ja Pohjola (2002, 55) kuvailee sitä pahaksi. Laitinen ja Kemppainen (2010, 149) pitävät koko palvelujärjestelmä-termiä harhaanjohtavana, koska kyseessä ei ole järjestelmä, vaan palvelujen kokoelma, josta puuttuu kokonaisvastuu. Palvelujärjestelmä ei muodosta sateenvarjo-organisaatiota, jossa jokin taho hallitsisi ihmisten palvelutarpeen ja elämäntilanteiden kokonaisuuden. Asiakassuhteet ovat tyypillisesti päällekkäisiä, katkoksellisia ja keskenään jopa ristiriitaisia, sen sijaan että ne olisivat pitkäjänteisiä auttamissuhteita. (Laitinen 2004, 316.) Palvelujärjestelmän valikointimekanismit sallivat palvelujen käyttäjän kierrättämisen luukulta toiselle ja asiakkaalle oikean palvelupisteen löytäminen voi olla vaikeaa asiakkaan lisäksi myös työntekijöille (Pohjola 2002, 55). Palvelujärjestelmä toimii liukuhihnaisesti, eikä keskimääräisesti poikkeaviin tapauksiin kyetä suhtautumaan aina ymmärtävästi. Ongelmaksi muodostuu myös etuuksiin ja palveluihin liittyvä yksilöllinen harkinta, joka jää usein perusteiltaan epämääräiseksi. (Metteri 2004, 61.)

Laitinen (2004, 313-317) ja Husso (2003, 302,327) nostavat esiin ammatillisen erityisosaamisen puutteen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ja pohtivat, olisiko se ratkaisu joihinkin palvelujärjestelmän ongelmiin erityisesti traumaattisia elämäntapahtumia kokeneiden kohdalla. Sen sijaan Pohjolan (1994, 166) haastattelemat sosiaali- ja työvoimatoimiston palvelujen käyttäjät toivoivat elämän kokonaisuuden tunnistavaa työskentelytapaa. Onko niin, että erityinen

asiantuntijuus olisi ratkaisu kohtaamisen ongelmiin? Vai onko niin, että tiettyihin osa-alueisiin erikoistuneet ammattilaiset olisivat omalta osallaan todentamassa pirstalemaista palveluverkkoa (vrt. Laitinen 2004, 316), josta olisi samaan aikaan tarkoitus päästä irti? Lisääkö palvelujen erikoistuminen valikointia, kierrättämistä ja välinpitämättömyyttä (Pohjola 2002, 55)? Ja siirtävätkö tiettyihin asiakasryhmiin erikoistuneet ammattiauttajat vastuutaan helpommin oletetulle toiselle auttajalle huomattessaan omien taitojensa riittämättömyyden (Kulmala ym. 2003, 132–142)?

Laitinen (2004, 316) kirjoittaa ”uhriuden viihteellistymisestä” (vrt. Pohjola 1994, 165, ”uusiutuva toiseuden kokeminen”), jossa uhri joutuu tuomaan oman tilanteensa julki yhä uudestaan eri ammattilaisille ilman asian etenemistä tai kunnioitetuksi tulemisen kokemusta. Kulmala, Valokivi ja Vanhala (2003, 132–142) käyttävät samasta asiasta liittoutumisen käsitettä tapauksessa, jolloin liittoutuminen tapahtuu viranomaisten kesken asiakkaan jäädessä ulkopuolelle. Tuolloin asiakkaasta muodostuu eri luukuilla juoksutettava alamainen viranomaisten esittäessä vaatimuksiaan siitä, millä tavalla asiakkaan tulee toimia, jotta päätöksenteko onnistuu. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi toimeentulotuen prosessia, jossa asiakkaan tulee toimittaa erilaisia dokumentteja Kelasta, työvoimatoimistosta ja verovirastosta. Asiakkaan ja työntekijän yhteistyö voi johtaa myös asiakkaan irtisanoutumiseen ja oman asiantuntijuuden painottamiseen ammattiavun sijasta.

Näin kävi Pohjolan (1994 166-165,168) haastatteleuille nuorille. Huomatessaan palvelujärjestelmän toimimattomuuden nuoret aikuiset tulkitsivat pärjäämisen olevan omissa käsissään. Palvelujärjestelmän toiminta vaikutti nuorista konemaiselta ja palvelujen käyttäjän tehtävänä oli oppia luovimaan järjestelmässä. Myös Krokin (2008, 173) haastattelemat yksinhuoltajaäidit sopeutuivat palvelujärjestelmän vaatimuksiin. Tämä koettiin kuitenkin positiivisena, koska samalla pystyttiin säilyttämään oma toimijuus. Taitelua oli tietää, kuinka palvelujärjestelmässä tulee toimia saadakseen apua.

Pirstalemaisessa palvelujärjestelmässä toiminen vaatii käyttäjältään laajemminkin taitelun taitoa. Hyvinvointipalvelujärjestelmä sisältää laillisia loukkuja, jolloin järjestelmä pystyy nostamaan kätensä pystyyn, jos palvelun käyttäjä ei ole ollut etuuksien ja palveluiden hakemisen suhteen

tarpeeksi taitava. Järjestelmälle on tyypillistä, ettei se tunnusta virheitään ja pitää viranomaista erehtymättömänä, jolloin kohtuuttomuutta kokenut jää tilanteessaan yksin ja esimerkiksi takautuva päätöksenteko hankaloituu. Yksin jääminen järjestelmän jalkoihin näyttäytyy myös siinä, että palvelujen käyttäjät eivät saa tukea sosiaalisen asianajoon, eikä heillä ole siihen välttämättä itse voimia. (Metteri 2004, 110-130.) Vaikka asiakaslähtöisyys on ideologisesti hyväksytty toiminta-ajatus, todellisuudessa palvelujärjestelmän on edelleen vaikea hyväksyä asiakkaan näkökulmaa, jos se sotii vastaan yleisesti hyväksyttyä ajattelutapaa (Pohjola 2009, 86). Mitä käy niille palvelujen käyttäjille, joilla ei ole voimia tai taitoa toimia palvelujärjestelmässä sen vaatimalla tavalla? Kuunteleeko palvelujärjestelmä asiakasta ja arvostetaanko asiakkaan omaa asiantuntijuutta?

Pohjola (1994, 138-148) kertoo esimerkinomaisesti kaksi tarinaa Sirpasta. Toinen tarina on Sirpalta itseltään, toinen sosiaali-, työvoima- ja mielenterveystoimiston asiakirjatietojen pohjalta. Eri aineistojen pohjalta tiivistetyt tarinat ovat erilaisia ja ne painottavat eri tavoin Sirpan elämänsä tapahtumia ja piirteitä. Asiakirjoista käy ilmi, kuinka palvelujärjestelmän pirstalemaisuus (kts. Laitinen 2004, 316) ulottuu myös asiakirjatietoihin. Asiakirjat sisältävät tietoa aukkoja, jolloin monet asiat jäävät pääteltäviksi. Sirpan tarinaa on vaikea koota kokonaiseksi, vaikka käytettävissä ovat kolmen eri organisaation asiakirjat. Kirjaamisteemat- ja käytännöt vaihtelevat eri virastojen ja työntekijöiden välillä. Asiakirjojen pohjalta muodostuva tarina on työmarkkinakansalaisen tarina, toinen juonne kuvaa asiointiuraa viranomaisjärjestelmässä. Asiakirjatarinasta puuttuu elämän kuvaus laajemmassa merkityksessä ja tyypillistä on keskittyminen johonkin elämän puitteeseen. Elämänsäkuva määrittyy käyntikertojen ja ongelmatilanteiden näkökulmasta. Haastattelujen pohjalta taas syntyy tarina Sirpan arjesta, joka koostuu elämänsäkuva tapahtumista ja niiden tulkinnoista. Huomio on elämisen sisällössä, ei sen puitteissa. Aineistojen lähestymistapojen erot ovat merkittäviä. Silti ei voi sanoa toisen tarinan olevan enemmän faktaa tai fiktiota, kuin toisen.

Valokiven (2002 171-174) haastattelemat kriminaalihuollon palveluohjauskokeilun naisasiakkaat tuovat haastatteluissa ilmi, millainen merkitys asioiden hoidossa on omalla toiminnalla ja millainen taas toisen työntekijän yhteydenotolla. Haastateltava kertoo yrittäneensä ensin itse ”näätisti” hoitaa toimeentulotukiasiassa tapahtunutta virhettä, jota ei kuitenkaan suostuttu

sosiaalitoimessa korjaamaan. Kun taas sairaalan sosiaalityöntekijä hoitaa asiaa sosiaalitoimeen päin, saadaan asia ratkaistua. Myös projektityöntekijän mukana olo asiakastilanteissa auttaa haastateltavien asioiden ajoa ja usein asia kääntyy haastateltavalle myönteisellä tavalla, mikäli häntä on tukemassa toinen työntekijä. Toimiiko organisaatio parhaiten asiakkaan edun mukaisesti, mikäli mukana on toinen työntekijä, joka on asiakkaan puolella? Uskovatko työntekijät helpommin toisen työntekijän kertomaa tai asiakirjoihin kirjattua totuutta, kuin asiakkaan totuutta?

Entä miten palvelujärjestelmä toimii, jos asiakkuudessa on nähtävillä ylisukupolvista ketjuuntumista? Baryn (1995, 71-72) mielestä ylisukupolvisissa asiakkuusuhteissa lapsuuden ja aikuisuuden välisistä suhteista tulisi saada näkyviin riittävän monia kerroksia ja perspektiivejä. Lapsuutta ja aikuisuutta voidaan lähestyä monista eri näkökulmista. Hän havainnollistaa tätä nelikentällä, jonka kahdessa ensimmäisessä ruudussa ovat aikuisen lapsuus ja aikuisuus ja kahdessa jälkimmäisessä lapsen iässä oleva lapsuus ja myöhemmin aikuisuus. Baryn mukaan ammattilaisten ollessa lapsen tilanteesta huolissaan, työskentely aloitetaan usein ruudusta kaksi, eli aikuisen vanhemmuudesta. Tuolloin vaille huomiota jäävät ruudut yksi (aikuinen lapsuus) ja kolme (lapsen lapsuus). Bary kysyy, vahvistetaanko näin toimiessa perheessä tapahtuvaa lapsen unohtamista. Mikäli vanhemmalla ei ole kosketuspintaa omaan lapsuuteensa, ylettykö hän lapsen kokemuksiin? Jos aiempien sukupolvien käsittely unohdetaan ammatillisessa työskentelyssä, kuinka suurta vahinkoa silloin itseasiallisesti tehdään?

Politiikan tasolla palvelujärjestelmän toiminta on ylisukupolvisten asiakassuhteiden katkaisemisessa nostettu tärkeään asemaan. Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelmassa (2003, 19) sitoudutaan uudistamaan ja vahvistamaan lastensuojelutyötä, sekä ehkäisemään lapsiperheiden köyhyyttä ja ”ylisukupolvisia syrjäytymisen ketjuja”. Myös hallituksen politiikkaohjelmassa (2007, 5) yhtenä tavoitteena on ”ylisukupolvisen syrjäytymisketjun katkaisu”. Tavoitteeseen pyritään pääsemään tukemalla lapsia ja toimivaa ja tasapainoista vanhemmuutta kehitteillä olevalla perhekeskusmallilla, joka nojaa ennaltaehkäisyyn ja matalan kynnyksen kohtaamispaikkojen tarjoamiseen. Hallituksen tasolla ylisukupolvisuus liitetään syrjäytymiseen, jota pyritään katkaisemaan tarjoamalla erilaisia palveluita. Yleinen ajatus tuntuu olevan, että ylisukupolvisia asiakassuhteita tulisi välttää. Onko

asia kuitenkin näin mustavalkoinen? Sen sijaan, että mietittäisiin kuinka katkaista ketjuja, pitäisikö miettiä miten ottaa ketjut paremmin huomioon työskentelyssä?

4. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni on laadullinen elämäntutkimus ja aineistona on kaksi elämäntutkimusta haastattelua. Tutkimuksellisenä kiinnostuksen kohteena ovat palvelujen käyttäjät, jotka ovat käyttäneet palveluita useassa sukupolvessa. Olen kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä palveluiden käyttämisellä on elämäntutkimuksessa, sillä käytännön sosiaalityössä palveluiden vaikutukset elämäntutkimukseen eivät aina ole nähtävillä. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, millaisia ketjuuntumisia haastateltavien elämäntutkimuksessa on nähtävillä ja millaisia merkityksiä niillä on elämäntutkimuksessa. Tavoitteenani on tuoda esiin tähän mennessä tutkittua monisävyisempi kuva ylisukupolvisuudesta.

Tutkimuksessani kysyn,
millaisia ketjuja on nähtävissä haastateltavien elämäntutkimuksessa,
millainen merkitys ketjuilla on elämäntutkimuksessa ja
millainen merkitys palvelujen käyttämisellä on elämäntutkimuksessa.

4.2 Aineistona elämäntutkimukselliset haastattelut

Aineistonani on kaksi elämäntutkimusta haastattelua. Tutkimukseeni osallistuneen haastateltavan kriteerinä oli se, että hänellä on kokemusta sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmästä, sen asiakkaana olemisesta ja palveluiden käyttämisestä. Palvelujärjestelmän kohdalla täsmensin olevani erityisesti kiinnostunut haastateltavista, joilla on kokemusta mielenterveys-, päihde tai sosiaalityön palveluista. Kriteerinä oli lisäksi, että näitä palveluita (samoja tai muita) olisi käytetty vähintään kahdessa sukupolvessa.

Haastateltavat olen löytänyt sosiaalialan yhdistyksen kautta. Yhdistyksen työntekijä toimi linkkinä minun ja haastateltavien välillä. Hän etsi kriteereihini sopivat haastateltavat ja antoi minulle heidän yhteystietonsa kun he olivat päättäneet osallistua. Tämän jälkeen otin yhteyttä

haastateltaviin ja varmistin heidän halukkuutensa. Sarin elämäntarinan kuulin keväällä 2010 ja Ainon haastattelu tehtiin syksyllä 2010. Haastateltavia yhdistää se, että molemmilla, samoin kuin heidän äideillään, on diagnosoitu mielenterveydenhäiriö. Näin ollen molemmilla haastateltavilla on kokemusta mielenterveyspalveluista. Ainolla on kokemusta lisäksi lastensuojelu- ja päihdepalveluista. Molemmat ovat myös kertoneet elämäntarinaansa aiemminkin erilaisissa yhteyksissä.

Haastattelut kestivät kukin noin kolme tuntia. Yhteensä litteroitua tekstiä kertyi noin 90 sivua rivivälillä 1,5. Haastattelut tehtiin Ainon ja Sarin toiveesta heidän kotonaan ja kotipiirissä. Haastattelujen tavoitteena oli käydä läpi Sarin ja Ainon elämänkulku lapsuudesta edeten tähän päivään asti. Tarkoitus oli selvittää, miten haastateltavan käyttämä palvelujärjestelmä ja ketjut näkyvät elämäkulussa.

Koska olin kiinnostunut elämäntarinoista kokonaisuudessaan, oli elämänkerrallinen haastattelu aineistonkeruumuotona itsestäänselvyys alusta lähtien. Elämänkerrallinen haastattelu sopi myös hyvin tutkimukseni aineistonkeruutavaksi, koska se painottaa haastateltavan omaa, subjektiivista totuutta ja haastateltavalle merkityksellisiä elämäntapahtumia (Atkinson 2002, 125). Myöhemmin elämäkertahaastattelu täsmentyi kuitenkin temaattiseksi elämäkertahaastatteluksi, koska kokonaisen elämäntarinan lisäksi olin kiinnostunut tietyistä elämän osa-alueista, kuten sukupolvien tarinasta, sekä palvelujen käyttäjän tarinasta. Roos (2008) näkee jokaisella ihmisellä olevan elämästään yhden perustarinan ja tarinarungon, johon voidaan kiinnittää erilaisia temaattisia variaatioita. Erilaisia teemoja voivat olla esimerkiksi työtarinat, harrastustarinat tai tarinat jostakin merkittävästä elämäntapahtumasta.

Haastatteluja tehdessäni haastattelurunkoni koostui lähinnä muistilistasta, josta tarkistin välillä, olimmeko käyneet tutkimuksen kannalta oleellisia asioita läpi. Haastattelujen aluksi kerroin lyhyesti haluavani kuulla haastateltavan elämäntarinan. Toivoin kuulevani tämän elämäntarinan sisällä kaksi tarinaa, josta toinen olisi sukupolvien tarina ja toinen palvelujen käyttäjän tarina. Ohjeistin, että tarinan kertomisen voi aloittaa mistä kohtaa vain ja muistutin, etten tiedä heidän elämästään ennalta mitään. Atkinsonin (2002, 125) mukaan elämäntarina on tarina, jonka haastateltava valitsee kertovansa elämästään. Tulokseksi syntyvä kertomus on narratiivinen

ydintarina siitä, mitä haastateltavalle on tapahtunut hänen elämässään. Hän kertoo mitä muistaa ja mitä haluaa toisten tietävän hänen elämästään.

Haastattelujen tekemiseen olin etukäteen asennoitunut niin, että minun olisi elettävä tulevan tilanteen mukaan, enkä pystyisi siihen juurikaan valmistautumaan (kts. Atkinson 2002, 126). Oman arvioni mukaan haastattelut sujuivat luontevasti. Tästä huolimatta koen, että elämäkertahaastattelujen tekeminen on kaikkea muuta kuin yksinkertaista. Tutkijan tulee keskittyä, eikä hän voi paeta valmiiden kysymysrunkojen taakse. On osattava joustaa ja sopeutua. Atkinson (2002, 130-131) tunnustaa elämäkertahaastattelun haastavuuden ja vertaa sitä taiteenlajiin: ”elämäkertahaastattelua voidaan lähestyä tieteellisesti, mutta parhaiten sen tekeminen toteutuu taiteena”.

Molemmat haastattelut tehtiin haastateltavan ehdoilla ja ne etenivät toisiinsa nähden hyvin erilaisesti. Sari aloitti kertomuksensa viivyttelämättä puhumalla asioista, joissa hän näki olevan sukupolvista jatkuvuutta. Annoin Sarin kertoa tarinaansa siinä järjestyksessä kun hän halusi, välillä kyselin ja tarkentelin haluamiani kohtia. Aino taas käytti ensimmäisen tunnin kertoessaan tarinaansa kronologisesti aloittamalla syntymästään. Tällä välin tein muistiinpanoja, ja tarinan ollessa Sarin mielestä valmis käytimme kaksi tuntia siihen, että kyselin tarkemmin haluamistani kohdista. Mielestäni elämäkertahaastattelun tekemisen perusedellytys on, että haastattelu tehdään haastateltavan ehdoilla, sillä jokaisen elämäntarina on ainutlaatuinen. Halusin kunnioittaa haastateltavien oikeutta päättää kertomuksensa sisällöstä, enkä suuremmin puuttunut tai keskeyttänyt haastateltavien kertomaa. Koin myös, että kuunteleminen ja kyky olla hiljaa toisen kertoessa tarinaansa, on yksi tärkeimpiä elämäkertahaastattelua tekevän taitoja. Elämäkertahaastattelun antaja onkin tarinan kertoja ja haastattelija on tarinan kertomisen opastaja (Atkinson 2002, 126). Ymmärrettävän tarinan tuottaakseen ihmiset pyrkivät aina kertomaan tarinansa loppuun. Tässä tavoitteessa auttaa haastattelijan passiivisuus, jolloin haastateltavalle jää aikaa kertoa tarinansa kokonaisuudessaan niin, että ilmi tulevat kaikki tapahtumiin johtaneet syy-seuraus-suhteet. (Saastamoinen 1999, 179.) Haastattelijalla ei saa pelätä hiljaista hetkeä. Pahimmassa tapauksessa jotain arvokasta jää kuulematta, jos heti hiljaisen hetken tullessa ryntää kysymään uuden kysymyksen.

Täydellisiksi haastattelujani voi tuskin kuitenkaan sanoa. Litterointivaiheessa harmittelin välillä tekemiäni tai kysymättä jääneitä kysymyksiä. Myönnän myös järjestelmällisenä ihmisenä hieman hämmentyneeni kun Sari ei aloittanutkaan tarinansa kertomista kronologisesti lapsuudestaan. Myöhemmin kuitenkin ymmärsin, ettei tämä ole oleellisin asia elämäkertahaastatteluja tehtäessä. Kulmala, Valokivi ja Vanhala (2003, 141) näkivät omassa tutkimuksessaan positiivisena sen, ettei haastateltavien tuottamia episodimaisia katkelmia elämästä pakotettu elämäkerralliseen, juonelliseen tarinamuotoon. Tämä antoi tilaa spontaanisti mieleen tulevien tarinoiden kertomiseen. Myös Saarenheimo (1997, 58) kritisoi sitä muistamisen tapaa, jossa elämäkertoja pakotetaan lineaarisen elämäkerran muotoon. Tuolloin aineistosta saatetaan menettää jotain spontaanin elämänjäsennyksen funktioita ja seuraamuksia.

4.3 Elämäkulkututkimus ja eettinen pohdinta

Määrittelen tutkimukseni elämäkulkututkimukseksi sen sijaan, että kutsuisin sitä esimerkiksi elämäkertatutkimukseksi. Olen kiinnostunut siitä, millaisen roolin palvelut ja ylisukupolviset ketjut saavat ihmisten elämäkulussa heidän omasta näkökulmastaan käsin. Kuitenkin tiedostan, että yksilössä on aina mukana myös yhteiskunnallinen puolensa, vaikka tutkimuksen kohteena olisikin ihmisen subjektiivinen kokemus ja toiminta (Pohjola 1994, 21). Tässä tutkimuksessa yhteiskunnallinen puoli toteutuu otettaessa huomioon palvelujärjestelmän osuus ja merkitys elämäkulussa.

Elämäkulkututkimus sisältää ristiriidan, sillä elämäkulku tutkimuskohteena ja tutkimuksissa yleensä omaksuttu jäsenystapa eroavat merkittävästi toisistaan. Elämä on monikasvoinen, ainutkertainen ja subjektiivinen, tutkimuksessa taas pyritään luokittelemaan, yleistämään ja olemaan objektiivinen. Vaikka lähtökohtanani on tunnustaa elämän moninaisuus, minun on pysyttävä nöyränä, sillä tutkijana on mahdollista saada tutkittavien elämän mosaiikista esille vain paloja. (Pohjola 1994, 29, 13.)

Elämäkulkututkimuksessa tutkijan vastuu on merkittävä. Saman henkilön elämänhistoria saa erilaisia muotoja riippuen siitä, kuka tutkimusaineiston kerää, millaisesta viittekehuksesta käsin ja mitä varten. Usein tuo tarina vielä eroaa haastateltavan omasta tarinasta. Jokainen versio tuottaa ehdot, jota vasten seuraavaa tarkastellaan. (Schwartz & Jacobs 1979, 71-73.) Kyngäs (2000, 19-

20) muistuttaa että ”eletty elämä ei ole koskaan sama kuin siitä kerrottu tarina, kerrottu tarina ei ole sama kuin kuultu tarina, eikä kirjoitettu tarina sama kuin luettu tarina”. Eletty, kerrottu ja koettu elämä muuntuvat kertojan, tutkijan ja lukijan tulkintakehyksestä käsin (Pohjola 1994, 25).

Riessman (1993, 8-15, 64-65) kuvaa samaa tematiikkaa jaotellessaan eri representaation tasot muistamista tutkittaessa. Alussa on aina alkuperäinen tapahtumaketju ja kokemus siitä. Tämä kokemus liitetään ja nimetään olemassa olevilla käsitteillä, jonka jälkeen se kerrotaan tutkijalle, tuolloin jo irti alkuperäisestä tilanteesta. Tämän jälkeen kertomus litteroidaan, jolloin tutkija purkaa sen. Tämän jälkeen tutkija analysoi sen siitä maailmasta käsin, jossa hän elää ja kolmantena toimijana mukaan tulee lopuksi lukija, joka tekee aineistosta omat tulkintansa. Narratiivia ei tulisikaan lukea totuutena, tarkkana kuvauksena siitä, mitä on tapahtunut, vaan luotettavana kuvauksensa sosiaalisesta maailmasta.

Elämäntutkimus painottaa konstruktiivisuutta. Konstruktiivisen tutkimusotteen mukaan yhtä, kaikille samanlaisena näyttäytyvää todellisuutta ei ole, vaan tieto maailmasta ja käsitys itsestä on kertomus, joka muuttaa muotoaan jatkuvasti. Todellisuus tuotetaan tarinoiden välityksellä ja ihminen rakentaa tietonsa aikaisemman tietonsa ja kokemustensa varaan. Tavoitteena on saada esiin ihmisen oma, yksilöllinen totuus ja kertomus objektiivisen totuuden sijaan. (Heikkinen 2007, 144-146.) Myös Schwartz & Jacobs (1979, 71-73) kehottavat elämäntutkimusta tekevää tutkijaa yksinkertaisesti ”uskomaan mitä sinulle sanotaan”.

Käyttäessään aineistona sekä asiakirjoja että elämäntutkimustutkimuksia Pohjola (1994, 29, 39) joutui pohtimaan objektiivisen ja subjektiivisen totuuden suhdetta toisiinsa. Pohdinnan kohteeksi joutui muun muassa se, miksi haastattelujen antamaan tietoon suhtaudutaan epäillen, kuin etsien jotakin epäaitoa, kun taas viranomaisten asiakirja-aineistojen antamaa tietoa pidetään objektiivisena totuutena. Haastattelu-aineiston perusrivistä hän nimeääkin sen, että haastattelulla halutaan saada ihmisen oma subjektiivinen ääni esiin, mutta tuon oman äänen tulisi tuottaa objektiivinen totuus.

Eettiset pohdinnat olivat mielessäni tutkimukseni alusta asti. Oikeastaan pohdinnat alkoivat jo kandidaatintutkielmaa tehdessäni vuonna 2008. Tehdessäni elämäntutkimustutkimuksia koen

olleen eettisesti arveluttavilla vesillä useastakin syystä. Ensinnäkin mietin miten kirjoittaa haastateltavien tarinoista niin, että ne ovat varmasti tunnistamattomia. Tutkimusraportissani olen pyrkinyt tähän tavoitteeseen muuttamalla heidän nimensä. Jätän myös mainitsematta kaikki hoitolaitosten nimet, asuinpaikkakunnat ja muut tunnistettavuutta selkeästi lisäävät tekijät. Poistetut yksityiskohdat olen korvannut yleisluonteisilla nimityksillä, kuten "Työntekijä", "Hoitolaitos" ja "Paikkakunta". Sitaateissa käytän katkoviivan merkkiä niissä kohdissa, joista olen poistanut tekstiä. Poistetut tekstit eivät ole olleet käsiteltävän asian kannalta tarkoituksenmukaisia, tai ne ovat sisältäneet liikaa tunnistettavia tekijöitä.

Vaikka olen pyrkinyt takaamaan haastateltavien tunnistamattomuuden edellä mainituilla teknisillä tekijöillä, jäin pohtimaan riittääkö tämä. Elämäkertahaastattelut ovat luonteeltaan hyvin henkilökohtaisia ja ihmiset kertovat tutkijalle henkilökohtaisia asioita ja pohdintoja elämästään. Nämä seikat lisäävät sitä todennäköisyyttä, että haastateltavan henkilökohtaisesti tuntevat ja ne, jotka tietävät hänen osallistuneen tutkimukseen voivat tunnistaa hänet ja saada toisaalta jotain tietoa haastateltavan elämästä, mitä eivät ole ennen tiedneet. Kuitenkin tutkijalla on viimesijainen vastuu tutkittavien yksityisyyden suojasta ja hänen tehtävänsä on tunnistaa, mitkä asiat tulisi käsitellä arkaluonteisuutensa vuoksi erityisen varovasti (Kuula 2006, 204). Koska sitten elämäntarinansa kertova haastateltava on tarpeeksi tunnistamaton? Entä jos hän kertoo tutkijalle salaisuuksia, asioita, joita kaikki lähipiirissä eivät tiedä, mutta saavat tietoonsa tutkimuksen luettuaan? Kuula (2006, 206-207) painottaa tutkijan raportissa käyttämän kirjoitustavan suurta merkitystä. Tunnistamista olennaisempaa on se, miten tutkija kirjoittaa tutkittavistaan ja mistä asioista hän tunnistettavasti kirjoittaa. Tutkittavien ihmisarvoa tulee kunnioittaa teksteissä ja tutkijan tulee välttää leimaavien käsitteiden liittämistä tutkittaviin tai tutkittavien mustamaalaamista.

Työni edetessä mietin myös paljon sitä, kuinka kirjoittaa ainutlaatuisesta niin, etteivät haastateltavani loukkaannu. Chase (1996, 45) muistuttaakin siitä, että tutkijan tulee olla tietoinen haastateltavan haavoittuvuudesta ja tutkijan tulkinnallisesta auktoriteetista. Haastattelusta muodostuu helposti riistosuhde, sillä tutkijalla on vain vähän annettavaa tutkittavalle, mutta tutkittava antaa koko elämäkertansa tutkijan käyttöön. Pohjola kokee tutkijan olevan oman tutkimuksensa eettinen ongelma. (Pohjola 1994, 18,41.)

Toisaalta, kertoessaan omasta elämästään erilaisia tarinoita erilaisissa konteksteissa, tarinankerronta voi avata myös kertojalle itselleen uusia näkökulmia tai kätkeä entisiä. Tarinoiden kertomisen avulla voi rakentaa minuuttaan. (Syrjälä 2007, 230.) Myös Atkinsonin (2002, 126) painottaa elämäntarinan kertomisen merkityksellisyyttä tutkijan lisäksi myös kertojalle itselleen, sillä se voi tuoda järjestystä ja merkitystä elämään, sekä helpottaa menneen ja tulevan ymmärtämistä.

Eettisyyteen liittyvät myös tutkijan käyttämät käsitevalinnat, joita muun muassa Pohjola (1994, 11-12,17) on omassa tutkimuksessaan pohtinut paljonkin. Pohjola pyrki tutkimuksensa alusta asti purkamaan automaattisesti tarjolla olevia kategorioita ja kyseenalaisti muun muassa asiakassanan käyttämisen haastateltaviensa kuvaamisessa. Omat käsitepohdintani tutkimukseeni liittyen ovat lähteneet jo kandidaatintutkimuksen tekovaiheessa. Koin leimaavana sosiaalisen perimän käsitteen käyttämisen ilman, että otin mukaan myös voimavarat, jotka siirtyvät ylisukupolisesti. Tässä tutkimuksessa halusin mennä pidemmälle ja hylätä koko sosiaalisen perimän käsitteen turhan ongelmakeskeisenä. Koin myös vaikeana lähteä etsimään haastateltavia siitä lähtökohdasta, että haluan haastatella heitä, koska heidän elämässään ongelmat ovat siirtyneet ylisukupolisesti. Sen sijaan halusin painottaa elämän moninaisuutta, johon ongelmien lisäksi liittyy myös voimavaroja ja positiivisia tapahtumia.

Atkinsonin (2002, 131) mukaan haastateltavalla tulisi aina olla mahdollisuus sanoa mielipiteensä siitä, miten hänen tarinansa on tutkimuksessa esitetty ennen kuin se julkaistaan. Lähestyin haastateltavia analyysiosion ollessa valmis ja tiedustelin heidän halukkuuttaan lukea ja kommentoida analyysiosiota ennen gradun lopullista julkaisemista. Molemmat haastateltavat käyttivät mahdollisuuden hyväkseen, mutta eivät kokeneet muutoksille olevan tarvetta.

4.4 Narratiivisuus aineiston analyysimuotona

Narratiivit, elämänkerrallinen tutkimus ja elämänkerrat ovat suosittuja ja paljon käytettyjä menetelmiä (esim. Polkinghorne 1995, 5; Squire, Andrews & Tamboukou 2008, 1). Laajasta suosiosta huolimatta narratiiviselle tutkimukselle ei ole kuitenkaan olemassa suomen kielessä vakiintunutta nimitystä (Heikkinen 2007, 142). Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005, 189) artikkelissa käsite ”narrative” on käännetty kertomukseksi, kertomukselliseksi ja

kerronnalliseksi. He myös erottavat kertomuksen ja tarinan toisistaan ja korostavat kertomuksella olevan aina median, jonka kautta tarina välitetään. Saastamoinen (1999, 167) taas ymmärtää narratiivin yläkäsitteeksi, joka pitää sisällään episodin, näytelmän ja elämäkerran käsitteen. Tässä työssä käytän narratiivin, tarinan ja kertomuksen käsitteitä synonyymeinä.

Heikkisen (2007, 144-151) mukaan tieteellisessä tutkimuksessa narratiivisuutta voidaan käyttää hyväksi kolmella eri tavalla. Narratiivisuutta voidaan käyttää viitattaessa tiedonprosessiin ja konstruktiviseen tutkimusotteeseen, sitä voidaan käyttää kuvaamaan tutkimusaineiston luonnetta ja sillä voidaan viitata aineiston käsittelytapaan. Heikkisen jaottelua mukailten käytän tässä tutkimuksessa narratiivisuutta hyväksi kaikilla edellä mainituilla tavoilla. Tutkimuksessani hyödynnän konstruktivistista tutkimusotetta, tutkimusaineistoni on kirjallista, juonellista kerrontaa ja käsittelen aineistoani narratiivisesti.

Narratiivinen tutkimusote tarjoaa väljän kehikon aineiston analysoimiseen. Se ei sisällä tarkkaa kaavaa, jonka mukaan tutkimusta tai analyysia tulisi tehdä. Tämä sekä innostaa, että haastaa tutkijoita ja herättää paljon kysymyksiä tutkijoiden keskuudessa. (Squire ym. 2008, 1.) Polkinghorne (1995, 12) jakaa narratiivisuuden aineiston käsittelytapana kahteen kategoriaan, narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin. Narratiivien analyysissä analyysi tuottaa aineistosta erilaisia luokitteluja, kuten kategorioita. Aineistokatkelmia vertailemalla narratiivien joukosta pyritään löytämään yleisempiä käsitteitä. Lieblich, Tuval-Mashiach ja Zilber (1998, 12) kutsuvat narratiivien analyysia kategoriseksi lähestymistavaksi, joka on hyödyllinen silloin, kun tutkijan huomio kiinnittyy ilmiöön, joka on jollekin ihmisryhmälle yhteinen. Kertomukset jaetaan osiin, ja eri kertojien tuottamat tiettyyn kategoriaan kuuluvat katkelmat kootaan yhteen.

Toinen tapa on narratiivinen analyysi, jossa analyysi tuottaa aineistosta uuden kertomuksen, joka tuo esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Tässä analyysimuodossa liikutaan yleisistä tekijöistä kohti tarinoita. (Polkinghorne 1995, 12.) Narratiivista analyysia voi kutsua myös holistiseksi analyysiksi, jolloin ihmisestä ja hänen tarinastaan ollaan kiinnostuneita kokonaisuudessaan, pilkkomatta sitä osiin. Tuolloin tulkinnat tehdään kokonaisen narratiivin, elämäntarinan, kontekstista käsin. (Lieblich ym. 1998, 12.)

Analysoidessani haastatteluja sovelsin Polkinghornen (1995) jaottelun mukaisesti sekä narratiivien analyysia että narratiivista analyysia. Aineistoni ei ole määrällisesti laaja, mutta sisällöllisesti sitäkin runsaampi. Yhdistelemällä kahta analyysitapaa pääsin syvemmälle elämäntarinoihin ja löysin vastauksia tutkimuskysymyksiini, jotka suuntasivat vahvasti etsimääni.

Analysointi on jatkuvasti meneillään oleva prosessi (Rapley 2007, 26). Oma analyysiprosessini oli monivaiheinen ja useita työvaiheita sisältävä. Koen eri työvaiheiden olleen osa analyysin rakennusprosessia ja näkyvän sisäänrakennettuina valmiin analyysin sisällä. Molemmat analyysiluvut edellyttivät haastattelujen läpi lukemista yhä uudelleen ja uudelleen. Pikku hiljaa paperille tulostetut haastattelut täytyivät erivärisistä merkinnöistä ja muistilapuista. Valmiissa tulosluvuissa lainaukset tarinoista tukevat tulkintojani. Esitän ne "puhdistettuina", puhuttuun kieleen liittyvät lukemista hankaloittavat tekijät poistettuina kuten täytesanat, tauot, epäselvät kohdat ja epäoleelliset asiat.

Ketjuuntumisia analysoidessani hyödynsin narratiivien analyysia. Ensin kävin tarinat läpi etsien millaisia ketjuuntumisia niissä ilmenee. Tunnistin ketjut haastateltavien puheesta viittauksina edelliseen tai seuraavaan sukupolveen. Sukupolviin viitattaessa ketjut olivat tunnistettavissa sanoista ja sanonnoista kuten "yhdistävä tekijä" tai "tullut lapsuudesta". Määrällisesti usein haastateltavat viittasivat ketjuuntumiseen kuvaamalla edellistä tai heistä seuraavaa sukupolvea "samankaltaiseksi" kuin itseään. Osaa ketjuista ei nähnyt suoraan haastateltavien puheesta. Tuolloin oli kyse esimerkiksi lapsuudessa kohdatuista tilanteista tai olosuhteista, jotka olivat johtaneet ketjuuntumiseen myöhemmässä vaiheessa elämää. Tunnistettuani ketjut luokittelin ne kolmeen kategoriaan sen perusteella, *mitä* oli ketjuuntunut. Tämän johdosta syntyivät kolme kategoriaa, joita ovat aineellinen, sosiaalinen ja henkinen ketjuuntuminen. Sen lisäksi tarkastelin myös sitä, *millainen* ketju on ja *miten* ketjuuntuminen on tapahtunut tai *miten* ketju on katkennut. Lopuksi käyn luvussa 5.4 kokoavasti läpi sitä, *millaisia merkityksiä* ketjuuntumisilla on ollut Sarin ja Ainin elämänkulussa.

Toisessa, palveluita koskevassa tulosluvussa sovelsin aluksi narratiivien analyysia luokittelemalla Sarin ja Ainin palvelujärjestelmäkokemukset sen mukaan, miten järjestelmä

kohtasi heidän elämänsä. Tämän tuloksena syntyi niin ikään kolme kategoriala: palvelujärjestelmä ei kohdannut elämänsä ollenkaan, saatu apu ei auttanut tai saatu apua oli elämänsä kannalta positiivisesti merkittävää. Tämän jälkeen sovelsin narratiivista analyysia tuottaen haastateltavien kertomuksista uudet, juonelliset kertomukset, jotka kertovat Sarin ja Ainin elämäntarinat palvelun käyttäjän näkökulmasta.

Tutkijat ovat samoilla linjoilla siinä, että juoni on tarinan liima, joka sitoo peräkkäiset tapahtumat toisiinsa (Polkinghorne 1995, 5; Hänninen 1999, 95). Aineistossa esiintyviä tapahtumia yhdistellään juonen avulla ja juonen kuuluisi tuoda aineistoon järjestystä. Juonen kasvaessa ja kehittyessä loppuratkaisuun vaadittavat tapahtumat nousevat aineistosta muita tapahtumia helpommin ylös. (Polkinghorne 1995, 12, 16.) Palvelun käyttäjä-tarinoiden juonena toimii palvelun käyttäjän matka palvelukokemusten siivittämässä elämänsä. Juoni huipentuu kokemuksiin elämänsä kannalta merkittävistä palvelukokemuksista.

Annoin Sarin ja Ainin tarinoille nimet, jotka kuvaavat sitä, miten he ovat kulkeneet palvelujärjestelmässä. Sarin tarinan nimesin taidon ja tuurin tarinaksi ja Ainin tarinan palvelujärjestelmässä samoilijan tarinaksi. Luomissani tarinoissa käyn Sarin ja Ainin elämänsä kronologisesti läpi kuljettaen mukana edellä mainitsemieni kolmea kategoriala. Näin ollen lukijalle piirtyy kuva siitä, missä kohtaa elämänsä Sari ja Aino ovat kohdanneet merkittävää apua, apua joka ei auttanut tai tilanteita, joissa apua ei saanut ollenkaan. Elämänsä viittaa löyhästi elämänsävaiheiden kautta nimittämällä elämänsävaiheita lapsuudeksi ja nuoruudeksi (alle 18 vuotias), sekä aikuisuudeksi (yli 18v). Päätän tarinoiden kerronnan lukuun, jossa käyn läpi tarinoita elämänsä kontekstissa ja vedän tarinoita yhteen. Tämän lisäksi luvussa 6.2 käyn läpi millaisia ketjuuntuneita palvelukokemuksia Sarin ja Ainin tarinoissa on nähtävillä.

Elämäntarina, niin kuin on aiemmin todettu, on hyvin subjektiivinen tarina. Myös sen analysoiminen on subjektiivista (Atkison 2002, 134). Pohdinta totuudesta liittyy siis tarinan kertojan lisäksi myös tutkijaan, tarinan analysoijaan, eli minuun. Analyysini on näin ollen vain yksi totuus haastateltavien elämästä muiden totuuksien joukossa. Pidän tärkeänä ymmärtää, että tulkintani haastateltavien tarinasta on syntynyt sosiaalisen konstruktionismin näkemyksen

mukaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kontekstisidonnaisesti. Näin ollen toisen tutkijan analysoimana tarinoista tehdyt tulkinnat olisivat olleet erilaisia.

5. Ketjuuntumisia elämänkulussa

5.1 Aineellisten tekijöiden ketjuuntuminen

Tutkimuksessani aineellisesti ketjuuntuneita tekijöitä ovat elämän ulkoiseen hallintaan ja ulkoisiin olosuhteisiin liittyvät tekijät. Nämä tekijät liittyvät työntekoon ja työkykyyn kuten työnteon ja opiskelun arvoihin, malleihin ja periaatteisiin sekä taloudenhoitoon. Muita aineellisia ketjuja ovat fyysiseen terveyteen liittyvä ketju, joka näkyy ruokailutavoissa sekä ulkoiseen kauneuteen ja hyvinvointiin liittyvä ketju.

Taloudenhoitotaidot ovat yksi elämän ulkoiseen hallintaan liittyvä tekijä. Aineistossa näkyy, kuinka taloudenhoitotaidoissa ketjuuntuminen on muuttanut suuntaansa eri sukupolvien välillä.

Aino: ”Vanhemmillä on aina ollut maksuvaikeuksia, koska kumpikaan ei osaa käsitellä rahaa, niin kuin en minäkään. Äidillä on edunvalvoja, se saa viikkorahan ja pärjää sillä ja laskut maksetaan sitten muualta. Mullekin sitä joskus ehdotettiin, enkä siihen lähtenyt. Et aattelin et kyllä tässä täytyy jotenkin yrittää. On mulla ulosotossa vaikka kuinka paljon --. - - Kyllä ne talousongelmat on koko ajan olemassa. Isähän just muutti, kun sillä lähti kämppä alta, mä en edes tiedä kuinka monta tuhatta sillä sitä vuokravelkaa oli --. Isänisä oli ihan loistava raha-asioissa silloin kun eli, niin oli myös isänäiti. Äidinäitikin on ollut hyvä ja harkitsevainen raha-asioissa, et en tiedä mistä tää tulee. Ehkä se johtuu siitä nousukaudesta, jolloin mäkin sain leluja niin ettei mitään rajaa.”

Ainon isovanhemmat ovat olleet harkitsevia rahan käyttäjiä. Omia vanhempiaan Aino taas kuvaa heikommiksi rahan käsittelijöiksi kuten itseäänkin. Ainon kohdalla ketjuuntuminen on muuttanut suuntaa vielä niin, ettei hän ole halunnut edunvalvojaa, kuten äidillä: *”Mullekin sitä joskus ehdotettiin, enkä siihen lähtenyt. Et aattelin et kyllä tässä täytyy jotenkin yrittää”*. Kuten Aino kertoo, hän onkin pikkuhiljaa oppinut ja oppimassa taitavammaksi rahan käyttäjäksi, joten voidaan olettaa ketjun muuttavan vielä suuntaansa. Aino miettii itse syytä sille, miksi taloudellisten asioiden hoito on muuttanut suuntaansa eri sukupolvien välillä ja ehdottaa vallitsevan aikakauden merkitystä asiaan. Ainon isovanhempien eläessä sotien jälkeisessä Suomessa on suhtautuminen rahaan ollut yleisesti ottaen harkitsevampaa kuin nousukauden Suomessa, jolloin Aino on elänyt lapsuuttaan ja nuoruuttaan. Toki myös muilla ulkoiseen ja

sisäiseen elämänhallintaan liittyvillä tekijöillä voidaan olettaa olevan vaikutuksensa ketjuuntuneisiin taloudenhoitotaitoihin. Seuraavassa aineisto-otteessa näkyy myös ketjuuntumisen suunnanmuutosta ja ketjun katkeamista, mutta myös ketjuuntumisen vaihtoehdottomuutta ja tottumista.

Sari: "Mää oon aina sitten saanut kolmen tunnin välein ruokaa, mitä siihen aikaan pidettiin sitten hyvänä. Ja se on aiheuttanut semmosen, että mä en oikein tunne nälkää --. Ja sekin on samaa mitä mun äidilläkin --. Äiti ei saanut ruokaa, vaikka oli nälkä ja hänellä on sama juttu kans, että hän ei tunne nälkää."

Sarin äidinäidin aloittama, ruokailutavoissa näkyvä ketju on vaikuttanut myös Sarin elämässä. Vaihtoehdottomuus näkyy siinä, että ketju on alkanut Sarin ollessa lapsi, eikä hän ole voinut itse määrätä ruoka-aikojaan vaan vanhemmat ovat ne päättäneet. Myöhemmin vaihtoehdottomuus on voinut kääntyä tottumukseksi, koska Sari on tottunut syömään tietyllä tavalla. Näin ollen ketju on säilynyt Sarin elämässä. Sarin on ollut vaikea katkaista ketjua omalta osaltaan, koska ketjuuntumisen luonne on fyysinen, eikä Sari "oikein tunne nälkää". Hän on joutunut opettelemaan ruokailemisen säännöllisyyden, koska janon ja nälän tunne ei synny automaattisesti. Kuitenkin ketju on vaihtanut vahvasti suuntaansa ja katkennut Sarin lasten kohdalla ja Sari kuvaa: "Ne on molemmat siinä suhteessa ihan normaaleja". Vaihtoehdottomuutta näkyy Sarin elämässä myös työntekoon liittyvien arvojen, mallien ja periaatteiden ketjuuntumisessa.

Sari: "Et mä olin murrosikäinen kun isä sanoi, että tää on sitten viimeinen vaate, jonka hän ostaa, et mun piti sitten itse tehdä tai itse ostaa kesälomarahoistani. Et tämmönen hirveen ankara työnteon moraali on tullut lapsuudesta ja tullut sieltä sukupolvien takaa, et isä -- on itse nuoresta lähtien ansainnut palkkansa. -- Mä muistan mä olin kouluaikana, kaikki kesät ja talvet, kaikki lomat mä olin töissä --. Et semmonen on kanssa tullut ja varmaan sekin on tavallaan periytynyt lapsille, et tietävät et kun tekee töitä, tulee tuloksia --."

Sarin elämänsä aikana työnteon moraali on kulkenut jo neljässä sukupolvesta. Sarin isän lapsuudenkodissa työtä oli ja sitä piti tehdä. Myös Sari oppi tämän varhain tekemällä kesätöitä. Vaihtoehdottomuus näkyy ketjussa siinä, että työnteon arvostus on tullut isän puolelta niin vahvana arvona, ettei sitä vastaan rimpuilemista ole sallittu. Ketju on syntynyt myös hyväksynnän kautta, sillä työtä tekemällä on ollut mahdollisuus saavuttaa isän hyväksyntä ja arvostus. Sari ei ole toiminut näin kuitenkaan ainoastaan isänsä vuoksi, sillä hän myös ylpeä työn tekemisen moraalistaan ja siitä, että ketjuuntuminen on jatkunut omien lasten kohdalla.

Sari: "Et kyllä tää työn tekemisen ja motivoinnin.. on periytynyt sieltä aikojen alusta. Et näin meillä tehdään töitä. Meillä tehdään ihan tosissaan töitä ja sitten nautitaan niistä hedelmistä. Et kyllä se oli hieno kattoo nyt sitten molempien lasten todistuksia. --"

Työnteon arvostus ei ole Sarin elämässä vain automaattisesti suoritettu velvoite, vaan työnteon ja opiskelun vahvasta moraalista ollaan ylpeitä: *"Et näin meillä tehdään töitä. Meillä tehdään ihan tosissaan töitä"*. Omassa elämässä näkyvästä ketjusta voi ja saa olla ylpeä, näin ollen ketju myös vahvistuu. Samalla se luo me-henkisyyttä ja yhdistävän tekijän sukupolvien välille. Me-henkisyys näkyy myös Ainon seuraavassa sitaatissa.

Aino: "-- Sekin yhdistävä tekijä mulla ja äidillä on, et molemmat on saanut tuomion. Se on näitä meidän vitsejä."

Aino kertoo äitiä ja häntä yhdistävän sen, että molemmat ovat saaneet tuomion ja kuvaa samalla saatuja tuomioita sukupolvia yhdistävänä tekijänä. Julkisessa keskustelussa tuomittu teko, rikosten tekeminen, saa Ainon puheessa positiivisemmän sävyn. Toinen samassa tilanteessa ollut ymmärtää millainen kokemus on ollut ja aiheesta voi muodostua yhteinen vitsailun aihe.

Aiemmin mainittu hyväksynnän ja arvotuksen saaminen vanhemmilta näkyy myös seuraavassa ketjussa.

Sari: "Semmonen yks, mikä on ollut hirveen merkittävä asia lapsuudessa ja vaikuttaa vieläkin, on tää pukeutuminen. Et miten mä pukeudun, miltä mä näytän toisten silmissä. Se on se ainut asia, minkä mä osasin lapsesta saakka tehdä oikein, niin että isä hyväksyi. -- Ja sieltä tuli isältä hirveen vahvana se, että täytyy näyttää hyvältä toisten silmien edessä. -- Et se on semmonen, mikä on jäänyt erittäin hyvänä asiana isältä. Et voi vaatteilla kertoa paljon itsestään ja kertoo tahtomattaan ja mistä tulee tyyli ja mitä eri tyyliä on. Et on kans polveutunut sukupolvelta toiselle, et mun lapsi varsinkin on tarkka, et mitä pistetään päälle."

Omasta ulkonäöstä ja ulkoisesta hyvinvoinnista huolehtiminen on aineellinen voimavara, joka on kulkenut kolmessa sukupolvessa isältä Sarille ja Sarin lapselle. Sari sai isältä hyväksyntää osaamalla pukeutua hyvin ja laittamalla itsensä nätiksi: *"Se on se ainut asia, minkä mä osasin lapsesta saakka tehdä oikein, niin että isä hyväksyi"*. Sari on huomannut myös lapsensa olevan kiinnostunut siitä, millaisissa vaatteissa hän liikkuu. Pukeutuminen, vaatteiden ja värien yhdisteleminen on Sarin voimavara ja taito: *"Et hän (ompelija) sano, et sä näät enemmän värejä kuin hän, et se on mulla ihan hirveen tarkkaa"*. Sarin elämässä isällä oli vaikutusta myös ammatinvalintaan Sarin kouluttautuessa samaan ammattiin, jota oli nähnyt isän arvostavan.

Sari: ”Ja kyllähän mun ammatinvalinta meni niin, et mä halusin sen saman ammatin, mitä mä näin et isä arvosti.”

Edellä kuvattujen aineellisten tekijöiden ketjuuntumisessa vanhemmilla, erityisesti Sarin isällä on ollut merkittävä rooli. Pukeutumisesta ja ulkoisesti omasta itsestä huolehtiminen, sekä ammatinvalinta ovat olleet Sarin tapoja hakea isän hyväksyntää ja arvostusta. Saadessaan isältään arvostusta itsensä ulkoisesti huolehtimisessa hän on huomannut oman taitavuutensa, mikä on vahvistanut taidon vahvaa siirtymää myös ylisukupolisesti. Näin ollen ketju on alkanut ulkoisten tekijöiden sanelemana, arvostuksen hakemisen kautta, mutta muuttunut myöhemmin taidoksi, jota on alkanut itsekin arvostaa. Sari kokee pukeutumistaidon ketjuna, joka on *”jäännyt erittäin hyvänä asiana isältä”*.

Aineiston perusteella aineellisesti ketjuuntuneita tekijöitä ovat olleet työntekoon, taloudenhoitoon, ruokailutapoihin ja ulkoiseen hyvinvointiin liittyvät ketjuuntumiset. Ketjusta riippuen ketjun luonnetta kuvaavat suunnanvaihdot sukupolvien välillä, vaihtoehdottomuus tai tottumus. Ketjuuntuminen on tapahtunut arvostuksen ja hyväksynnän hakemisen kautta, toisaalta ylpeyden kautta, jolloin ketjua on halunnut jatkaa eteenpäin. Ketjun siirtymää on vahvistanut myös me-henkisyys ja yhteenkuuluvuuden tunne eri sukupolvien välillä. Joistakin ketjuista on syntynyt myös voimavaroja. Huomionarvoista on se, että yleisesti yhteiskunnassa tuomittavina nähtävä ketjuuntuminen voi saada päähenkilöiden omassa elämässä positiivisen sävyn ja olla yhdistävä tekijä eri sukupolvien välillä.

5.2 Sosiaalisten tekijöiden ketjuuntuminen

Aineistossani sosiaalisten tekijöiden ketjuuntuminen tarkoittaa sosiaalisten suhteiden ketjuuntumista kuten suhdetta vanhempiin ja suhdetta puolisoon. Lisäksi se tarkoittaa sosiaalisten taitojen ketjuuntumista vanhempi-lapsisuhteessa, parisuhteessa sekä muissa sosiaalisissa suhteissa.

Aineistosta käy ilmi, kuinka suhde vanhempaan voi olla joko voimia antava tai kuluttava. Sosiaalisissa suhteissa näkyvä riippuvuus saa jäljempänä olevissa esimerkeissä monenlaisia sävyjä. Aino kuvailee suhdetta isäänsä.

Aino: ”Mut kyllä sitten taas mun vaikeudet on yhdistänyt mua ja isää niin paljon. Et ihmiset ei oikeestaan ymmärrä sitä, et kuinka läheisiä me ollaan. Et mitenkä voi olla vanhempansa kanssa niin läheinen, että kertoo kaiken. -- Et mä oon isin pikku tyttö, enkä pärjää ilman sitä.”

Ainon sosiaalinen ketjuuntuminen isään on läheinen ja voimavaroja antava. Ketjuuntuminen on tapahtunut, koska vaikeudet ovat yhdistäneet tytärtä ja isää. Myös sosiaalisen suhteen ketjua äitiinsä Aino kuvailee vahvaksi.

Aino: ”Äidin ja mun.. jollain muotoo ne on toisiinsa kietoutuneita, jollain muotoo mä oo aina tuntenut vastuuta äidistä. -- Semmonen yhtymäkohta, et jos äidillä menee huonosti niin mulla alkaa mennä heti perässä huonosti. -- Kyllä meillä jonkinasteinen vahva side on.”

Ainon ja äidin siteelle on tyypillistä vastuunkantaminen sekä tietynlainen riippuvuus. Aino kokee että se, kuinka äidillä sujuu, vaikuttaa myös hänen hyvinvointiinsa. Sarin kokemuksta sosiaalisesta suhteesta isäänsä leimaa myös riippuvuus.

Sari: ”Mutta viime viikolla toi mun psykologi sano, et on se hirvee rasite se sun isäs. -- Kun hän saattaa ihan kolmekin kertaa päivässä soittaa ja sit kun se on vain sitä, et mitä hänellä on asiaa. Et eilenkin mä oikein kuuntelin sitä, et mitä hän juttelee, niin hän ei kertakaan ees kysynyt et mitä sulle. Et hänelle oli vaan tärkeetä se, et mitä hänelle kuuluu.”

Sosiaalisissa suhteissa vanhempiin näkyvä riippuvuus saa monenlaisia sävyjä. Ero negatiiviseksi ja positiiviseksi koetun riippuvuuden välillä on hiuksenhieno, eikä sitä voi aina edes kategorisoida puhtaasti joko negatiiviseksi tai positiiviseksi. Ensimmäisessä sitaatissa Aino kuvaa sosiaalista suhdetta isäänsä läheiseksi. Kuitenkin tässäkin suhteessa on nähtävillä riippuvuutta: *”Et mä oon isin pikku tyttö, enkä pärjää ilman sitä”*. Toisessa sitaatissa Aino kuvaa suhdetta äitiinsä vahvaksi. Samalla Aino kuvaa, kuinka sidettä leimaa myös Ainon kokema vastuu äidistä sekä riippuvuus, *”jos äidillä menee huonosti, niin mulla alkaa mennä heti perässä huonosti”*. Sarin kuvailema suhde omaan isäänsä on myös vahvasti riippuvuuden sävyttämä. Ero Ainon kokemuksiin on kuitenkin siinä, että Sarin kohdalla riippuvuus ja sosiaalinen suhde toimivat vain yhteen suuntaan. Suhde ei ole vastavuoroinen ja näin ollen Sari kokee sen kuluttavan hänen voimiaan. Aino taas saa voimia suhteistaan vanhempiinsa, kuten seuraava esimerkki todistaa.

Aino: ”Ja kyllä tästä mielenterveysongelmasta se jonkin asteinen hyvä puoli on, et ymmärretään toisiamme. -- Et paljon me äidin kans puhutaan mielenterveyshäiriöistä, et minkälaisia oloja tulee kun päässä viiraa ja kaikkee tämmöstä.”

Ainon ja isän sosiaalisen suhteen ketjun syntyminen on tapahtunut vaikeuksien kautta. Suhde äitiin on taas ketjuuntunut sairauden kautta. Ketjua luonnehtii ymmärrys ja vertaistuen mahdollisuus, mikä lähentää Ainoa ja äitiä entisestään. Ainon esimerkit todistavat, kuinka yleisesti ottaen negatiivisiksi luonnehditut tapahtumat, kuten sairaudet ja elämänvaikeudet, voivat saada aikaan positiivisia ilmiöitä, tässä tapauksessa voimia antavia sosiaalisia suhteita. Parhaimmassa tapauksessa sosiaalisesta siteestä saa selviytymiskeinon omaan elämäänsä.

Aino: ”Et isä on kaikki kaikessa mulle. Ainut, joka ei ole kadonnut tai kääntänyt selkää käyttövuosina tai koskaan. Enhän mä ois niistä huumevuosista selvinnyt, jollei isää olis ollut. -- Mut kyllähän se nyt sinänsä yks pakottava tekijä kuntoutumisessa ja taistelussa: jaks taistella, älä luovuta, niin on on justiin mulla se, että isä on sairas, ettei viittis hirveesti järjestää isompaa häslinkiä.”

Vahva ja läheinen side isään on auttanut Ainoa vaikeina aikoina. Tieto siitä, että vaikeanakin aikana on ainakin yksi ihminen, joka ei hylkää, on ollut merkittävä tekijä selviytymisessä. Nykyäänkin isän vahva läsnäolo Ainon elämässä saa hänet jatkamaan taistelua ja antaa syyn kuntoutumiselle. Myös Sarin elämästä löytyy sosiaalinen suhde, joka toimii selviytymiskeinona ja voimavarana elämässä.

Sanna: ”Miten sä aattelet, että mitkä kaikki tekijät on auttanut sua siihen pisteeseen missä sä oot nyt, aatellen niitä lähtökohtia?”

Sari: ” -- Tää täysin ehdoitta rakastetuksi tuleminen mun miehen taholta. Et hän ei ole asettanut mitään kriteerejä tai vaatimuksia.”

Vahva rakkauden tunne leimaa Sarin ja aviomiehen sosiaalista sidettä. Rakastetuksi tuleminen aviomiehen taholta on auttanut Saria selviytymään elämässä. Seuraava esimerkki osoittaa, kuinka monimutkainen ja monimerkityksellinen ketjuuntuminen sosiaalisissa suhteissa voi olla.

Sari: ”Niin kuin isäni, samalla tavalla mun mieheni sanoo sen viimeisen sanan useimmissa asioiss. Et hänessä on hirveen paljon samaa kuin mun isässänikin.”

Sari näkee isässään ja miehessään paljon samoja piirteitä. Siitä huolimatta sosiaaliset suhteet isään ja puolisoon ovat Sarin elämässä muodostuneet hyvin erilaisia merkityksiä sisältäviksi. Sosiaalinen suhde isään on voimavaroja kuluttava, kun taas suhde puolisoon on voimavaraistava.

Sosiaalisten suhteiden lisäksi myös sosiaalisissa taidoissa ja sosiaalisissa suhteissa toimimisen tavoissa on nähtävillä ketjuuntumista. Ylisukupolvisuutta käsittelevät teoriat ja tutkimustulokset painottavat vanhempi-lapsisuhteiden oleellisuutta ylisukupolvisessa ketjuuntumisessa (mm. McMillen & Rideout 1996, 391; Kärkkäinen 2004, 37 – 91). Myös aineiston perusteella vanhempi-lapsi suhteessa toimimisen tavat ovat vahvasti ketjuuntuvia sosiaalisia siteitä. Seuraavassa Sari kuvaa useassa sitaatissa oman sukunsa vanhempi-lapsisuhteiden ketjuuntumista.

Sari: "Mutta isän isä oli hirveen ankara mies, samalla lailla kun mun isäni, kylmä ja etäinen, vaativa."

Sari: "Ja äidin isä oli sitten taas hirveen kiltti, oikein kiltteyden perikuva. Ja täysin ilkeän puolisonsa vietävissä. -- Ja mun mielestä isoäiti ei ottanut lapsiin minkäänlaista kontaktia. Että äiti oli hänellekin se näkymätön lapsi. "

Sari: "-- Tää kiintymyssuhde on ehdoton lapsen ja äidin välissä, niin mulla ei ole koskaan ollut omaan biologiseen äitiini minkään näköistä suhdetta. Et tota hän oli hyvin semmoinen etäinen."

Sari: "Äitihän mulle sit aikanaan sanoi, kun mä tein jotain väärin tai huonosti, niin äiti aina heitti sen, että mitä varten sun piti syntyä. Se oli semmonen ase mua vastaan. Että olisit jäänyt syntymättä. Et se oli silleen taakka lapsille. Et yritti sit hirmusesti olla kauheen kiltti ja huomaamaton."

Sitaateissa Sari kuvailee kolmessa sukupolvessa tapahtunutta etäisyyden ja näkymättömän lapsen ketjua. Etäisyys vanhempi-lapsisuhteissa on jatkunut kolmen sukupolven yli, sillä Sari kuvaa isänsä isää etäiseksi, samoin kuin omaa isäänsä. Äitinsä suhdetta omaan äitiinsä Sari kuvailee etäiseksi, eikä Sarilla ole myöskään oman äitinsä kanssa lämmintä suhdetta. Etäisiin vanhempi-lapsisuhteisiin liittyvä näkymättömyys lapsena on taas ketjuuntunut kahdessa sukupolvessa Sarin äidinäidin ja äidin kautta. Edelleen Sari näkee samaa etäisyyttä omassa tavassaan toimia äitinä.

Sari: "Jos miettii mitä mä oon äidiltä saanut, niin mä on saanut sen mallin miten olla huono äiti. -- Semmoista yhtäläisyyttä mitä mä huomaan, on hirveesti siinä tavassa toimia äitinä. Et kun ei sitä omaa äitiä ole ollut siinä itsellä huoltamassa ja hoitamassa --. -- Semmonen vähän etäinen tapa olla äiti, niin mä huomaan että sekin on mulla. Et mä olen vaan siellä taustalla, että jos joku mahdollisesti tarvii mua, niin sitten ehkä olen paikalla. Et mä oon ihan hirveesti kärsinyt äitiydestä, et mä en osaa olla äiti, et ku mulla ei ole sitä mallia itsellä. "

Sari: "Totta kai mulla on hyvät välit lapsiini, että keskustellaan paljon ja vitsaillaan paljon ja muuta.. että sillain on paremmat välit mitä äidillä oli muhun."

Malli vanhemmuudessa toimimiseen saadaan pääsääntöisesti omilta vanhemmilta. Sari ole tuota mallia saanut, vaan hän on joutunut opettelemaan äitinä olemisen taidot muuta kautta, mikä voi olla hyvin uuvuttavaa ja voimavaroja kuluttavaa. Edellä kuvattua etäisen äidin ketjua kuvaa vaihtoehdottomuus, mutta ei lopullisuus. Ketjua on vaikea olla vastaanottamatta, koska muitakaan vanhemmuudessa toimimisen malleja ei ole ollut tarjolla. Kuitenkin tekemällä paljon töitä asian eteen ja hakemalla apua, Sari on onnistunut heikentämään etäisen äidin ketjua. Ketjuuntumisen heikkenemisessä osatekijänä on myös se, että Sari on löytänyt vierelleen aviomiehen, joka voimavaraistaa Sarin elämää.

Sari: "Ja sit kun mä nään miehestäni et miten vahva, toisella tavalla vahva ja tasapainoinen ihmisestä tulee, kun on sitä rakkautta ja on sitä hyväksyntää ja on sitä hellyyttä, niin se on ollut hieno antaa lapsille ja tietää että tässä mennään."

Sarin elämässä suhde aviomieheen on muodostunut korvaavaksi ihmissuhteeksi, jonka avulla Sari on saanut myös korvaavia vanhemmuuden malleja. Myös muissa tutkimuksissa on huomattu, että haavoittuvissa oloissa elänyt lapsi voi onnistua omassa vanhemmuudessaan tekemällä töitä asian eteen, sekä korvaavien ihmissuhteiden avulla (Smithbattle 2008, 521-533).

Sukupolvilta toisille kulkeva pyrkimys antaa lapsilleen parempaa kuin mitä itse on saanut, luo paineet ketjuuntumisen katkaisemiselle.

Sari: "Mulla oli hirveet paineet olla todella hyvä äiti, et mun täytyy olla maailman paras. Et mun täytyy antaa lapsilleni sitä, mistä mä oon itte jäänyt paitsi."

Vaatimukset itseä kohtaan voivat olla kovia ottaen huomioon lähtökohdat. Kuinka osata antaa lapsilleen parempi elämä mitä itsellä on ollut, jos mallia tähän ei ole saatavilla? Joskus pelkkä asian tiedostaminen ja päätös tehdä toisin kuin aiempi sukupolvi, voi auttaa ja tehtävässä voi onnistua. Aino kuvaa veljensä suhdetta lapsiinsa.

Aino: "Et kun veljen isä oli mitä oli, niin luulisin että veli on halunnut olla kaikkee muuta isänä kuin mitä isänsä oli. Niin kuin se onkin. Et se on ihan uskomattoman hyvä isä, mitä mä on sitä nähnyt jonkin verran lastensa kanssa."

Vanhempana toimimisen tavat voivat näyttäytyä ketjuuntumisena myös muissa sosiaalisissa suhteissa.

Sari: "Sisko on hoitanut mua pienestä saakka, ihan vastasyntyneestä. Ja nyt viime aikoina hän on sanonut sitä, että se on osittain hänen vikaansa, että mä olen tämmöisessä kunnossa. Et kun hän ei ole pystynyt mua paremmin hoitamaan. Et hänelle on kyllä tullut aikamoinen henkinen taakka. Et mä oon kyllä koittanut sanoo, että ei se nyt kyllä ihan varmaan niinkään oo."

Sarin ollessa lapsi hänen siskonsa yritti paikata vanhempien roolia. Syntyi rinnakkainen ketjuvaikutus, joka vaikuttaa Sarin siskon elämässä edelleen. Sitaatti osoittaa, kuinka monilla, yllättävilläkin tasoilla ketjuuntuminen voi vaikuttaa. Etäisen vanhemman ketju, joka on kulkenut Sarille omien vanhempien ja isovanhempien kautta, on ollut vaikuttamassa myös Sarin sisaruussuhteissa.

Suhde vanhempaan on erityisen oleellinen lapsuudessa, mutta vanhempi-lapsisuhteessa toimimisen tavat näkyvät myös aikuisuudessa.

Sari: "Ja muistan semmosen ajan tästä sukupolvisuudesta, kun mä odotin tätä vanhempaani, niin äiti kertoi kaikennäköisiä kauhukertomuksia, millaista se on se odottaminen ja millaista se on se synnytys ja se synnytys menee näin ja näin..Se oli ihan hirveetä! -- Et kun äiti ei pystynyt niinku hoivaamaan ja tukemaan, et vaan sitä toista päätä."

Lapsuuden ja nuoruuden lisäksi myös aikuisuudessa on aikoja, jolloin omia vanhempia ja heidän tukeaan ja apuaan tarvitaan. Äidiksi tuleminen tuo oman äitisuhteen lähemmäksi ja omalta äidiltä saatu tuki saattaa tulla tarpeeseen. Sarin äiti ei kyennyt katkaisemaan etäisen äidin ketjua, vaan ketjuuntuminen jatkui kerronnan kautta "kauhukertomuksina", jotka Sari koki rasitteena. Tarinoiden kerronta onkin yksi ylisukupolvisen ketjuuntumisen muodoista (Thompson 2005, 13, 36).

Sari: "Ja tota mä sit kerran tenttasin äidiltäni, että kerro nyt et mistä se johtuu et mun täytyy koko ajan niin hirveesti miellyttää toisii ihmisii, et mistä se johtuu. -- Sitten äiti paljasti että siinä on käynyt näin, että sä oot ollut yksinäsi--."

Aino: "Sekin selvisi mulle vasta tänä vuonna. Mikähän sekin on, et kun täyttää vuosia niin vanhemmat kertoo kaikkia asioita, mitä ei ole ennen tullut puheeksi."

Tarinoiden kertominen voi saada monenlaisia merkityksiä ihmisen elämässä (Thompson 2005 13, 36). Sarin sitaatista käy ilmi, kuinka hän sai aikuisena tietää lapsuudestaan yksityiskohtia, jotka auttoivat häntä ymmärtämään paremmin asioiden välisiä yhteyksiä. Aino taas huomasi, että mitä vanhemmaksi hän tuli, sitä enemmän vanhemmat paljastivat ja kertoivat asioita omasta ja Ainon lapsuudesta.

Vanhempi-lapsisuhteen lisäksi ketjuuntumista on nähtävillä myös parisuhteessa toimimisen tavoissa. Sari näkee parisuhteissaan samankaltaisuutta vanhempiensa parisuhteen kanssa.

Sari: "Mut se oli jännä se ennen (aviomiestäni) oleva ihmissuhde, et mä kärsin siitä että, siinä oli sitä samaa mitä isässäkin. Et palvoo ja asettaa toisen semmoselle jalustan päälle, eikä nää sitä itte ihmistä, vaan näkee semmosen ihme haavekuvan, minkä itse haluaa tuoda esille. Mulla oli semmonen oikeen karmee, et mä en missään nimessä halua. -- Et kun mä olin sen puoli vuotta pois, mä päätin et ei, mä en tähän suhteeseen jää."

Sari kuvaa kuinka hän näki samankaltaista riippuvuutta parisuhteessaan, mitä koki isänsä ja äitinsä suhteessa olevan. Sari koki miehen toimivan suhteessa hyvin samankaltaisesti kuin oman isänsä avioliitossaan. Ymmärrettyään tämän Sari päätti katkaista ketjun, joka oli viemässä häntä samankaltaiseen parisuhteeseen kuin hänen vanhemmillaan oli. Myös nykyisessä parisuhteessaan Sari näkee samankaltaisuutta vanhempiensa avioliiton kanssa.

Sari: "Et tota (äiti) oli hyvin semmoinen etäinen ja se mikä hänen keskipisteensä oli, oli hänen aviomiehensä eli mun isäni. Et siinäkin mä nään yhtäläisyyksiä, että mulle on kans mun mieheni hirveen tärkeä, niin kuin maailman tärkein ihminen. Että kyllä ne lapsetkin on tärkeitä, mutta nyt kun ne on jo isoja, niin mä huomaan, että annan niiden elää sitä omaa elämäänsä ja aika vähän loppujen lopuksi puutun siihen millään lailla. -- Mutta mä oon tiedostanut sen, että mun elämäni tärkein ihminen on se mies ja mun täytyy panostaa niihin lapsiin ja täytyy lasten kanssa olla paikalla."

Sari kuvaa aviomiestänsä "maailman tärkeimmäksi ihmiseksi" ja kokee, että joutuu tietoisesti panostamaan sosiaaliseen suhteeseensa lastensa kanssa. Sari kokee näiltä osin toimivansa avioliitossaan samoin kuin äitinsä. Esimerkit osoittavat, kuinka vanhempi-lapsisuhteessa toimimisen lisäksi, myös parisuhteessa toimimisen tavat voivat ketjuuntua. Mikäli ketjun haluaa katkaista, ketjuuntumisen olemassaolo pitää ensin tiedostaa sekä päättää, minkä ketjun haluaa säilyvän, minkä katkeavan. Lisäksi ketjun katkaiseminen voi vaatia rohkeutta ja parisuhteen päättämistä. Tästäkin huolimatta voi omassa parisuhteessaan nähdä ketjuuntumista. Oleellista lienee se, kuinka noiden ketjujen kanssa osaa elää ja miten niihin suhtautuu.

Sosiaaliset taidot ja sosiaaliset verkostot kietoutuvat toisiinsa. Seuraavissa sitaateissa on näkyvillä näiden kahden tekijän kietoutumista toisiinsa. Lapsuudessa koettu yksinäisyys voi saada lapsen laajentamaan sosiaalista verkostoaan yllättävään suuntaan.

Aino: "Oikeestaan mä oon ollut yksinäinen aina. -- Meillä oli kissoja, niin se oli semmonen mun tuki ja turva tavallaan. Et vaikka kissat oli ulkokissoja, eikä saanut päästää sisään, niin aina kun mä olin yksin, niin mä päästin ne sängylle nukkumaan koko jengin."

Sari: "Et kesäisin mä olin mummulassa, mutta ei mun serkut mun kanssa leikkinyt, mä leikin sitten eläinten kanssa. Mä rupesin kahdeksanvuotiaasta saakka kouluttaan koiraa. -- Saan yhteyden helposti eläimiin. Se varmasti juontaa juurensa lapsuudesta, -- ne oli sitten eläimet, joiden kanssa seurustella --."

Sarin ja Ainon elämässä lapsuuden näkymättömyytenä ja yksinäisyytenä kulkeva ketjuuntuminen sai sivujuonteen, joka ulottui vaihtoehtoisen sosiaalisen verkoston muodostumiseen. Eläimistä muodostui sekä Ainolle että Sarille tärkeä sosiaalisen verkoston osa. Eläinten avulla yksinäisyys hellitti ja niistä sai myös leikkikaverin, jos kenestäkään muusta ei saanut. Seuraavassa sitaatissa Sari kuvaa sosiaalisten taitojensa ketjuuntumista.

Sari: "-- Mä jouduin sitten heti ekasta päivästä muiden kiusaamaksi. Sit mä olin arka ja hiljainen kun en mä ollut toisten lasten kanssa tekemisissä. Ja koko ajan kotoo sai sitä, että sä et oo mitään. Et isän adjektiivit mulle on, että mä olen tyhmä ja laiska ja lapsellinen, yhä edelleenkin. Niin se sitten antoi pohjaa sille, että jäi toisten kiusattavaksi."

Sari: "Mun muistaakseni koko se ala-aste oli sitä huutelua ja nimittelyä. Ylä-astella mun mielestäni se helpotti, et yläastella mä olin oppinut jo sosiaalisesti niin taitavaksi, että mä olin kaikkien kaveri. -- Mä luulen että se sosiaalinen taitavuus tuli siitä, että piti tarkkailla isää, että uskaltaako tässä olla. Me sisarukset ollaan sanottu, että me ei saatu nähdä, eikä kuulla, eikä haistaa, eikä maistaa mitään."

Edellä olevissa esimerkeissä Sari kuvaa sosiaalisia taitojaan, sekä niiden kehittymisen taustalla olevia tekijöitä. Isän rooli sosiaalisten taitojen muotoutumisessa näyttäytyy ristiriitaisena. Sarin oli vaikea saada hyväksyntää isältä. Sosiaalinen side isään oli päinvastoin alistava ja itsetuntoa heikentävä, "niin se sitten antoi pohjaa sille että jäi toisten kiusattavaksi". Sosiaalisesti taitavaksi Sari oppi kuitenkin isää tarkkailemalla, mikä auttoi häntä myöhemmin koulussa ja loi pohjan vahvoille sosiaalisille taidoille. Sosiaalisten taitojen ketjuuntumista kuvaavat suunnanvaihdot heikommista taidoista vahvempiin taitoihin. Isän suhtautuminen Sariin edesauttoi Sarin joutumista kiusatuksi. Myöhemmin Sari osasi kuitenkin kääntää tämän edukseen ja hyötyi siitä,

että joutui tarkkailemaan isäänsä. Ketjuuntuminen vaihtoi suuntaansa voimavaroja kuluttavasta taidosta, kiusatuksi joutumisesta, voimavaroja lisääviin, hyviin sosiaalisiin taitoihin.

Aineiston perusteella sosiaalisten tekijöiden ketjuuntuminen tarkoittaa sosiaalisten suhteiden ketjuuntumista, kuten suhdetta vanhempiin ja suhdetta puolisoon. Lisäksi se tarkoittaa sosiaalisten taitojen ketjuuntumista vanhempi-lapsisuhteessa, parisuhteessa sekä muissa sosiaalisissa suhteissa. Sosiaalisten suhteiden muotoa leimaavat positiivisiksi ja negatiivisiksi koetut tekijät. Samat piirteet, kuten läheisyys ja riippuvuus voivat saada samassa suhteessa sekä positiivisen että negatiivisen sävyn. Usein ero voi olla hiuksenhieno. Kärjistetysti sanoen sosiaalinen suhde voi siis olla joko voimavara, tärkeä selviytymiskeino elämässä, tai rasite, joka kuluttaa voimavaroja. Aineiston perusteella parisuhteessa ja vanhemmuudessa toimimisen tavat ovat vahvasti ketjuuntuvia sosiaalisen suhteen muotoja. Usein niitä leimaa vaihtoehdottomuus, sillä tarjolla voi olla vain yksi malli, jota kopioida itse aikuisena. Kuitenkin ketjuja on mahdollista katkaista ja heikentää, mutta tämä vaatii työtä ja oman päätöksen asiasta. Läheiset, voimavaroja antavat sosiaaliset suhteet, auttavat haitallisina koettujen ketjujen heikentämisessä.

5.3 Henkisten tekijöiden ketjuuntuminen

Aineistossani henkisten tekijöiden ketjuuntuminen sisältää elämän sisäisiä tekijöitä. Psykkinen terveydentila on yksi henkisen ketjuuntumisen muodoista. Muita henkisesti ketjuuntuneita tekijöitä aineistossani olivat yksilölliset luonteenpiirteet ja asenteet kuten pärjäämisen ja vahvuuden mentaliteetti. Myös yksilöllisissä ominaisuuksissa, taidoissa ja kyvyissä kuten luovuudessa, ja luovuutta vaativissa taidoissa oli nähtävillä ketjuuntumista.

Sarin ja Ainon elämässä eräs henkisen ketjuuntumisen muoto ovat mielenterveydenongelmat. Molempien kohdalla diagnosoituja mielenterveydenhäiriötä on ketjuuntunut vähintään kahdessa sukupolvessa. Aino kuvaa seuraavassa sitaatissa, kuinka mielenterveydenongelmat ovat ketjuuntuneet hänen suvussaan kolmessa sukupolvessa.

Aino: ”Et kun mä kerron ihmisille tästä äidin puolen suvun hulluusgeenistä, niin jonkinasteisia mielenterveydenhäiriöitä mun äitini äidillä on. -- Mun äidin puolen suvussa diagnosoituja muita tapauksia on useita. Et mua kiinnostaisi tietää, et minkälainen se geenä on. -- Nyt sitä on pyöritelty siellä lääkäreiden pöydissä, et äitillä olis sama mielenterveydenhäiriö kun mullakin on. Ja se on vissiin paperille painamista vaille selvä.”

Aino kuvaa ketjuuntuneita mielenterveydenhäiriötä termillä hulluusgeeni. Samalla hän kuvailee ymmärtävänsä ketjuuntumisen biologiseen perimään liittyvänä ketjuna. Sarille taas ketjuuntuminen sanoitettiin todeksi sairaalassa.

Sari: ”Siellä (sairaalassa) hoitajat piti hirveen tarkkana sitä, että ”sulla on sama sairaus kun sun äidilläsi, mutta sun sairauskertomus ei mene silti samalla tavalla kuin sun äidilläsi”. Et muista se, että sinä olet eri henkilö kun äiti. -- He painotti, että sun täytyy nyt ihan oma polkus polkee, että se ei ole mikään syys seuraus-suhde, että sää sairastut niin menee samalla tavalla kun äidillä. Ja se oli hirmu hyvä asia, että ne painotti sitä siellä sairaalassa, että ymmärsi itsekin kuin tärkeä asia se on, että ketjun voi katkaista, ettei tarvi mennä sitä samaa polkuu, ettei tarvi sitä mallia kopioida, että tekee ihan oman juttunsa.”

Sarin elämässä edellä kuvattu sairaalakokemus ja hoitajien sanat saivat Sarin ensimmäisiä kertoja elämässään näkemään ketjuuntumista omassa elämässään. Hoitajat onnistuivat sanoittamaan ylisukupolvisuuden kuitenkin niin, että siitä jäi Sarille positiivinen kokemus ja tärkeä ymmärrys siitä, että "ketjun voi katkaista". Äidin sairaudenkulun ei tarvitse muodostua omaksi, vääjäämättömäksi kohtaloksi. Sarin lasten osalta ketju onkin katkennut. Sari kokee onnistuneensa äitinä ja luoneensa lapselleen uskon itseensä.

Sari: ”Tolla vanhemmalla ei missään vaiheessa oo minkäänkokoisia merkkejä, et mielenterveys olis johonkin päin kallellansa. Hän on ollut hirveen tervejärkinen ja fiksu lapsi koko ajan. Et ihan hieno ollut huomata, et ei vastoinkäymisistä ota nokkiinsa ja ymmärtää et niitä tulee, et näin se vaan menee ja on ollut aina hirveen vastuuntuntoinen. Et oon ainakin siinä mielessä äitinä onnistunut, et uskoo itteensä.”

Mielenterveydenhäiriöihin liitetään usein leimallisuus, salailu ja häpeily. Sarin lapsuudessa ja Sarin omien lasten kohdalla samantapaisessa tilanteessa on toimittu eri tavoin.

Sari: ”Ainakin kouluaikana ois pitänyt rehellisesti sanoa, et mikä se äidin (sairauden) nimi oli, et mitä se teetti, et siihen oisin ehdottomasti tarvinnut tukea.”

Sari: ”Ja lapsii ei oo mun tietääkseni kiusattu tai muuta. Et se on ollut ihan ensimmäisestä sairastumisesta lähtien ihan yleisesti tiedossa, et mä olen seonnut. Ja tota se on oikeestaan vaan tehnyt niinpäin, että ihmiset on mulle täällä hirveen ystävällisiä. Et ihmiset ihan hirveesti haluaa auttaa ja tukee eikä mitään ongelmaa ole siinä, et ei lapset ole mitenkään joutunut kärsimään, et ei ainakaan mun korviin ole koskaan tullut. -- Ja samaten opettajat, et on vaan sanottu et lasten äiti on sairaalassa, ei sen enempää et missä sairaalassa ja mikä tauti, et se on ollut sellain yleisellä tasolla. Et se on ihan normaalia, et kun on kipee, niin menee sairaalan. Ei sitten tehty mitään ongelmaa.”

Sarin ollessa nuori äidin sairastuminen ei ollut yleisesti esimerkiksi opettajien tiedossa. Tämä loi Sarille paineita ja häneltä odotettiin raskaassa elämäntilanteessa samaa kuin muiltakin. Sarin lasten kohdalla toimittiin toisin. Päätettiin, ettei sairastumista salailta ja yllättäen naapureilta ja lähipiiriltä saatiinkin tukea. Sarin perheen naapuriyhteisö nousi tukemaan perhettä vaikeassa tilanteessa. Ketjuuntuminen katkesi kerronnan kautta. Koulussakin asiaan osattiin suhtautua asiaankuuluvalla tavalla, mikä helpotti lasten oloa. Myös Ainon elämässä mielenterveydenhäiriön ketjuuntumisesta on seurannut hyviä puolia.

Aino: "Ja kyllä tästä mielenterveysongelmasta se jonkin asteinen hyvä puoli on, et ymmärretään toisiamme. -- Et paljon me äidin kans puhutaan mielenterveyshäiriöistä, et minkälaisia oloja tulee kun päässä viiraa ja kaikkee tämmöstä."

Aino kuvailee mielenterveydenongelman ketjuuntumisen hyvänä puolena lähellä olevan vertaistuen mahdollisuuden. On helpottavaa kun läheltä löytyy ihminen, joka ymmärtää mistä sairaudessa on kyse. Ketjuuntuminen luo tilanteen, jossa sukupolvet yhdistyvät toisiinsa sairauden, mutta myös ymmärryksen kautta. Näin ollen ketjuuntunut mielenterveydenhäiriö saa myös positiivisia sävyjä.

Psyykkisen terveydentilan lisäksi henkisesti ketjuuntuneita tekijöitä ovat yksilölliset ominaisuudet ja luonteenpiirteet. Se, miten ketju on syntynyt ja mikä sen merkitys elämäkulussa on, vaihtelee ominaisuudesta riippuen.

Sari: " -- Et tavallaan semmonen kotoa tullut heittäytyminen, et voi tehdä kaikenlaista ja sit aika näyttää menikö syteen vai saveen. Useimmiten on mennyt erittäin hyvin. -- Mä ainakin toivon, että mä oon saanut omille lapsilleni sen, että voi laittaa ittensä peliin ja voi kokeilla omia rajoja ja kaiken ei tarvi heti onnistua ja uskon ainakin että oon siinä onnistunut."

Sitaatissa Sari kuvaa "heittäytymistä" ominaisuutena, jonka on omaksunut lapsuudenkodistaan. Sari pitää ominaisuudesta ja haluaa tietoisesti siirtää sen myös lapsilleen. Ketjuuntuminen on jatkunut, koska Sari on niin halunnut. Seuraavassa kuvattu ketjuuntuminen saa useamman värisiä sävyjä.

Sari: "Mutta varmaan semmonen yksi mikä on jäänyt vanhemmilta, isältä erityisesti, että täytyy suorittaa kaikennäköistä, että täytyy tehdä tutkintoja, täytyy opiskella, mennä eteenpäin, kehittyä, luoda uraa ja niin pois päin. Et semmosen mä myöskin huomaan itessäni et mä haluan koko ajan haastaa itteeni --. Et semmonen eteenpäin pyrkiminen tai uuden löytäminen on ollut mulle luontaista, että täytyy haastaa itseään --."

Suorittaminen yksilöllisenä ominaisuutena on ketjuuntunut kahdessa sukupolvessa. Sitaatista käy ilmi, kuinka sama ketju voi saada useita merkityksiä. Sari kuvaa ketjuuntumisen syntyneen isän kautta, joka on vaatinut että *"täytyy suorittaa kaikennäköistä"*. Sama, vaativa verbi jatkuu myös Sarin puheessa: *"täytyy haastaa itseään"*. Vaikka ketju on syntynyt ulkoisten vaatimusten synnyttämänä, on siitä muodostunut myös ketju, jonka haluaa jatkuvan: *"mä haluan koko ajan haastaa itteeni"*. Suorittaminen yksilöllisenä piirteenä voikin saada positiivisen merkityksen elämäkulussa, olla eteenpäin vievä voima, jonka avulla voi saavuttaa elämässään paljon meriittejä. Sama ominaisuus, suorittaminen, voi kuitenkin saada negatiivisen merkityksen, mikäli ei osaa ajoissa hellittää ja painaa jarrua, kuten Sari kuvaa seuraavassa sitaatissa.

Sari: "Ja semmonen hyvin jännä kahtiajako, et äidiltä aina kuuli sitä et sä et pärjää, sä et osaa, se on vaikeeta, mahdotonta. Sitten taas isältä kuuli sitä, että enemmän vaan teet töitä, että pökköö pesään, että luet enemmän, harjoittelet enemmän, et kyllä se siitä, et semmonen hirveen kahtiajakoinen. -- Ja mikään ei koskaan riittänyt."

Sari: "Et mä muistan silloin kuin lapsi oli pieni, niin mä suoritin siinä samalla ohessa -- tutkintoo, mikä ei ollut mikään läpihuutojuttu, vaan mun todella piti tehdä töitä. Et se on semmonen, mitä jälkeinpäin miettii et haloo taas. Samaan aikaan, et pitiks nää tunkee samaan aikaan, et eiks sitä voinut vähän helpommalla tehdä."

Vanhempien suorittamisen vaatimuksista lähtenyt riittämättömyyden tunne seurasi Sari lapsuudesta saakka myös aikuisuuteen ja sai hänet tekemään välillä liikaakin töitä. Jälkikäteen Sari näkee tilanteita, joissa olisi voinut suorittaa hieman vähemmän ja helpottaa siten omaa työtaakkaansa. Suorittamisen ketjuuntumista leimaa vaihtoehdottomuus, joka on syntynyt vanhempien vaatimuksista. Vaihtoehdottomuutta on näkyvillä myös pärjäämisen ja vahvuuden mentaliteetissa, joka on ketjuuntunut Sarin elämässä sukupolvelta toiselle.

Sari: "Et kun mä oon ite ollut alle kouluikäisestä yksin. Eli mä oon joutunut pärjäämään, että mulla ei ole ollut ketään jolta kysyä mitään. Niin tavallaan mä huomaan, että samaa mä tavallaan odotan lapsiltanikin. Että luottais itteensä, että mä teen näin."

Sari: "Mutta sitten jos ajattelee että okei, oot aina yksin, että mitä hyvää siinä on. Yksi semmonen mikä on hyvä, mikä on myöskin kääntynyt mua vastaan, on vahvuuden tunne. Semmonen että mä kyllä pärjään, mä klaaraan, ei oo mitään ongelmaa mitä mä en vois ratkaista. -- Et siinä vaiheessa just kun nuorempi oli tosi kipee --, niin se kääntyi mua vastaan, että mä en ajoissa hakenut apua."

Vahvuuden ja pärjäämisen ketjuuntumisen syntymistä Sarin elämässä on leimannut vaihtoehdottomuus. Piirre on vahvistunut hänessä, koska hän on joutunut olemaan pienestä asti

paljon yksin. On ollut pakko pärjätä. Kyseinen ketju on joissakin elämäntilanteissa voimavara, toisissa heikkous. Lapsiltaan Sari huomaa odottavansa samankaltaista pärjäämistä.

Vanhemmat voivat vaikuttaa lapsiensa yksilöllisiin ominaisuuksiin myös kerronnan kautta.

Sari: "Niin ja sitten yksi mikä on tullut tuolta lapsuudesta. Et mä olin kuulemma viis viikkoo vanha, kun me lähdettiin kesälomareissuun ja isä sanoi et mä olin hirveen helppo lapsi, et mä vaan söin ja nukuin ja kakkasin. Niin siitä on jäänyt semmonen, et mä oon kuin kala vedessä missä vaan. Ja mä en ollenkaan pelkää mitään uusia tilanteita, tai uutta paikkaa tai uutta tekemistä, et on hirveen avoin kaikelle."

Sarille oli kerrottu, että hän on ollut lapsesta saakka sopeutuvainen uusiin tilanteisiin. Tieto on saanut Sarin uskomaan omaan piirteensä vahvemmin ja toimimaan sen mukaisesti. Perheiden sisällä tapahtuvalla tarinoiden kerronnalla voikin vahvistaa toisen hyviä ominaisuuksia tai päinvastoin saada toisen tuntemaan olonsa huonoksi ihmiseksi (Smart 2007, 84).

Aineistosta käy ilmi, kuinka yksilöllisiinkin ominaisuuksiin voi vaikuttaa omalla toiminnallaan. Ihmiset eivät ole vain ulkoapäin ohjattuja pelinappuloita ketjuuntumisen prosesseissa.

Sari: "Et semmonen äidin liiallinen kiltteys, et mä en sitä halua tehdä."

Aino: "Ja kyllä äidissä on tietysti se semmonen usko maailmaan ja elämään, et on hyviä ihmisiä ja näin. Niin se on semmonen, mitä mä suorastaan kadehdin, koska en mää osaa luottaa ihmisiin, et mä oon melkein aina vähän epäluuloinen kaikkea kohtaan."

Aino: "Isästä oon käsittänyt että niillä on ollut mittaamattoman kova kuri. Ja tota hirveen sulkeutunut isä oli ja varautunut. Kunnes sitten tuli tää tilanne et me jäätiin kaksin. Koska ei ollut muita, isän oli pakkokin opetella ymmärtään mua. Isä sitten kasvoi henkisesti siinä mukana."

Edellä olevista sitaateista käy ilmi erilaisia tilanteita, joissa yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvät ketjut voivat katketa tai heiketä. Oleellista tässä prosessissa lienee asian tiedostaminen. On tiedettävä, millaisen ominaisuuden haluaa ketjuuntuvan tai katkeavan. Ensimmäisessä sitaatissa Sari kuvaa äitinsä piirrettä, jonka ei halua ketjuuntuvan. Toisessa sitaatissa Aino taas kuvaa piirrettä, jota äidissään kadehtii. Mahdollisesti hän toivoisi piirteen ainakin osittain ketjuuntuvan omalla kohdallaan. Omalla päätöksellä siitä, hylkääkö vai hyväksyykö ketjun voi vaikuttaa ketjuuntumiseen. Viimeisessä sitaatissa Aino kuvaa, kuinka hänen isänsä luonteenpiirteet

muuttuivat ja pehmenivät olosuhteiden niin vaatiessa. Näin ollen lapsuudessa syntynyt yksilöllinen ominaisuus mukautui ja muuttui, kun vaihtoehtoja ei ollut.

Sarin ja Ainon elämässä myös luovuus yksilöllisenä piirteenä ja kykynä on kulkenut ylisukupolvisesti.

Sari: "Mullahan toi oma mielikuvitus, et kun sä luet ensin raamatun ja luet seitsemää veljestä, ei missään nimessä mitään aku ankoja tai semmosia kirjoja, niin mielikuvitus on ihan huikee. Niin psykiatri sanoikin sitten sitä, että sun oma mielikuvitus sun sairaudessa ajoi sua vastaan. -- Mut se on kanssa näitä lapsuuden peruja, kun ei ollut mitään tekemistä muuta kuin se lukeminen ja maalaaminen. -- Ja sitten tää mieletön mielikuvitus ja luovuus on ollut hänelläkin (lapselle) ominaista."

Aino: "Lukuharrastus on perinnöllinen, äiti lukee paljon ja isä lukee paljon. Isän äiti ja isä luki paljon ja äidin äiti luki paljon. -- Et kyllä mulle heti kun mä oon lukeen oppinut, niin oon kahminut kirjoja kaksin käsin."

Ainon ja Sarin elämässä luovuus ja mielikuvitus ovat lähtöisin vanhemmilta, sekä lapsuudessa vallinneesta kotitilanteesta. Ketju on saattanut syntyä negatiivisesti värityneessä tilanteessa, esimerkiksi yksinäisyydessä. Myöhemmin ketju on kasvanut ja siitä on löytynyt myös voimavaraistavia puolia. Välillä luovuus ja voimakastahtoisuus ovat kuitenkin kääntyneet itseä vastaan.

Sari: "Mä kuulemma itte keksin tarinoita ja muut kuunteli. Et sekin meni taas mun oma luovuuteni mua vastaan, et edes se kiva hetki kun isosisko luki niin sekin häipyi ja taaskin mä näytin itteeni liian viisaana, et ois pitänyt olla tyhmempi. Et tää on hirveen usein seurannut mua, et pitää olla tyhmempi mitä on."

Aino: "Oikeestaan mä oon ollut yksinäinen aina. -- Taisin olla liian välkky ja voimakastahtoinen, niin sanoin et mä en hoitoon mee. Et kun isä oli yövuorossa tai iltavuorossa, niin olin yksinäni kotona."

Sarille varhain opittu lukemisen taito vei häneltä pois hetken, jolloin ei olisi tarvinnut tuntoa oloaan yksinäiseksi. Sari kokee, että olemalla "tyhmempi" hän olisi voinut välillä selviytyä helpommin elämässä. Myös Ainolla on samantapainen kokemus. Hän oli lapsena vakaasti sitä mieltä, ettei halua mennä hoitoon vanhempien ollessa iltoja töissä. Voimakastahtoisuus kääntyi häntä vastaan, sillä elämästä muodostui yksinäistä. Joskus luovasta taidoista muodostuu kuitenkin erittäin merkityksellinen, elämän syrjässä kiinni pitävä tekijä.

Sari: ” -- Kun mä sairastuin ekan kerran, niin sitten mä löysin ton maalaamisen uudestaan ja se oli se, mikä pelasti mut tavallaan takaisin elämään, et mulla oli joku mitä mä osasin edelleenkin.”

Aineistossa henkisesti ketjuuntuvia tekijöitä ovat mielenterveydenhäiriöt. Näissäkin ketjuissa on kuitenkin nähtävillä useita katkeamisia ja niissä on havaittavissa myös positiivisia puolia. Muita ketjuja ovat yksilölliset ominaisuudet, kyvyt ja luonteenpiirteet kuten luovuus ja pärjäämisen mentaliteetti. Ketjuuntuvat ominaisuudet ovat usein dominoivia, vahvoja piirteitä, jotka voivat elämänkulun eri tilanteissa kääntyä joko voimavaroiksi tai heikkouksiksi. Kerrotuilla tarinoilla on merkityksensä ketjuuntumisissa, joskus ketjut voivat katketa tai syntyä kerronnan kautta. Mielenkiintoista on se, että jotkin ketjut saavat alkunsa negatiivisiksi leimatuissa olosuhteissa, kuten lapsuuden yksinäisyydessä, mutta ketjuuntumisen suunnanvaihto saattaa muuttaa ketjun heikkouden sijaan voimavaraksi. Huomionarvoista on myös oman toiminnan merkitys ketjuuntumisessa tai sen katkaisussa. Joitakin ketjuja haluamme jatkaa eteenpäin, toisia emme. Joskus tähän prosessiin pystyy vaikuttamaan omalla päätöksellä tai esimerkiksi ulkoisten olosuhteiden muuttuessa.

5.4 Ketjuuntumisten merkitys elämänkulussa

Aineistossa näkyviä ketjuja voi kuvata yksinkertaistetusti joko voimia antaviksi tai kuluttaviksi. Usein ne kuitenkin sisältävät useammanvärisiä sävyjä. Esimerkiksi ketjuja kuvaavat käsitteet kuten riippuvuus, vastuu, ymmärrys, etäisyys ja samankaltaisuus voivat saada monensävyisiä merkityksiä ketjuuntumisissa. Myös ketjujen syntymiseen ovat olleet vaikuttamassa useat tekijät. Joidenkin ketjujen syntymistä voi kuvata vaihtoehdottomuudella, jotkut ketjut taas ovat syntyneet vaikeuksien kautta. Vanhemmat ovat olleet tärkeässä asemassa ketjujen syntymisessä, sillä osa ketjuista on saanut alkunsa vanhempien kerronnan, vanhemmilta haetun hyväksynnän ja arvostuksen kautta tai vanhempien vaatimuksista. Aineistossa oli vaikea nähdä ketjuja, joita Sari tai Aino olisivat itse aloittaneet. Mahdollisesti näiden ketjujen esiin saaminen edellyttäisi heistä seuraavien sukupolvien tarinoiden kuulemista.

Synnyttyään ketju on harvoin muuttumaton. Ketjun muuttuminen voi tapahtua suunnanvaihtojen ansiosta. Ketju voi myös heiketä, katketa tai vastaavasti jatkua eteenpäin. Ketjuuntumisen suunnanvaihdot voivat olla moninaisia. Esimerkiksi Ainon elämässä taloudenhoitoon liittyvä

ketju muuttui ensin hyvistä taidoista huonompiin ja siitä taas kohti parempia taitoja. Ketju voi myös syntyä ulkoisten tekijöiden vuoksi esimerkiksi arvostuksen kautta, mutta vaihtaa suuntansa myöhemmin ketjuksi, josta on itsekin ylpeä.

Ketjun heikkeneminen voi tapahtua pikku hiljaa työn ja korvaavien ihmissuhteiden avulla kuten etäisen äidin ketju Sari elämässä. Ketjun katkeaminen taas voi tapahtua oman päätöksen ja tahdon kautta, mutta myös olosuhteiden kautta, jolloin omalla toiminnalla voi olla välillinen vaikutus. Joidenkin ketjujen katkaisemiseen voimme nähdä myös ulkoa tai sisältä päin tulevia paineita. Ketjuuntuminen taas voi jatkua, koska haluamme niin. Tuolloin se tapahtuu, koska olemme ketjusta ylpeitä tai se luo me-henkisyyttä ja yhdistävän tekijän sukupolvien välille. Joskus ketju voi jatkua myös siksi, että sen katkaiseminen on erityisen vaikeaa tai emme ole tiedostaneet ketjun olemassaoloa.

Lähes kaikissa aineistossa kuvatuissa ketjuuntumisissa on kyse malleista, vaikutteista ja periaatteista, joita Sari ja Ainon ovat omaksuneet aiemmilta sukupolvilta. Yleensä viimeistään nuoruudessa ja aikuisuudessa toimitaan omaksuttujen mallien mukaisesti. Tämä näkyy selkeästi esimerkiksi taloudenhoitotaitoihin, vanhempi-lapsisuhteisiin ja joihinkin yksilöllisiin ominaisuuksiin liittyvissä ketjuissa. Aiemmilla sukupolvilla on näin ollen suuri merkitys siinä, miten toimimme nykyhetkessä. On myös joitakin ketjuja, jotka alkavat lapsuudessa tai nuoruudessa vallinneista tilanteista. Tuolloin edellisellä sukupolvella on välillinen vaikutus ketjun syntyyn. Aineistossa tämän kaltaista ketjuuntumista aiheutti erityisesti lapsuuden ja nuoruuden yksinäisyys. Se aiheutti yksilöllisiä ominaisuuksia kuten luovuutta ja pärjäämisen mentaliteettiä, sekä sosiaalisen verkoston laajentumista ihmisten sijaan eläimiin.

Ketjuille luodut merkitykset vaihtelevat elämänkulun varrella ja sama ketju voi olla yhdessä elämänvaiheessa rasite, toisessa voimavara. Sama ketju voikin kuulua moniin eri kategorioihin samanaikaisesti ja saada useita erilaisia merkityksiä. Esimerkkinä yksilölliseen ominaisuuteen liittyvä pärjäämisen ja vahvuuden mentaliteetti, joka saa joissakin elämänvaiheissa negatiivisen, toisessa positiivisen merkityksen. Toisaalta se on ketju, jota haluaa jatkaa. Toisaalta ketjuuntumisen syntyä leimaa vaihtoehdottomuus, sillä ketju on ollut pakko vastaanottaa, jotta pärjäisi lapsuuden yksinäisyydessä.

Mielenkiintoisia ketjuuntumisissa ovat piirteet, jotka julkisessa ylisukupolvisuus keskustelussa usein unohdetaan. Kuten se, että yleisessä keskustelussa negatiivisiksi leimatut ketjut voivat saada hyvin monensävyisiä merkityksiä. Esimerkiksi sairastuminen psyykkisesti on ketju, jota luultavasti kukaan ei haluaisi jatkaa seuraavalle sukupolvelle. Tätäkään ketjua ei voi kuitenkaan mustavalkoisesti määrittellä negatiiviseksi. Sairaus voi olla yhdistävä tekijä sukupolvien välillä, luoda yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä ymmärtämisen kautta. Myös negatiiviseksi määritellyssä elämäntilanteessa, kuten lapsuuden yksinäisyydessä, voi syntyä positiivisia ketjuja, jotka voivat myöhemmin elämässä toimia voimavarana ja selviytymiskeinona.

Kuten edellä on todettu, aiemmillä sukupolvilla on vaikutuksensa siinä, miten toimimme nykypäivässä. On kuitenkin syytä muistaa, ettei mikään ole ennalta määriteltyä. Otamme palasia menneestä ja lisäämme siihen omat mausteemme. Ketjuuntumisissa oleellista ei liene se, mikä ketjuuntuu vaan se, miten noiden ketjujen kanssa oppii elämään ja miten niihin suhtautuu. Haluaako ketjua jatkaa vai kokeeko sen rasitteena, jonka haluaa katkaista. Tai miten suhtautuu ketjuihin, joista voi olla vaikea päästä irti, kuten psyykkisen sairastumisen ketju. Kokeeko tämän kaltaisen ketjun rasitteena vai näkeekö siinä ketjun aiheuttamia positiivisia merkityksiä elämänkululle.

6. Palvelujärjestelmä elämänkulussa

6.1 Tarinoita palvelujen käyttäjiltä

6.1.1 Aino: Palvelujärjestelmässä samoilija

Ainon elämässä kokemukset palvelujärjestelmästä ja niiden merkitykset sahaavat edestakaisin elämänkulussa. Kaikista elämänvaiheista sekä lapsuudesta, nuoruudesta että aikuisuudesta löytyy kokemuksia palvelujärjestelmästä. Kaikista elämänvaiheista löytyy myös kokemuksia kolmesta eri kategoriasta: palvelun tarvetta ei huomattu, saatu apu ei auttanut ja merkittävä palvelukokemus.

Nuoruudessa ja lapsuudessa Ainon tuen tarvetta ei huomattu koulumaailmassa.

Aino: "Ja se koulupelko on ollut alusta asti. Ensimmäisestä koulupäivästä lähtien."

Sanna: ” -- Huomasko sun vanhemmat tai saiksä siihen mistään tukea ja apua opettajilta tai..?”

Aino: ”Ei opettajilta ainakaan. -- Et maha mulla oli kipee ekasta luokasta asti, se maha oli se juttu, mitä tutkittiin ja tutkittiin. Mut eivät sitten tajunneet. Eikä sitä olis osannut sanoakaan.”

Jos palvelujärjestelmä ja sen työntekijät eivät osaa tunnistaa avun tarvetta vaarana on, ettei apua tarvitseva saa koskaan apua, ellei hän kykene itse sanoittamaan tarvettaan ja toimimaan aktiivisesti avun saamisen eteen. Ainon koulupelkoa ei peruskoulun aikana tunnistettu, vaikka se aiheutti koulunkäymiseen paljon ongelmia ja suuria poissaoloja varsinkin yläasteella. Tuen tarvetta ei tunnistettu, eikä Aino lapsena sitä itse osannut sanoittaa.

Vaikka palvelujärjestelmä onnistuisi kohtaamaan elämänkulun, ei saatu apu aina auta, eikä kohdennu oikein. Seuraavassa esimerkki siitä, kuinka apu olisi tarkoituksenmukaista mutta se ei auta, koska kohtaaminen työntekijän kanssa ei toimi.

"No (Avohoito), siellä oli se tyyppi jonka kanssa mä puhuin, se ei tajunnut mua ollenkaan. Et mä en voi tajuta et miten voi erehtyäkin niin paljon, et mä tuun kännissä paikalle. Halusko ne vaan musta eroon --."

Työntekijä oli luullut Ainon olevan humalassa hänen käydessään hoidossa ja esittänyt epäilyksenä Ainolle. Tämän jälkeen Aino ei enää halunnut käydä kyseisessä hoidossa, vaikka olisi apua tarvinnutkin. Hän koki tulleen syytetyksi jostain, mihin oli syytön ja menetti luottamuksensa avun tarjoajaan. Tilanne voi olla vaarallinen nimenomaisesti silloin, kun apua tarvitseva jättäytyy hoidon ulkopuolelle kokiessaan tulleen huonosti kohdelluksi. Myös Kääriäinen (1994) näki samanlaista problematiikkaa lainrikkojien kohdalla, jotka tekivät mieluummin uuden rikoksen kuin asioivat sosiaalitoimessa. Nuoruudessaan Ainolla on kokemus myös hyvin toimineesta palvelusta.

"Se oli ihan hyvä paikka kyllä. Ja sitten opin -- hillitseen ja hallitseen itteeni. -- Kyllä sitten tietysti se, että kuulu johonkin jengiin --. Ehkä se oli aino semmonen ”normaalina nuoruutta osuus” mun elämästä. -- Se yksinäisyys oli silloin pois. Siellä oli vierustoveri kahden metrin päässä keskellä yötäkin, et hei herää."

Aino kuvaa palvelun piirissä olemaansa aikaa "normaalina nuoruutena". Määrittelyn takana on luultavasti turvallisuuden tunne, jonka aikaansaivat vertaistuki, joukkoon kuuluminen ja se, ettei tarvinnut olla yksin. Sitaatti osoittaa kuinka merkittävän muodon palvelukokemus voi saada

ihmisen elämässä. Sitaatista voi päätellä, ettei Aino kyennyt elämään "normaalia nuoruutta" kotonaan, mutta palvelun piirissä oleminen paikkasi tätä puutetta.

Ainolla on kokemuksia lastensuojelun tukimuodoista, joiden piirissä hän ehti olla useita vuosia ennen täysi-ikäisyyttä. Huomionarvoista Ainon kohtaamissa lastensuojelun palvelukokemuksissa on se, että hänellä on kokemusta sekä hyvin että huonosti toimivista lastensuojelun ratkaisuksista kuin siitäkkin, ettei palvelun tarpeeseen tartuttu ollenkaan. Lastensuojelun tarjoama apu, sijoitus lastenkotiin, näyttäytyy Ainon elämänsä aikana, joka ei auttanut.

" -- Sitten saatiin kuningas idea, että minä menen lastenkotiin. Ja tota sieltä sai kavereita ja jotenkin sitten kaikki oli hirveen hianoo ja rupesin polttaan enemmän tupakkaa ja olemaan vähän niinku kova, oli vähän pakkokin, että.. mitenkä se nyt sanois.. toimin massan mukaan, ettei jää ihan ulkopuolelle. Siinä sitten opettelin ryyppäämään."

Mikäli apu ei ole tarkoituksenmukaista siinä elämänvaiheessa, johon sitä tarjotaan, voi saatu apu kääntyä itseään vastaan ja viedä elämää huonompaan suuntaan. Ainon elämässä jakso lastenkodissa näyttäytyy palveluna, joka ei ollut Ainolle tarkoituksenmukaista siinä elämänvaiheessa. Aino viihtyi itse lastenkodissa mutta se vei häntä pahoille teille. Voi vain arvailla, miksi kyseiseen lastensuojelulliseen ratkaisuun päädyttiin. Näkyvää on kuitenkin se, ettei tuen perimmäistä tarvetta osattu havaita, tai sitä ei edes selvitetty. Ratkaisuun päädyttiin ehkä syventymättä Ainon tilanteeseen ja historiaan. Seuraavasta sitaatista käy ilmi, kuinka lastensuojelu ei tarttunut Ainon avun tarpeeseen ollenkaan, vaikka tiedosti sen.

" -- Olin tosiaan sosiaalitoimen neuvottelussa, oisko se nyt ollut lastensuojelun puolella sekin, että saanko asunnon --. Silloin siinä oli 6 kuukautta ennen kuin mä täytän 18, et mulla ei ollut siinä kohtaa mitään paikkaa. Sitten mua ei haluttu enää sinne lastenkotiin, eikä oikein mitään paikkaa haluttu mulle antaa, niin sitten sossusta sanottiin suurin piirtein näin, että "kyllä sä sen kuusi kuukautta seisot vaikka päälleen viemärisä".

Sosiaalitoimella ei ollut tarjota ratkaisua asunnottomuuden uhatessa, joten se leimasi asiakkaan hankalaksi ja eväsi samalla Ainolta pääsyn avun ja palvelun piiriin. Saadessaan hankalan asiakkaan leiman palvelujärjestelmä ja sen työntekijät nostavat helposti kätensä pystyyn ja vierittivät pallon asiakkaalle (vrt. Metteri 2004, 110-130). Palvelujärjestelmä sanoutuu irti auttamisesta ja jättää asiakkaat pärjäämään omillaan.

Ainon elämänkulussa merkittäväksi muodostuneissa lastensuojelukokemuksissa korostuvat ruohonjuuritason tekijät, työntekijän taidot kohtaamisessa palvelun käyttäjän kanssa.

" -- Se oli aivan mahtava muija. -- Se yritti just paneutua siihen et mitä sä mietit ja tälleen.. että se sitä yritti."

"Ikuisesti muistan hyvällä (Työntekijää), joka tutustutti mua kulttuuriin ja kirjoittamiseen, koska mä olin aina tykännyt kirjoittaa. Sen kanssa keskustelut oli mielenkiintoisia, koska tavallaan multa jäi se kasvatus pois kokonaan siinä lapsuudessa. -- Tää (Työntekijä) vei mua kahville ja museoon ja kaikkee. Et se oli ehkä yks koossa pitävä voima -- tuki ja turva."

Hyvä kokemus Ainolle oli jäänyt lastensuojelun sosiaalityöntekijästä, jonka Aino koki kuuntelevan häntä. Tarina ei kerro, kuinka hyvin työntekijän yritys kuunnella Ainoa kantoi hedelmää, mutta Aino arvosti työntekijän yritystä panostaa kohtaamiseen. Toisessa sitaatissa Aino kuvaa lastensuojelun työntekijää, jonka kanssa heillä syntyi hyvä ja luottamuksellinen suhde. Esimerkistä käy ilmi, kuinka monentasoisia merkityksiä hyvällä palvelukokemuksella voi ihmisen elämässä olla. Työntekijästä Aino sai aikuisen kumppanin, jonka kanssa tehdä arkisia asioita. Arkisen toiminnan taustalla saattoi olla myös syvempiä merkityksiä kuten pyrkimys kasvattaa nuorta palvelun käyttäjää. Merkittävästä palvelukokemuksesta voikin syntyä koossa pitävä voima, kuten Aino kuvaa.

Aikuisena Ainon elämässä on ollut tilanteita, joissa palvelujärjestelmä on tarjonnut apua mutta saatu apu ei ole auttanut, koska avun tarvitsijan ja auttajatahon intressit eivät ole kohdanneet. Ainolla on kokemusta erilaisista päihdehuollon laitostuntoutuksista. Monet kokemukset ovat kuitenkin negatiivisia pääasiassa sen takia, ettei hoidossa noudatettu toiminta- ja ajatusmalli sopinut Ainon tapaan irtautua päihteistä.

"(Päihdekuntouksessa) mä kestin 2 viikkoo. Se yhteisö systeemi oli mulle ihan liikaa, mä en kyennyt siihen selvinpäin --."

"Päädyin sitten (Päihdekuntoutukseen) ja tota voin sanoa, että se on ehkä kaamein kokemukseni mistään näistä.. että se lahko systeemi siellä.. -- Mä lähdin pois sieltä, kun se oli kuitenkin siinä mielessä avoin, että pääsi pihalla kulkeen, niin mä vaan kävelin sieltä pois."

"Mä istuin siellä kaksi viikkoo kuuntelemassa, kun ihmiset kertoili kuinka ne veti sitä ja tätä ja tota, ja oli sen kanssa siellä ja täällä. Kun mä tulin sieltä pihalle, mä menin suoraan hakeen kamaa. Et se oli niin kaameeta."

Aino kävi läpi useita päihdehuollon kuntoutusvaihtoehtoja kunnes löysi sopivan. Esimerkeissä korostuu palvelun käyttäjän oman panoksen tärkeys siinä, että hän saa tarkoituksenmukaista palvelua. Sopivan palvelumuodon löytämiseen voi olla pitkä tie, eivätkä työntekijät välttämättä osaa auttaa oikean palvelumuodon luo (vrt. Pohjola 2002, 55). Palvelun käyttäjälle sopimaton palvelumuoto saattaa avun sijaan myös pahentaa tilannetta. Palvelujärjestelmän pirstalemaisuus vaikeuttaa oikean palvelun luokse löytämisessä, sillä mikään palvelutaho ei hallitse ihmisten elämän kokonaisuutta (esim. Laitinen 2004, 316). Ainon elämänsä myöskin kunnallinen mielenterveystoimisto näyttäytyy palveluna, joka ei ole auttanut.

Aino: "Kyllä mulla lähestulkoon kaikki, mitä mulla on mielenterveystoimistosta sanottavaa, niin on kieltämättä negatiivista. En muista mitä lääkettä se yksikin mulle määräs, mut sit se seuraava katto, et syöksää noin paljon tota lääkettä, kolmekertaa liian iso annos. -- Et ei mitään hyvää sieltä.. eikä muidenkaan tuttavien puolelta."

Sanna: "Mikä siellä mättää?"

Aino: "Ne ei jouta, se on yks. Sitten, mä ymmärrän sen kiireen, mikä niillä on ja resurssien pulan ja kaiken, mutta kyllä mä luulen, että niiden pitäisi olla ammattitaitoisia, et jos on kyseessä tositilanne, niin siihen pitää tarttua."

Sitaatista käy ilmi, kuinka Aino näkee useita syitä sille, miksei mielenterveystoimistosta saatu apu auta. Ensinnäkin Ainon on vaikea uskoa mielenterveystoimiston lääkäreiden ammattitaitoon lääkkeiden määräämisessä. Työntekijöiden ammattitaito kyseenalaistuu myös siinä, että Aino kokee, ettei apua saa vaikka tilanne olisi kuinka vakava. Aino kokee työntekijöiden vetoavan kiireeseen ja resurssipulaan aikoja jakaessaan. Kaiken kaikkiaan mielenterveystoimisto näyttäytyy Ainolle joustamattomana palveluna, joka toimii järjestelmän, ei ihmisen ehdoilla.

Loppujen lopuksi, samoiltuaan palvelujärjestelmässä ja kokeillessaan erilaisia apumuotoja, Aino löysi kuitenkin itselleen sopivimmat palvelut. Ensin hän löysi palvelumuodon, joka auttoi häntä irtautumaan päihteistä.

"Et aino, mikä on mun puolelta toiminut on avohoito. -- Kyllä mun kohdalla ainakin toimi se, et se oli tarpeeksi mun omalla vastuulla. Kukaan ei liiaksi holhonnut, et nyt sinä pikkuinen siitä nukkumaan ja muuta. Et oma vapaus, menen tai en ja sitten se luottamus kuitenkin sieltä muhun."

"-- Se oli just niin joustavaa, et jos oli vaikeempi aika, niin näki vaikka 2 kertaa viikossa, parempi aika kerran kahdessa viikossa, tosi vaikee aika kahden päivän välein. Et sieltä tultiin niin paljon vastaan."

"Sitten (Päihdehuollon avohoidossa) on hyvää työporukkaa. En sit tiä onko niillä aikaa enemmän vai mistä se johtuu. Mutta sanotaanko, et siellä on vielä kaks sairaanhoitajaa jotka on semmoisia, et jos tyliin on yllättäen loppunut joku lääke ja resepti pitää kirjoittaa, niin eihän niiden tartte kuin antaa se, mut sit siinä välissä ne kysyy et mitä muuten (kuuluu?). Et jos sattuu oleen jotain, niin pääsee siinä sanoon. Et jos siinä on jotain, niin oitis ruvetaan järjestään, et ahaa, tapaaminen ylihuomenna tai jotain. Et siellä otetaan heti kiinni."

Aino kuvaa, että avohoidon avulla oli hänelle ainut tapa päästä päihdeistä eroon. Tämän havainnon tekemiseen piti ensin kulkea pitkä matka kokeillen useita erilaisia päihdehuollon laitostuntoutuspaikkoja. Sitaateissa Aino kuvaa syitä sille, miksi avohoito toimii hänen kohdallaan ja sopii hänen tarpeisiinsa. Ensinnäkin avohoidossa hän saa mahdollisuuden säilyttää oman vapautensa ja ansaita itse työntekijöiden luottamuksen, jonka hän kokee myös saavuttavansa. Tämä motivoi yrittämään enemmän. Edellä kuvattiin, kuinka mielenterveystoimiston joustamattomuus aikaansai toimimattoman palvelukokemuksen. Päihdehuollon avohoitoa Aino kuvaa päinvastoin paikaksi, joka joustaa ja tulee palvelun käyttäjiä vastaan. Tämä on oleellista, koska ihmisten elämien ja elämäntilanteiden moninaisuus vaatii palveluilta stabiilisuuden sijaan joustavuutta. Lopuksi Aino kuvaa kuinka päihdehuollon avohoitopaikassa on hyviä työntekijöitä. Aino kuvaa, että hoitaja voisi vain jakaa lääkkeitä, suorittaa työtehtävänsä, mutta samalla hän kysyy kuulumisia. Näin toimiessaan työntekijä saa heti tiedon asiakkaan nykytilanteesta. Tilanteesta tekee vielä hedelmällisemmän se, että mahdolliseen tuen tarpeeseen pystytään heti reagoimaan.

Päihdehuollon avohoidon lisäksi Aino löysi muitakin itselleen sopivia kuntoutumismuotoja. Kuntouttavan työtoiminnan piiriin Aino löysi päihdehuollon avohoitopaikan työntekijän vinkistä.

"Sitten löytyi se kuntouttava avain, minkä jälkeen lähti sitten selkeästi nousuun mun oloni, eli (Kuntouttava työtoiminta) -- Siitä se mun kuntoutuminen kunnolla alkoi. -- Mä oon ihan hurmiossa. Mä sanoin (Työntekijällekin), et mä oon hurmiossa, mä haluan semmoisen paidan missä lukee I sydän (Kuntouttava työtoiminta). Se on ensimmäinen paikka, missä tuntuu et mä oon lähestulkoon normaali ihminen. Ensimmäinen kohottava oli se, että olen tarjoilija, en ole pelkkä entinen narkkari ja mielenterveyspotilas, olen kuntoutuja, olen tarjoilija."

Kuntouttava työtoiminta muuttui merkittäväksi Ainon elämänsä kulussa, sillä hän kokee kuntoutumisensa kunnolla alkaneen päässessään palvelun piiriin. Kuntouttavassa työtoiminnassa

Aino pitää tärkeänä sitä, että hän on tasavertainen kaikkien kanssa: *”Se on ensimmäinen paikka, missä tuntuu et mä oon lähestulkoon normaali ihminen”*. Sitaatti osoittaa myös sen, kuinka hyvin toimiva palvelu auttaa luomaan, uusia, eheyttäviä kategorisointeja leimaavien tilalle. Kolmas, merkittäväksi elämänsä kannalta muodostunut palvelutaho löytyi edelleen tuttujen työntekijöiden vinkistä.

”Et vuosi sitten mä olin vielä ihan selkeesti sitä mieltä, et et ei mitään mahdollisuutta et pystyisin normaaleja töitä tekeen. Mutta terapia on ollut hyvin tehokasta ja aikaansaavaa ja näin, et se saattaa ehkä olla mahdollistakin.”

Ainon sitaatista käy ilmi, kuinka omiin tarpeisiin sopivan palvelun vaikutus voi ulottua moniin elämän osa-alueisiin. Ainon elämässä toimiva terapia saattaa aikaansaada sen, että hän pystyy jonakin päivänä toimimaan avoimilla työmarkkinoilla.

Ainolla on harvinaislaatuisia kokemuksia useita vuosia kestäneistä työntekijä-asiakassuhteista, joista on muodostunut tärkeä osa Ainon sosiaalista verkostoa. Aino on törmännyt tuttuihin työntekijöihin eri palvelumuotoja kokeillessaan. Samalla työntekijät ovat oppineet tuntemaan Ainon ja hänen tarinansa ja osanneet ohjata häntä sopivien palvelujen ääreen. Edellä kuvattu Ainon elämässä näkyvä ketjuuntuminen merkittäväksi muodostuneiden palveluiden kohdalla, on osittain näiden entuudestaan tuttujen työntekijöiden ansioita, jotka osasivat ohjata häntä päihdehuollon avohoitopaikasta edelleen kuntouttavaan työtoimintaan ja terapiaan.

”(Työntekijä) -- et hänellä on ainakin ollut mieletön vaikutus mun elämään. Et tosissaan välittää. Et hänestä henkii se, et haluaa tehdä sitä. Et ei oo kypsynyt, eikä katkeroitunut vaikka ois mitä tapahtunut.”

”Kun ne (kaksi työntekijää) tunsu mut ennestään, niin se helpotti hirveesti asioiden hoitoa. Mun lottovoiton on ollut nimenomaan toi pari -- . Et sanotaan näin et ne on mulle vähän niin kuin vanhemmat. -- Oon saanut sitä kasvatus ja kannustusta oikeeseen suuntaan, potkimista perseelle suoraan sanottuna, sieltä molemmilta, suhteutusta siihen maailmankuvaan, ettei kaikki pienet asiat oo oikeasti niin isoja asioita. Vähän pitää järki kädessä mieltä ja mennä tätä elämää.”

Aino kuvaa kuinka työntekijöillä on ollut merkittävä vaikutus hänen elämäänsä. Työntekijöistä näkee, että he todella välittävät, haluavat auttaa ja myös nauttivat työstään. Suhteet työntekijöiden kanssa ovat merkittävässä osassa Ainon elämänsä: *”ne on mulle vähän niin kuin vanhemmat”*. Samalla Aino kuvaa työntekijöiden olevan kuin lottovoitto, eli Aino on

tarvinnut myös paljon tuuria siihen, että on tavannut työntekijät ja että he ovat seuranneet hänen elämänsä aikana niin pitkiä aikoja.

Elämänsä aikana Aino on kohdannut monenlaisia palveluita, osa on hänelle sopinut, osa ei ja joskus hän ei ole saanut apua ollenkaan. Eniten merkittäviksi elämänsä aikana kannalta muodostuneita palveluita löytyy aikuisuudesta, mutta niitä löytyy myös Ainon lastensuojelukokemuksista. Olen nimennyt Ainon palvelun käyttäjä tarinan samoilijatarinaksi. Aino on kulkenut palvelujärjestelmässä pitkän ja kivikkoisen matkan kokeillen itselleen sopivia palvelumuotoja. Alkuvaiheessa matkaa Ainon kohdalle ei sattunut työntekijöitä, jotka olisivat tunteneet hänen tarinansa niin hyvin, että olisivat osanneet ohjata häntä sopivien palvelumuotojen ääreen. Ehkä Aino itsekään ei aluksi tuntenut itseään ja omia tarpeitaan. Myöhemmin elämässään Aino on kokenut "lottovoittoja". Elämänsä aikana mukana pitkään kulkeneiden työntekijöiden avulla Aino on löytänyt omiin tarpeisiinsa sopivat palvelut. Luultavasti hän on matkan aikana oppinut ymmärtämään myös itseään paremmin ja kantapään kautta oppinut, millaiset palvelut hänelle sopivat ja millaiset eivät.

Ainon tarinalle valitsemaani nimeä perustelee myös Ainon kuvaus palvelujärjestelmän ihannemaailmasta, jollaisen pyysin häntä määrittelemään.

"Ihannemaailmassa olis semmoinen vastaanotto, minne sä menet ja sanot et tarvitse ajan ja saat ajan. Meet sinne ja siellä on henkilö, jolla on jonkinasteista tietoa kaikista näistä neljästä (mielenterveys-, päihde-, ja talousongelmista, sosiaalitoimen puuttumista vaativista), sitten se sanoo et aloitetaan nyt niin, että meet tonne ensimmäiseen kerrokseen juttelemaan siitä ja tonne toiseen kerrokseen sulla on aika silloin ja silloin.. kaikki samassa paikassa."

Edellä olevassa sitaatissa Aino kuvaa omaa visiotaan palvelujärjestelmän ihannemaailmasta. Samalla hän kuvaa järjestelmän, jollaista olisi omalle palvelujen käyttäjän matkalleen toivonut. Kuvailun kaltainen järjestelmä olisi luultavasti vähentänyt Ainon mahdollisuutta määrittää järjestelmässä samoilijaksi, sillä tuolloin hän olisi voinut palvelun tarpeessaan kävellä yhteen paikkaan, jossa hän olisi saanut tarvitsemansa avun nopeasti. Aino ottaa kuvauksessaan kantaa nykyisen palvelujärjestelmän pirstaleisuuteen (kts. Laitinen 2004, 316). Aino toivoo järjestelmää, jossa palveluita tarjotaan keskitetysti, eikä apua hakevan tarvitse juosta monissa eri paikoissa avuntarpeessaan. Ainon kuvailema järjestelmä sopeutuisi palvelun käyttäjän tarpeisiin,

päinvastoin kuin nykyinen järjestelmä. Ainon tarina herättää kysymyksen siitä, tuottaako pirstalemainen palvelujärjestelmä Ainon kaltaisia samoilijoita vaatiessaan palvelun käyttäjältä taitoa toimia oman elämänsä palveluohjaajana, sen sijaan että järjestelmä hoitaisi kyseisen työn (vrt. Laitinen ja Kemppainen 2010, 149)?

6.1.2 Sari: Taidolla ja tuurilla palvelujärjestelmässä

Sarin elämänsä lapsuus ja nuoruus näyttävät vaiheina, jolloin palvelujärjestelmä ei ole kohdannut elämänsä kulkua ollenkaan tai saatu apu ei ole auttanut. Myöhemmin elämässään Sari kohtasi kuitenkin palvelujärjestelmän, jolta hän sai merkittävää apua.

Sarin ollessa lapsi hän haaveili pelastajasta, joka auttaisi häntä ja pelastaisi yksinäisyydestä. Palvelun tarvetta ei kuitenkaan huomattu.

"Sitä me ollaan sisarusten kanssa puhuttu, että jos nyt eletäis, me oltais luultavasti huostaanotettu jo aikoja sitten. Jos ei muita niin ainakin minä, koska olin niin täydellisen yksin. -- Mä olin täysin tässä tuhkimotarinan lumossa, et kun tulis joku hyvä haltija ja taikois, et mäkin saisin olla mä."

Sari vietti lapsena paljon aikaa yksin kotona. Omalla tavallaan pieni lapsi osasi toivoa apua hyvän haltijan muodossa. Mahdollisesti nämä toiveet esitettiin vain ajatuksissa tai vaikka ne olisi ääneen sanottukin, olisiko kukaan kuunnellut pienen tytön toiveita? Sari olisi kaivanut apua myös lukioikäisenä, mutta tuolloinkaan kukaan ei huomannut palvelun tarvetta.

Sari: "Ainakin kouluaikana ois pitänyt rehellisesti sanoa, et mikä se äidin (sairauden) nimi oli, et mitä se teetti. Et siihen oisin ehdottomasti tarvinnut tukea. Sitä vaan oletettiin, et mä olin niin aikuinen ja niin sinut itensä kanssa että."

Lukioaikana Sarista välittyi kuva tukevasti omilla jaloillaan seisovana nuorena aikuisena. Oma tunne sisällä oli kuitenkin heikompi ja Sari olisi toivonut tukea. Sari miettii omaa rooliaan avun hakemisessa ja kuvaa, että hänen olisi pitänyt rohkaistua hakemaan tukea ja kertoa rehellisesti raskaasta kotitilanteesta. Jos palvelujärjestelmän työntekijöiden on usein vaikea huomata tuen tarvetta, yhtä vaikeaa voi olla itse sanoittaa sitä. Toisaalta, mikä on koulujärjestelmän työntekijöiden rooli lasten ja nuorten tuen tarpeen huomioimisessa? Onko edelleen niin, että kiltin tytön rooli peittää liian hyvin alleen mahdollisen tuen tarpeen?

Joskus palvelujärjestelmä huomaa tuen tarpeen, mutta saatu apua ei auta. Sari kohtasi tämän kaltaisen tilanteen nuoruudessaan.

"Yks mikä on ollut -- on tää perheterapia. Mutta mun vanhempien kohdalla kun äiti sairastui, kun keskusteltiin siellä, niin kaikkihan pyöri isän ympärillä, niin kuin aina kaikki pyöri. -- se jäi sitten siihen. Ei annettu enää perheterapiaa, koska siitä ei tullut mitään, koska isä manipuloi kaikkia."

Sarin perhe sai perheterapiaa äidin sairastuttua psyykkisesti. Saatu perheterapia jäi kuitenkin yhteen kertaan, koska työntekijät arvioivat, ettei tukimuoto auta. Perheelle ei myöskään tarjottu vaihtoehtoista apua ja he jäivät tuen tarpeessaan yksin. Sari kuvaa, kuinka isän vahva vaikutus terapiatilanteessa oli syynä sille, että terapia jäi vain yhteen kertaan. Leimasivatko työntekijät Sarin perheen niin hankalaksi tapaukseksi, että kokivat sen oikeuttavan syyksi evätä perheeltä palvelun piirin pääsemisen (vrt. Metteri 2004, 110-130)? Myös aikuisuudessaan Sari kohtasi tilanteen, jossa hänen tilanteensa määriteltiin niin vaikeaksi, ettei sopivaa hoitomuotoa löytynyt.

Sanna: "Onks muita semmosia mitä olisit tarvinnut, mutta et saanut, tai et se palvelu ois ollut jotenkin sulle sopimatonta tai..?"

Sari: "-- Yks mitä mä oon ihmetellyt sitä terapiaa, et miks en mä ikinä saa sitä terapiaa. Et sitä mä oon pohtinut. Mut mulle on sanottu ihan suoraan et se on niin vaikeeta, et sen tarvis olla niin hirveen taitava terapeutti etten mä (sairastu uudestaan) --."

Edellä olevasta esimerkistä herää kysymys, kenen kuvailun kaltaisessa tilanteessa tulisi joustaa. Apua tarvitsevan, jonka tuen tarve on leimattu niin vaikeaksi, ettei sopivaa terapeuttia löydy vai palvelujärjestelmän, joka tämän leiman on lyönyt?

Mikäli tuen tarvetta ei huomata tai saatu apua ei auta, voi sillä olla merkittäviä seurauksia myöhemmin elämäkulussa.

Sari: "-- Mähän -- sanoin terveystarkastuksessa, että mä oon tosi masentunut. Lääkäri sitten vaan totes ykskantaan, että mene mielenterveystoimistoon. Ja se on semmonen mitä hoitohenkilökunta on sanonut (jälkikäteen), että se on ollut täysin ammattitaidoton vastaus, että hänen olisi pitänyt kirjoittaa mulle masennuslääkkeitä ja varata aika mielenterveystoimistoon."

Kun tukea tarvitseva sanoittaa tuen tarpeensa ja pyytää apua, on hän ylittänyt yhden raja-aidan. Tämän jälkeen pallo on työntekijän käsissä. Paljon riippuu siis siitä, miten työntekijä tämän jälkeen toimii ja mikä hänen tilanne-arviossa on. Esimerkistä käy ilmi, kuinka palvelujärjestelmän työntekijä on kuullut avuntarpeen, mutta ei ole ottanut tuen tarvetta tosissaan

tai toiminut tilanteeseen nähden liian epäaktiivisesti. Tämä palvelujärjestelmän kohtaamattomuus muodostui Sari elämässä myöhemmin merkitykselliseksi, koska se oli osasyynä hänen sairastuttuaan myöhemmin vakavammin. Samalla tämä sairastuminen toimi kuitenkin käännekohtana palveluiden käyttämisessä, sillä useat palvelut muodostuivat tämän jälkeen Sarin elämässä merkityksellisiksi.

"-- Sairaalassakin tiedetään, et nyt on tultava että saadaan poikki tää tilanne. Joo, kun -- on vaaraksi itselleen ja muille, et se on semmonen että taatusti saa (apua)."

Aiemmin edellä mainittu masennus kategorisoitiin työntekijän taholta niin lieväksi ongelmaksi, ettei avun piiriin saattamisessa nähty tarvetta toimia ripeästi. Toisin kävi kun Sari sai sairautelleen diagnoosin, jonka palvelujärjestelmä mielsi tarpeeksi vakava-asteiseksi. Sairaalakokemuksista muodostui merkittäviä palvelukokemuksia Sarin elämässä.

"(Sairaalakokemukset) on ollut tosi hyviä. Mä oon mielestäni saanut just sitä hoitoo, mitä on pitänyt."

Myös myöhemmin elämässään Sari kohtasi palveluita, joista hän ja hänen perheensä saivat merkittävää apua. Syitä sille, miksi palvelukokemuksista muodostui merkittäviä, on useita. Sairaalakokemuksista muodostui merkittäviä muun muassa sen takia, että Sari kohtasi työntekijöitä, jotka osasivat käyttää oikeita sanoja Sarin kohdatessaan.

"-- Tää hoitaja sano, et sulla on se onni, et sä tiedät tästä sairaudesta, et sä tiedät mikä tässä on sitä sairasta ja mikä on sitä terveyttä, mikä on jäänyt jäljelle."

"Mä muistan sen, siitä on varmaan jo kymmenen vuotta kun (Työntekijä) sanoi että muista Sari: "-- Et jos sun pitää valita kahdesta (miehestä ja isästä) niin mies on sun valintas", ja se on ollut hirmu hyvä."

Palvelun käyttäjiä kuulevissa tutkimuksissa korostettiin työntekijän käyttämän kielen merkitystä palvelukokemuksen onnistuneisuudessa (Nyqvist 2001, 168; Krok 2008, 158). Myös edellä olevat sitaatit todistavat, kuinka oleellisessa osassa kieli ja sanat voivat työntekijän kohtaamisessa olla. Sarin esimerkeissä sanat onnistuttiin valitsemaan oikein. Ensimmäisessä sitaatissa oikein valitut sanat saivat negatiivisena pidetystä asiasta, psyykkisestä sairastumisesta, esiin positiivisia puolia ja sairastuneen voimavaroja. Sarille painotettiin, että oli onni, että hän tiesi mistä sairastumisesta oli kyse ja se tulisi auttamaan häntä paranemaan. Toisesta esimerkissä

käy ilmi, kuinka Sari koki työntekijän antaman ohjeen niin merkityksellisenä, että työntekijän sanat jäivät mieleen moniksi vuosiksi.

Merkittäväksi voi muodostua myös perheenjäsenten ja lähipiirin kuuleminen ja mukaan ottaminen palvelun piiriin. Tämä voi auttaa palvelun käyttäjää toipumaan sekä perhettä ymmärtämään ja saamaan päivitystä siihen, mistä apua tarvitsevan perheenjäsenen pulmissa on kyse. Avoimuus auttaa ja ehkäisee ennakkoluulojen ja väärinkäsitysten syntymistä perheen sisällä ja laajemminkin lähipiirissä. Apua tarvitsevan saama apua voi saada aikaan positiivisen lumipalloilmiön, joka hyödyttää myös muita lähipiirissä olevia.

"Ja sairaalaan sitten tuli lapset mukaan keskustelemaan, et miten nyt jatketaan ja miten se koskettaa heidän elämäänsä. Et hoitoneuvotteluissa oli koko perhe, ja senkin mä katsoin et se oli hirveen tärkeitä meille kaikille. Et perheenä kohdattiin se mun sairastuminen. Ja lapsii ei oo mun tietääkseni kiusattu tai muuta että. Et se on ollut ihan ensimmäisestä sairastumisesta lähtien ihan yleisesti tiedossa, et mä olen seonnut. Ja tota se on oikeestaan vaan tehnyt niinpäin, että ihmiset on mulle täällä hirveen ystävällisiä. Et ihmiset ihan hirveesti haluaa auttaa ja tukee eikä mitään ongelmaa ole siinä, et ei lapset ole mitenkään joutunut kärsimään, et ei ainakaan mun korviin ole koskaan tullut."

Sarin elämänsä elämisessä osa merkittäviksi muodostuneista palveluista oli sellaisia, joiden piiriin hän hakeutui itse, osa sellaisia, joiden piiriin hänet osattiin ohjata. Jälkimmäisten kohdalla korostui edelleen työntekijöiden käyttämän kielen tärkeys.

"Muistaakseni neuvolan täti joka sanoi, että mitä mieltä olette jos menisitte (Perhepalveluiden piiriin) ja nimenomaan niin, että minä saisin vahvistusta siihen, et mitä on olla äiti. Ja sitten painotettiin, et sinähän et tiedä sitä, kun sinulle ei ole äitiä. Et sillain hirveen taitavasti ja kauniisti sanottu, et sä tarvit tässä tukee, ja mikä on se syy, et miks."

"Et saman mä muistan kun mä lähdin ekaa kertaa sinne hoitoon, niin mähän asetin silloin ehtoja, et siellä pitää olla näin ja noin. Niin lääkäri sanoi, et sinähän menet vain tarkkailuun, neljäksi päiväksi ja katsotaan sitten, mitä se tilanne vaatii. Jos ei hän olis sanonut, et mä olen vain tarkkailussa, niin enhän mä olis lähtenyt sinne ollenkaan. Siis koska mullahan ei ollut sitä sairautentunnetta silloin aluksi, et mähän en ois lähtenyt sinne."

Edellä kuvatuissa tilanteissa työntekijöiden käyttämällä sanoilla on merkittävä rooli siinä, että apua hakeva pääsee avun piiriin. Kutsun tätä palveluiden mainostamiseksi. Palvelut, joita työntekijät Sarille mainostivat, olivat merkittävässä osassa Sarin elämänsä elämisessä. Jos sanat olisi valittu toisin, olisivat nämä palvelut voineet jäädä käyttämättä, eikä Sari olisi saanut apua.

Ensimmäisestä sitaatista käy ilmi kuinka tärkeänä Sari pitää tapaa, miten hänelle mainostettiin kyseisestä palvelusta. Toisesta sitaatista taas käy ilmi, kuinka oleellisessa osassa palveluiden mainostaminen ja oikein valitut sanat voivat ihmisen elämänkulussa olla. Jos sanat olisi valittu huonosti, ei Sari olisi välttämättä lähtenyt hoitoon, kuten hän itse kuvaa. Palveluiden mainostamisessa oleellista lienee kertoa selkeästi syyt, joiden vuoksi työntekijä palvelua suosittelee sekä mainostaa palveluita niin, ettei apua hakevaa pakoteta mihinkään ja itsemääräämisoikeus omasta elämästä säilyy.

Sarin elämänkulussa hänen omalla aktiivisuudellaan on ollut myös tärkeä rooli merkittäviksi muodostuneiden palveluiden piiriin pääsemisessä.

"Ja mä löysin sitten psykologin -- ja mä pääsin sitten hänen potilaaksi. -- Se oli mulle sopiva hoitomuoto --."

"Ja mä sovin sitten, et lapset tulee tänne sun kanssa (Työntekijä) jutteleen, et lapset ei saa missään nimessä pohtii, et onko äiti ottanut lääkkeensä vai ei, et se ei kuulu niille yhtään. Sit tehtiin niin, että lapset kävi peräkkäisinä päivinä sitten (Työntekijän) juttusilla. Ja mä uskon et se oli heille hirveen tärkeä, se kaikkein tärkein. Et he sai purkaa sen, et mitä se on kun äiti on sairas ja heille sanottiin heidän kielellä, et mitä äiti on ja mikä heidän tehtävä on. Ja he ei käynyt tosiaan kun sen yhden ainoon kerran ja sen jälkeen kaikki on ollut ok. -- Eli he sai heti purkaa sen, mitä heillä oli mielessä ja saivat kysyä ja muuta. Et mun mielestä he oli tunnin kumpikin siellä, et ihan tosiaan käytin perinpohjin läpi. -- Ja kun aattee palvelujärjestelmän kannalta, niin sehän on mielettömän pieni satsaus ja kun ajattelee mitä se tuo sitten tullessaan, kuinka paljon muuta se helpottaa."

Ensimmäisessä sitaatissa Sari kertoo kuinka hän löysi itselleen sopivan terapiamuodon. Tähän vaaditaan sekä taitoa, tuuria että aktiivisuutta. Ensin pitää tuntea omat tarpeensa ja sitten etsiä lukuisista terapiamuodoista ja terapeuteista itselleen sopivin. Toisessa sitaatissa Sari kuvaa tilannetta, jossa hänen perheensä sai avun pienellä satsauksella, eikä palvelujärjestelmältäkään vaadittu suuria, kalliita toimia. Parin kerran keskustelu työntekijän kanssa, osuessaan juuri oikeaan kohtaan tarpeen ollessa suurimmillaan, toi lapsille ja koko perheelle suuren avun. Tämä vaati kuitenkin palvelun hakijalta aktiivisuutta ja tuuriakin. Avuntarpeen esille nostamisen pitää kohdentua juuri oikealle palvelujärjestelmän työntekijälle, joka tietää mihin ohjata tai osaa auttaa itse. Se vaatii myös työntekijöiltä oikeita kysymyksiä, mikäli palvelua tarvitseva ei osaa tarvettaan sanoittaa.

Kokonaisuudessaan Sari kokee järjestelmän kohdanneen hänen elämänsä ja palvelun tarpeensa hyvin.

"-- Jos ajattelee sitä meidänkin avuntarvetta, niin se on yksittäisissä tapauksissa ollut hyvin pientä sitten, mutta se on just siihen asiaan tähdännyt mitä ollaan haettu. -- Sanotaan näin et me ollaan saatu oikeeta apua silloin kuin ollaan tarvittu. -- Et semmonen palvelujärjestelmä kokemus mulla on, että kun sitä tarvitaan sitä hoitoa, niin mä saan sitä kyllä heti, et mun ei tarvi sitä pyytää eikä anella. -- Ja sitten myöskin on uupuu, semmonen heittopussina olo, et sinne ja tänne, et semmosta kokemusta mulla ei oo ollenkaan."

Sarin kokemukset palvelujärjestelmän toimivuudesta ovat hyviä. Hänen kohdallaan palvelujärjestelmä on onnistunut kohtaamaan elämänsä onnistuneesti ja tehokkaasti, kohdentaen oikeanlaisen avun oikeaan kohtaan. Sari ei ole joutunut seikkailemaan palvelujärjestelmäviidakkossa eri palvelujen piirissä, vaan on löytänyt tai saanut nopeasti avun. Huomionarvoista on myös se, että Sarilta uupuu kokemus "heittopussina" olemisesta, jonka voisi olettaa olevan yksi pirstaloituneen palvelujärjestelmän (esim. Laitinen 2004, 316) helmasynneistä. Myös yksittäisten palveluiden kohdalla Sarilla on kokemus siitä, kun järjestelmä toimii hyvin.

"Ja myöskin palveluista se, että kunta silloin heti ymmärsi sen, että nyt haettava pysyvää hoitopaikkaa, silloin kun mä sairastuin ensimmäisen kerran. Lapsi pääsi heti semmoseen hoitopaikkaan, mihin hän voi jäädä, ettei palotella hoitajalta toiselle--."

Sari kuvaa, kuinka kunnassa toimittiin ripeästi ja Sarin lapsi sai hoitopaikan. Esimerkki korostaa myös kokonaisvaltaisuuden tärkeyttä apua tarvitsevan elämässä. Sen sijaan, että Sarin sairastuttua olisi hoidettu ainoastaan häntä, huomioitiin myös muiden perheenjäsenten avun tarve.

Sari pohtii itse syitä siihen, että kokemukset palvelujärjestelmästä ovat olleet positiivisia.

"Mutta mä en tiedä sitten, onko ollut yks syy siihen, et on verbaalisesti niin lahjakas, et osaa sanoa et mikä se on se ongelman ydin, et mihin sitä tukee tarvitaan."

Sari toteaa olevansa verbaalisesti lahjakas. Hän on aina osannut kertoa mihin tarvitsee apua ja on sitä myös saanut. Onko verbaalinen lahjakkuus, taitavuus palveluiden käyttämisessä nykyään elinehto palvelujärjestelmässä toimimisessa ja oikean palvelun luokse pääsemisessä? Toisaalta, Sarilla on ollut myös tuuria palvelujärjestelmässä toimimisessa. Tästä esimerkkinä seuraava sitaatti.

"-- Mulla kävi hyvä tuuri molempien perhepäivähoitajien kanssa. Että olivat semmoisia ymmärtäväisiä ja osasivat kasvattaa."

Elämäkulkunsa varrella Sari on kohdannut palveluita, jotka ovat olleet elämäkulun kannalta merkittäviä tai vaihtoehtoisesti saatu apu ei ole auttanut, tai apua ei ole saanut ollenkaan. Karkeasti jaotellen Sari on kohdannut merkittäväksi muodostuneita palveluita eniten aikuisuudessaan. Lapsuudessa ja nuoruudessa on taas enemmän tilanteita, joissa hän ei joko saanut apua ollenkaan tai saatu apu ei auttanut.

Olen nimennyt Sarin palvelujen käyttö tarinan taidon ja tuurin tarinaksi, sillä merkittäväksi muodostuneiden palveluiden kohdalla hän on tarvinnut molempia tekijöitä. Taitoa ja tuuria Sarilta on löytynyt, kun hän on onnistunut löytämään oikeita palvelumuotoja useiden vaihtoehtojen joukosta. Mahdollisesti hän on myös osannut sanoittaa tuen tarvettaan taitavasti, mikä puolestaan on helpottanut myös työntekijöiden roolia oikeiden palveluiden ehdottamisessa. Tuuria on tarvittu myös siinä, että Sari on onnistunut kohtaamaan työntekijöitä, jotka ovat osanneet ohjata hänet oikeiden palveluiden äärelle käyttämällä tilanteeseen sopivia sanoja.

6.1.3 Tarinat elämäkulussa

Sarin ja Ainon elämäkulun näyttämöillä tarinat saavat monin tavoin positiivisesti tai negatiivisesti määriteltyjä merkityksiä ja samoin niillä on myös monia vaikutuksia elämäkulussa.

Sekä Ainon että Sarin tarinassa on nähtävillä kuinka palvelun tarve saattaa jäädä lapsuudessa ja nuoruudessa huomaamatta. Lapsista tulee ongelmiseen helposti näkymättömiä. Tähän liittyy se, että lapsen voi olla vaikea sanoittaa tuen tarvettaan. Myöskään työntekijät eivät aina osaa kysyä oikeita kysymyksiä. Jos kyseessä on lapsi tai nuori, tai ongelma on arkaluonteinen, työntekijän rooli asian esille ottamisessa ja oikeiden kysymysten kysymisessä onkin suuri. Sarin ja Ainon palvelun tarpeeseen ei aina puututtu muissakaan elämänvaiheissa, vaikka tarve olisi työntekijälle sanoitettukin. Palvelua toivovaa ei välttämättä otettu tosissaan tai avunpyyntöön suhtauduttiin välinpitämättömästi.

Tarinoista löytyy kaikista elämänvaiheista saatua apua, joka ei kuitenkaan auttanut. Tarinoiden perusteella saatu apu tai palvelu ei auttanut, mikäli se ei ole ollut elämäntilanteen kannalta tarkoituksenmukaista, tai ei vastannut palvelun käyttäjän tarpeisiin. Tuolloin saatu apu saattoi viedä elämäntilannetta myös huonompaan suuntaan kuten runsaampaan päihteidenkäyttöön tai vakavampaan psyykkiseen sairastumiseen. Jos tämän ansan haluaa välttää, tulee työntekijöiltä löytyä aikaa apua hakevan tarinan kuulemiseen ja tuen tarpeen perimmäiseen ymmärtämiseen. Niissä palveluissa, joista apua ei saanut, korostuivatkin työntekijän ja palvelun käyttäjän kohtaamisen ongelmat. Sekä Ainolla että Sarilla on myös kokemus siitä, kuinka palvelujärjestelmä nostaa kätensä pystyyn, mikäli kokee apua hakevan tilanteen olevan liian vaikea.

Merkittäviksi palveluiksi Ainon ja Sarin elämässä muodostuivat palvelut, joissa avun tarvitsija löysi palvelujärjestelmäviidakosta itselleen sopivimman palvelumuodon. Joskus tie oli pitkä ja kivikkoinen, toisella kertaa saattoi onnistua hetkessä. Palvelun merkittävyys elämänsä aikana näyttäytyi selkeästi, jos palvelu oli tarkoituksenmukaista ja oikeaan aikaan saatua. Tuolloin pienikin panostus järjestelmän taholta osoittautui hyvin hedelmälliseksi. Merkittäviksi palveluiksi muodostuivat ne, joissa kohtaaminen oli ihmisläheistä ja työntekijöiden kanssa oli luottamuksellinen suhde. Merkittävästä palvelusta sai myös vertaistukea ja turvan tunnetta.

Elämänsä aikana merkittäviksi muodostuneilla palvelukokemuksilla oli vaikutuksia myöhemmässä elämänsä aikana. Merkittävä palvelukokemus saattoi paikata kodin ja vanhempien puutteellista roolia, esimerkiksi kasvatustehtävän muodossa. Palvelukokemuksesta saattoi muodostua elämää koossa pitävä tekijä ja työntekijöistä muodostui tärkeä ja oleellinen osa sosiaalista verkostoa. Myös heidän sanoillaan oli merkitystä, sillä ne loivat uskoa ja auttoivat luomaan uusia, eheyttäviä kategorioita leimaavien tilalle. Merkittävä palvelukokemus auttoi elämää oikeille raiteille, antoi mahdollisuuden päihteistä irtaantumiseen ja kuntoutumiseen. Samoin kun se vaikutti samanaikaisesti tai viiveellä monilla elämän osa-alueilla kuten perheen, lasten ja lähipiirin elämässä.

Palvelukokemukset voivatkin saada myös palvelun käyttäjän omassa elämässä aikaan ketjuuntumisia. Näin voi käydä sekä hyvässä että pahassa. Ainon kohdalla palvelujärjestelmä loi

positiivisen ketjun, sillä se, että hän tapasi ja tutustui kahteen työntekijään, auttoi myöhemmin merkittävien palveluiden ketjuuntumista yhteen. Ensin Aino tutustui työntekijään, joka ohjasi hänet kuntouttavaan työtoimintaan. Toisen entuudestaan tutun työntekijän kautta hän taas pääsi terapiaan. Sarin elämäkulusta taas löytyy esimerkki siitä, kuinka palvelujärjestelmä loi negatiivisen ketjun. Sari ei saanut apua masennukseensa, vaikka sitä pyysi. Tämä palvelujärjestelmän elämäkulun huomioimattomuus oli myöhemmin yhtenä syynä Sarin sairastuttua vakavammin.

Huomionarvoista on se, kuinka suuri merkitys yksittäisellä työntekijällä voi palvelun käyttäjän elämäkulussa olla. Erityisesti työntekijöiden käyttämät sanat ovat olleet vaikuttamassa Sarin ja Ainon palvelukokemuksiin. Sanojen lisäksi myös yksittäisten työntekijöiden tekemät tulkinnat palvelun käyttäjän avuntarpeesta voivat muodostua merkittäviksi palvelun käyttäjän elämäkulussa. Palvelujärjestelmän työntekijöiden onkin otettava vastuunsa omalla työkentällään ja ymmärrettävä, että juuri heidän sanoillaan ja teoillaan voi olla merkitystä niin hyvässä kuin pahassa.

Hyvin oleelliseksi palvelukokemusten kohdalla muodostui itselle sopivan palvelumuodon löytäminen. Nähdäkseni palvelujärjestelmän piiriin pääseminen voi tapahtua kolmen eri vaihtoehdon kautta. Itselleen sopivan palvelun voi löytää tunnistamalla oman tarpeensa ja löytämällä avun itse ilman työntekijöitä. Toinen vaihtoehto on tunnistaa oma palveluntarve ja osata sanoittaa se työntekijälle, joka osaa ohjata oikean palvelun piiriin. Kolmas vaihtoehto on, että työntekijä tunnistaa apua hakevan kertomasta tarinasta tämän palveluntarpeen ja ohjaa ihmisen oikean palvelumuodon luokse. Kaikissa edellä mainituissa vaihtoehdoissa tarvitaan sekä tuuria että taitoa. Taitoa tarvitaan oman avun tarpeen tunnistamisessa ja sen sanoittamisessa. Tuuria taas tarvitaan siinä, että järjestelmässä työskentelevistä työntekijöistä omalle kohdalle osuu se, joka osaa, ehtii ja haluaa auttaa. Mikäli apua hakevalta uupuu taitoa ja/tai tuuria, saattaa hänestä tulla palvelujärjestelmäviidakossa samoilija, joka etsii itselleen sopivaa palvelumuotoa yrityksen ja erehdyksen kautta. Tuolloin voi käydä myös niin, että apua etsivän tulee joustaa yrittämällä mukauttaa itseään palvelun piiriin, sen sijaan että palvelu joustaisi palvelun käyttäjän tarpeita vastaavaksi.

Sarin ja Ainon palvelujen käyttötarinat ovat erilaisia, mutta ne sisältävät myös samansuuntaisia kokemuksia. Molemmat ovat tarvinneet sekä taitoa että tuuria palvelujärjestelmässä toimimiseen ja oikean palvelumuodon löytämiseen, mutta Sarilta puuttuu järjestelmässä samoilijan kokemus. Tästä herää kysymys, kuinka merkittäviksi palvelujärjestelmän ja sen työntekijöiden toiminnan kannalta muodostuvat diagnoosit, paperille painetut sanat, apua haettaessa? Sarilla ja Ainolla on erilainen diagnoosipohja. Sari sai nopeasti vakava-asteisen diagnoosin mielenterveydenhäiriöstä, Ainon kohdalla diagnoosi oli pitkään kysymysmerkki ja se myös vaihtui matkan varrella. Tarjoaako järjestelmä apua helpommin, mikäli diagnoosi on selvillä? Ja otetaanko apua hakeva enemmän tosissaan silloin, kun hänellä on diagnosoitu mielenterveydenhäiriö, kuin silloin kun hän itse pyytää apua ilman virallisia papereita avun tarpeestaan?

6.2 Ketjuuntuneita palvelukokemuksia

Aineiston perusteella myös palvelukokemukset voivat ketjuuntua eri sukupolvien välillä. Ainon ja Sarin kohdalla ketjuuntumiset palvelukokemuksissa liittyvät samankaltaisiin mielenterveydenongelmiin, joita äiti ja tytär sairastavat.

Ainon ja äidin palvelukokemusten ketjuuntuminen näkyy siinä, että molemmat ovat käyttäneet samoja palveluita mielenterveydenhäiriöstä kuntoutumisessa.

Aino: "Yhteensä äidin kanssa ollaan oltu kaikilla osastoilla mitä Sairaalasta löytyy, yksi osasto on ainut, missä me ei olla oltu, mutta mulla on vielä aikaa."

Osa palveluista myös paikkasi samaa puutetta, jonka molemmat ovat elämässään huomanneet.

Aino: "Ehkä äitikin sai siellä Sairaalassa semmoista kasvatusta, mitä se on jäänyt vaille."

Aino: "-- Tavallaan multa jäi se kasvatus pois kokonaan siinä lapsuudessa. Et lähinnä mä olen kasvanut joidenkin – jotka tekee työkseen sitä, kuin vanhempien. -- Et sanotaan näin et ne (Työntekijät) on mulle vähän niin kuin vanhemmat."

Ainon ja äidin kohdalla ketjuuntumista näkyy myös siinä, että polku palvelujärjestelmässä kulkemisessa on hyvin samankaltainen. Molemmat ovat kokeilleet useita erilaisia palveluita. Välillä palvelujärjestelmässä on eksytty kokeilemaan palveluita, joista on huomattu, etteivät ne sovi omaan kuntoutumiseen ollenkaan tai vievät tilannetta huonompaan suuntaan. Ainon ja äidin elämien yhteen kietoutuminen näkyy siinä, että viime vuosina molemmat ovat löytäneet itselleen

sopivan palvelumuodon, jonka avulla kuntoutuminen on lähtenyt käyntiin ja oma olo on paranemaan päin.

Aino: "-- Tää Hoitotaho on ollut aivan loistava, et äidillä on lähtenyt meneen tosi hyvin --. Et äiti jaksaa nyt erilailla--. Se on äidille oikea paikka. Et ainakin meillä molemmilla hyvin nyt menee."

Aino: "Sitten löytyi se kuntouttava avain, minkä jälkeen lähti sitten selkeästi nousuun mun oloni. Et ainoo, mikä on mun puolelta toiminut, on avohoito."

Vaikka Ainon ja äidin kokemukset palvelujärjestelmästä ovat ketjuuntuneet, palvelut, jotka heitä nyt ovat auttaneet, ovat toisiinsa verrattuna kuitenkin hyvin erilaisia.

Aino: "-- Äidille jaetaan lääkkeet (Hoitopaikassa) yhä edelleen. Että ite mä oon reseptien varassa ja itse täyttelen laatikkoni. Niin äiti saa sieltä. Se on vähän semmoinen riippuvainen persoona, et se tarvii jonkun neuvomaan ja käskemään. -- Kun mä aattelen äitiäni, niin sillain äitini kanssa on toimittava. Et se on oikee tapa."

Aino: "Kyllä mun kohdalla ainakin toimi se, et se oli tarpeeksi mun omalla vastuulla. Kukaan ei liiaksi holhonnut, -- et oma vapaus, menen tai en ja sitten se luottamus kuitenkin sieltä muhun."

Sitaateista käy ilmi, kuinka oleellista oikean palvelumuodon löytäminen on. Aino ja äiti ovat ihmisinä erilaisia ja myös heitä auttavat palvelumuodot ovat toisiinsa nähden hyvin erilaisia ja toimintaperiaatteiltaan vastakkaista. Ainolle sopii palvelu, jossa kuntoutuminen on hänen omalla vastuullaan ja Ainon äidille taas sopii palvelu, joka ei jätä kuntoutumista yksistään hänen omalle vastuulleen. Tärkeintä on, että palvelu sopii kuntoutujan luonteeseen ja omiin periaatteisiin. Jos Aino ja äiti vaihtaisivat paikkaa ja kokeilisivat toistensa kuntoutumismuotoja, he huomaisivat varmasti nopeasti, ettei kyseinen palvelu sovi heidän tarpeisiinsa.

Ainon ja hänen äitinsä edellä olevista aineistoesimerkeistä käy ilmi, kuinka heidän palvelukokemusten ketjuuntumista on leimannut samankaltaisuus. Molemmat ovat käyttäneet samoja palveluita kuntoutumisessaan, jotkut palvelut ovat toimittaneet samankaltaista tehtävää heidän elämässään ja heidän polkunsä palvelujärjestelmässä on samankaltainen. Loppujen lopuksi palvelut, jonka avulla he ovat saaneet avun, ovat kuitenkin hyvin erilaisia.

Sekä Aino että Sari näkevät äitiensä kohdalla tilanteen, jossa palvelujärjestelmä ei ole vastannut heidän tarpeisiinsa. Seuraavat sitaatit osoittavat mitä vaaran paikkoja aiempien sukupolvien negatiivisista palvelukokemuksista voi muodostua nuorempien silmin katsottuna.

Sari: "Et mä oon itte sitä mieltä, et kun äiti otettiin sieltä sairaalasta pois neljän viikon jälkeen, et se ei ollut hyvä. Et just sen takia hänelle ei saatu sitä sairaudentuntoo koskaan heräämään."

Aino: "Et äiti sai silloin jo lääkkeitä jostain, et se kävi jossain mut siihen ei sit kuitenkaan sillä tavalla puututtu sen sairauteen, et se varsinaisesti olis mitään apua saanut, et ei se parantunut missään vaiheessa siinä."

Vaarana on, että vanhemman kokemus saadusta palvelusta muodostuu omissa silmissä kohtaloksi, jonka tulee itsekin kokemaan. Aiemman sukupolven kokemus palvelujärjestelmästä saattaakin ohjata omaa palveluiden käyttämistä.

Sari: "Ja sit kun äidin kohdalla, kun tiesi et sen terapiassa käynnit oli kymmeniä vuosia monta kertaa viikossa ja silti ei mikään selvinnyt, niin mä en sillain hinkunut sitä terapiaa."

Pahimmassa tapauksessa apua tarvitseva voi kieltäytyä avusta tai palveluiden piiriin menemisestä kokonaan jos ajattelee, ettei saa apua kuitenkaan, kun edelliset sukupolvetkaan eivät sitä saaneet. Sari oli nähnyt, ettei terapia auttanut hänen äitiään. Tämä ei kuitenkaan ennustanut Sarin kohtaloa ja Sarin ja äidin palvelukokemuksissa on nähtävillä ketjun katkeaminen.

Sari: "(Äiti) Sairastui kans (mielenterveydenhäiriöön), mut hän ei koskaan parantunut siitä. Hän kävi terapiassa --, mut se ei auttanut häntä yhtään. Et hän pysyi ihan samanlaisena loppuun saakka. Ja mulle on myöhemmin selvinnyt se, että hoitohenkilökunta ei pystynyt nostaan hänen sairaudentuntoo, eli hän ei ollut koskaan omasta mielestään sairas."

Sari: "Siellä (sairaalassa) hoitajat piti hirveen tarkkana sitä että "sulla on sama sairaus kun sun äidilläsi, mutta sun sairauskertomus ei mene silti samalla tavalla kuin sun äidilläsi". -- Mun äitini jäi siihen sairauteen kiinni, -- niin sitä he painotti, että sun täytyy nyt ihan oma polkus polkee, että se ei ole mikään syys seuraus-suhde, että sää sairastut niin menee samalla tavalla kun äidillä."

Sarin ja äidin palvelukokemukset kulkivat eri reittiä, vaikka he sairastuivat samaan mielenterveydenhäiriöön. Sari kuvaa äitinsä jääneen sairauteen kiinni, vaikka hän kävi

terapiassa. Omalla kohdallaan Sari kuvaa, että hänen sairautuntunsa saatiin nousemaan, eikä hän kulkenut samanlaista polkua sairastumisessaan kuin hänen äitinsä. Aineiston perusteella ketjuuntuneissa palvelukokemuksissa piilee vaaran paikka, jos omaa kohtaloaan pitää ennalta määrättyinä edellisen sukupolven kokemuksista mukailleen.

Avainsana ketjuuntumisissa on ymmärrys. On ymmärrettävä, ettei oma tarina kulje samaa reittiä kuin muiden sukupolvien tarinat. Jos tätä ei ymmärrä, ketjusta voi tulla taakka. Tämä tarkoittaa sitä, että ketju jatkaa ketjuuntumistaan siitä huolimatta, ettei sitä halua. Näin ollen tärkeää ei olekaan se, että ketju katkeaa, vaan se, ettei siitä tule taakkaa.

Oleellista on lisäksi yksilöllisten erojen tunnistaminen ja tunnustaminen. Tämä koskee sekä ihmistä itseään, mutta myös palvelujärjestelmää. Sarin esimerkistä käy ilmi, kuinka palvelujärjestelmän työntekijät, sairaanhoitajat, ymmärsivät Sarin ja hänen äitinsä yksilölliset erot ja sanoittivat sen myös Sarille. Tämä auttoi Saria ymmärtämään, ettei elämän tarvitse olla ennalta määrättyä, sillä samaa polkua ei tarvitse kulkea. Palvelujärjestelmän työntekijät saattavatkin olla merkittävässä osassa siinä, ettei ketjuista tule apua hakevalle taakkoja. Sen sijaan Pohjolan (2010, 34) ja Laitisen ja Kemppaisen (2010, 155) näkemä vaaran paikka toteutuu, mikäli työntekijät määrittelevät asiakasta ainoastaan menneisyyden mukaisesti, eivätkä näe eroja eri sukupolvien välillä. Menneisyydestä saattaa tuolloin muodostua itseään toteuttava ennuste.

Aineisto osoittaa jälleen myös sen, että omiin intresseihin soveltuvan palvelumuodon löytäminen on hankalaa, mutta palkitsevaa. Se, mikä auttoi edellistä sukupolvea toipumaan, ei välttämättä sovellukaan omaksi hoitomuodoksi, vaikka kyseessä olisi samanlainen problematiikka. Loppujen lopuksi oikeanlaisen avun luokse löytämisessä pitää ensin tuntea oma tarinansa, mutta ei pitää sitä ennalta määriteltynä.

7. Pohdintoja matkan varrelta

Matkani ylisukupolvisuuden maailmaan alkoi vuosia sitten työskennellessäni ensimmäisiä kertoja lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Tuolloin törmäsin perheisiin, joissa lastensuojelun

asiakkuus oli jatkunut sukupolvelta toiselle. Aloin kiinnostua sosiaalisen perimän tematiikasta ja tein siitä käsin kandidaatintutkielmani. Tätä tutkimusta tehdessäni matkani on jatkunut sosiaalisen perimän, ylisukupolvisuuden ja viimeiseksi ketjuuntuvien elämien käsite- ja teoriakeskustelun parissa. Tutkimuskirjallisuuden avulla olen pyrkinyt avaamaan ketjuuntuvien elämien tematiikkaa. Samalla näkökulmani on laajentunut lastensuojelun asiakkaista koskemaan laajemmin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen käyttäjiä, ja olen paneutunut palvelujärjestelmän ja ihmisten kohtaamiseen liittyvään kotimaiseen tutkimukseen. Anneli Pohjolan (1994) tavoin olen ollut kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä palveluiden käyttäminen saa ihmisten elämäkulussa heidän omasta näkökulmastaan käsin.

Perehdyttyäni ylisukupolvisuudesta tehtyyn tutkimukseen ja keskusteluihin olen yllättynyt niiden painottumisesta ongelmakeskeisyyteen. Tämä näkyy sekä politiikan tasolla (Hallitusohjelma 2003; Hallituksen politiikkaohjelma 2007) että tutkimuksen tasolla (esim. Smithbattle 2008, 522, 533). Tutkimuksia on tehty muun muassa väkivaltaisuuksien, päihdeongelmien, rikollisuuden sekä huono-osaisuuden ja köyhyyden ylisukupolvisesta periytymisestä (Vilhula 2004, 121). Samalla koko ylisukupolvisuuteen ja sosiaaliseen perimään on lyöty negatiivisuuden leima. Ikään kuin ainoastaan ongelmat ja kuormittavat elämäntilanteet jatkuisivat sukupolvelta toiselle. Tämä on aiheuttanut myös oletuksen siitä, että menneiden sukupolvien tarinat sanelevat tulevien sukupolvien kohtalon. Tuntuu kuin olisi unohdettu se, että ketjuuntuminen koskettaa meistä jokaista, ei vain marginaaliryhmiin kuuluvia.

Tekemäni elämäntutkimuksen tavoitteena on ollut paikata edellä mainittua puutetta ylisukupolvisuustutkimuksessa. Olen halunnut avata ylisukupolvisuudesta käytävää keskustelua ja aloittanut sen käyttämällä ketjuuntuvien elämien käsitettä esimerkiksi sosiaalisen perimän käsitteen sijasta. Tavoitteenani on ollut katsoa tilastojen ja jo tehtyjen ylisukupolvisuustutkimusten taakse ja kurkata, millaista elämää siellä vietetään. Ajatusleikkinä voi miettiä, miten olisi käynyt jos Aino ja Sari olisivat osallistuneet tutkimukseen, jossa olisi kartoitettu heidän elämänsä ainoastaan mielenterveydellisten häiriöiden ylisukupolvisen periytyksen näkökulmasta. Kuinka erilainen kuva heidän elämästään olisi saatu?

Tutkimukseni pääosassa ovat ihmiset, joilla on kokemusta palveluiden käyttämisestä useassa sukupolvessa. Olen saanut kurkistaa heidän maailmaansa kuulemalla heidän elämäntarinansa. Näiltä tarinoilta olen kysynyt millaisia ketjuja niissä on nähtävissä, sekä millaisia merkityksiä ketjuilla ja palveluiden käyttämisellä on elämäkulussa. Luullakseni näihin kysymyksiin vastaaminen on hyödyllistä sosiaalityön kentällä työskenteleville, jotka miettivät millaisia merkityksiä heidän tarjoamansa apu saa ihmisten elämässä. Tätä mietin ainakin itse tehdessäni töitä lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Miten tarjoamamme palvelut ja apu auttavat perhettä pitkällä tähtäimellä? Lyhyitä sijaisuuksia tehdessäni olen harvemmin saanut kysymykseeni vastauksia, sillä ihmisten kokonaiset elämäntarinat ovat jääneet hektisessä työelämässä kuulematta. Sosiaalityöstä haastavan tekeekin juuri se, että punnittujen vaihtoehtojen hyödyllisyys tai haitallisuus paljastuu vasta pidemmän ajan kuluttua, sillä yksiselitteisiä oikean ja väärän toimimisen tapoja ei ole olemassa (Laitinen ja Kemppainen 2010, 165).

Analysoidessani elämäntarinoita hyödynsin sekä narratiivista että narratiivien analyysia. Vastatessani kysymykseen millaisia ketjuuntumisia tarinoista löytyi, paikansin kolme kategoriaa, joita ovat aineellinen, sosiaalinen ja henkinen ketjuuntuminen. Aineistossani näkyvä ketjuuntuminen on monipuolista ja useisiin elämän osa-alueisiin liittyvää. Ketjuuntuminen koskettaa arkipäivässä tarvittavia kykyjä, arvoja, voimavaroja ja heikkouksia, sen sijaan että ketjuuntuminen liittyisi yksinomaan vain ongelmien tai heikkouksien siirtymään sukupolvelta toiselle. Aineellisesti ketjuuntuneita tekijöitä olivat elämän ulkoiseen hallintaan ja ulkoisiin olosuhteisiin liittyvät tekijät. Nämä tekijät liittyivät työntekoon ja työkykyyn, taloudenhoitoon, fyysiseen terveyteen sekä ulkoiseen kauneuteen ja hyvinvointiin. Sosiaalisesti ketjuuntuneita ilmiöitä olivat sosiaalisten suhteiden ketjut kuten suhde vanhempiin ja suhde puolisoon, sekä sosiaalisten taitojen ketjut vanhempi-lapsisuhteessa, parisuhteessa sekä muissa sosiaalisissa suhteissa. Henkinen ketjuuntuminen taas sisälsi elämän sisäisiä tekijöitä kuten psyykkisen terveydentilan, yksilölliset luonteenpiirteet ja asenteet, sekä yksilölliset ominaisuudet, taidot ja kyvyt.

Vastatessani kysymykseen siitä, millaisia merkityksiä palveluilla on elämänkulkuun, löysin niin ikään kolme kategoriaa, joita ovat elämänkulun kannalta merkittävä palvelukokemus, saatu apua ei auttanut tai palvelun tarvetta ei huomattu. Nämä kategoriat olivat taustalla tuloksissani

kertoessani Aion samoilijan tarinan, sekä Sarin taidon ja tuurin tarinan. Tarinoiden perusteella palvelujärjestelmä näyttäytyy viidakkona, jossa tarvitaan taitoa ja tuuria. Mikäli taitoa ja tuuria ei ole riittämiin, voi kokemuksesta tulla samoilua järjestelmän eri osissa etsien itselle sopivaa palvelumuotoa. Seikkailuista voi tulla pitkä, kantapään kautta etenevä matka, jossa ihminen tutustuu itseensä ja eri palveluihin selvittäessään mikä itselle sopii parhaiten.

Tarinoissa näkyy viittauksia palvelujärjestelmän pirstalemaisuuuteen, mikä on todettu muidenkin tutkijoiden taholta (Laitinen 2004; Metteri 2004; Pohjola 2002). Sari viittaa tarinassaan välttäneensä "heittopussiksi" joutumisen. Aino taas toivoo omassa palvelujärjestelmän ihannevisiossaan järjestelmää, jossa "kaikki olisi samassa paikassa". Artikkelissaan Helne (2009, 30-41) maalaa kuvan tämänhetkisestä (kilpailu)yhteiskunnasta, joka ei näytä antavan tilaa pirstalemaisesta palvelujärjestelmän muuttumiseen kohti kokonaisvaltaisempaa järjestelmää. Sosiaalipolitiikkaa ollaan viemässä yhä yksilöllisempään suuntaan, ihmisten riippuvuus palveluista nähdään tuomittavana ja häpeällisenä, ja yksilön vastuuta korostetaan entisestään yhteiskunnan vastuun sijasta. Lisäksi kilpailuyhteiskunta syö yhteisöllisyyttä entisestään, mikä puolestaan vaikeuttaa syrjäytymiskehityksen katkaisua.

On muistettava, että järjestelmän organisatorinen toiminta ja ruohonjuuritason kohtaaminen palvelun käyttäjän kanssa kulkevat käsi kädessä. Palvelujärjestelmän pirstalemaisuus syö työntekijöiden mahdollisuutta kuunnella ihmisten kokonaisiä elämäntarinoita ja tarjota oikeanlaista palvelua ottaen huomioon elämän kokonaisuuden. Vaarana on myös, että erillään toimivat organisaatiot ja niiden työntekijät tarjoavat vain sitä palvelua, jonka itse tuntevat hyvin omasta organisaatiostaan käsin, eivätkä pyri tunnistamaan ihmisen elämän kokonaisuutta (vrt. Pohjola 2010, 41-42). Koska nykyinen kehitys ei näytä liimaavan pirstalemaisesta palvelujärjestelmän osia kokoon, onkin oleellista kysyä, miten nykyisessä järjestelmässä pystyttäisiin toimimaan mahdollisimman asiakaslähtöisesti. Helne (2009, 34) kysyy, mitä tehdä niille, jotka eivät jaksakaan osallistua palveluntuotantoon ja onnistu oman hyvinvointinsa luomisessa? Itse kysyn lähes samoin sanoin; miten auttaa palvelujärjestelmässä samoilijoita?

Tulosteni perusteella avainsanaksi määrittäytyi kommunikaation peruskivi, eli kuunteleminen. Työntekijöiden tulisi kysyä ja kuunnella palvelua hakevan (elämän)tarina. Myös Pohjola (2010,

31) näkee asiakkaan kohtaamisessa keskeisenä sen, miten hyvin työntekijät tuntevat asiakkaan, tiedostavat hänen elämäntilanteensa kokonaisuuden ja kohtaavat hänet ihmisenä. Tuloksissani elämänkulkuun vaikuttaneissa palvelukokemuksissa korostui työntekijöiden kuuntelun tärkeys, varsinkin silloin kun apua hakeva ei itse tiedä mikä häntä auttaisi. Kuuntelu on tärkeää, jotta työntekijä osaa ohjata apua hakevan oikean palvelun piiriin. Kuuntelun onnistuessa työntekijä saattaa samalla onnistua siinä, että asiakas tutustuu itseensä ja omaan tarinaansa paremmin, jolloin hän tietää jatkossa itse, mikä palvelumuoto hänelle sopii. Mikäli työntekijöillä ei ole aikaa, halua tai ammattitaitoa kuunnella apua hakevien tarinoita vaarana on myös, että työntekijät sortuvat määrittelemään ihmisen ongelmallisuuden kautta. Sen sijaan ihmisten tarinat tulisi huomioida suhteessa heidän elämän olosuhteisiinsa ja elämän kokonaisuuteen (Pohjola 1994b, 199, 206). Kyseinen ongelma tiivistyne laajemmin asiakaslähtöisyyden toteutuneisuuden tai toteutumattomuuden ongelmallisuuteen. Asiakaslähtöisyys, asiakkaan kohtaaminen ja asiantuntijuuden arvostaminen ovat ideologisesti tunnustettuja mantroja, mutta niiden toteutuminen käytännössä on monimutkaisempaa. Asiakkaan todellisen kohtaamisen avulla päästäisiin kuitenkin jo pitkälle järjestelmän kehittämisessä. Vielä isompi haaste olisi ottaa asiakas mukaan palveluiden kehittämiseen. (Pohjola 2009, 82-88.)

Tutkimukseni edetessä en ole voinut välttyä kysymästä, miksi ylisukupolvisuustutkimus tuntuu välttelevän voimavarojen tutkimista. Nykyinen tutkimus on painottunut selvittämään ongelmien ylisukupolvista periytymistä, jolla pyritään saamaan lisää tietoa siitä, miten välttää huono-osaisuuden periytyminen. Toki tällekin tutkimukselle on paikkansa, sillä sosiaalityön asiakkaaksi tulon taustalla on aina ongelmatilanteen olemassaolo (Pohjola 2010, 56). Mielestäni tarvitaan kuitenkin myös elämän kokonaisuutena tunnustavaa tutkimusta. Tutkimusta, joka ei leimaa tai syyllistä vaan toteaa meidän olevan ihmisiä heikkouksinemme, mutta myös voimavaroinemme. Pösö (2009, 154) nostaa keskusteluun sosiaalisiin ongelmiin liitetyt positiiviset näkökulmat ja toteaa niiden olevan arkoja ja kaksijakoisia aiheita sosiaalityössä ja yhteiskunnassa. Positiivisten näkökulmien mukaan ottaminen käsittelyyn voi kyseenalaistaa sosiaalisten ongelmien parissa eläviä ihmisiä tai heitä auttamaan pyrkiviä työntekijöitä. Toisaalta niiden poissulkeminen voi kapeuttaa ja totalisoida ihmiskuvaa. Onko ylisukupolvisuudesta puhuminen tabu, jos keskustelussa huomioidaan voimavarat ja positiiviset seikat? Otetaanko käytännön työssä ylisukupolvisuutta tai sen tuomia positiivisia merkityksiä edes esille, vaikka niiden olemassaolo

huomattaisiin? Entä miten toimitaan, jos ketjuuntuminen koskettaa päihdeongelmaa, mielenterveydenhäiriötä tai muuta negatiiviseksi määriteltyä ongelmaa? Uskalletaanko asiakkaan tilanteeseen tuolloin perehtyä pintaa syvemmin selvittämällä, näkeekö hän itse ketjuuntumisessaan voimavaroja tai positiivisia puolia?

Edellisten sukupolvien mukaan nostaminen työskentelyyn vaatiikin työntekijältä ammattitaitoa ja hienotunteisuutta. Ketjuuntumista ei saa käyttää aseena apua hakevaa vastaan. Parhaimmillaan ammattitaitoinen työntekijä voi aiempien sukupolvien mukaan ottamisella työskentelyyn avata uusia näkökulmia asiakkaan elämään, joita asiakas ei ole aiemmin itse huomannut. Pahimmillaan työntekijä leimaa asiakkaan ja hänen elämänsä ennalta määritellyksi, mikäli hän määrittelee asiakasta menneisyyden mukaan. Vaarana on myös nähdä asiakas vain oireidensa kantajana ja tietynlaisen kategorian edustajana, jolloin asiakkaan muu persoonallisuus ja muut elämänaalueet voivat jäädä työntekijältä huomaamatta (Pohjola 2010, 33). Yksittäisten työntekijöiden merkitys elämänsä voikin nousta suureksi sekä hyvässä että pahassa. Näin ollen työntekijät eivät voi paeta vastuutaan, sillä heidän sanansa ja tekonsa voivat olla vaikuttamassa palvelun käyttäjän elämässä vielä pitkään sen jälkeen, kun apua hakeva sulkee työntekijän oven selkänsä takana.

Tulosteni perusteella ketjuuntumiset voivat saada elämänsä niin moninaisia merkityksiä, ettei niitä voi kuvata puhtaasti negatiivisiksi tai positiiviksi. Kuitenkin ketjuuntumisesta puhuttaessa tuntuu työntekijöillä ja tutkijoilla, myös minulla, olevan tarve määritellä ketjuja negatiiviksi tai positiiviksi, voimavaroiksi ja heikkouksiksi. Aihe herättää keskustelua laajemminkin sosiaalityössä, sillä ongelma-ajattelun kritiikki on synnyttänyt kääntein ongelmien kieltämisen suuntaan. Sosiaalityössä tulisi kuitenkin välttää ongelmien ja voimavarojen asettamista vastakohtiksi, toisensa pois sulkeviksi, sillä ongelman kieltäminen tai vastakohtaisesti ihmisen ymmärtäminen ainoastaan ongelmansa kautta, ei auta apua hakevaa asiakasta. (Pohjola 2010, 32.)

Sen määrittely saako ketjuuntuminen päähenkilön elämässä negatiivisen vai positiivisen sävyn, kuuluukin ainoastaan päähenkilölle itselleen. Ulkopuoliset eivät sitä voi tietää. Tämä määrittely riippuu siitä, mitä päähenkilö ketjustaan itse ajattelee, haluaako hän katkaista ketjun ja millaisia

positiivisia puolia siinä voi olla. Järjestelmän työntekijöiden kannalta tässä on oleellista ymmärtää, ettei päähenkilön oma määritelmä ketjuuntumisesta välttämättä vastaa työntekijän määritelmää tai yleisesti yhteiskunnassa hyväksyttyä määritelmää. Tässä vaiheessa punnitaan työntekijän ammattitaito sen suhteen, kuinka hän onnistuu hyväksymään asiakkaan oman asiantuntijuuden, vaikka se sotisi työntekijän omaa tai yleistä asennetta vastaan (vrt. Pohjola 2009, 86). Palvelujärjestelmän työntekijöiden haasteena onkin taistella ongelmakeskeistä puhetapaa vastaan, sekä etsiä palvelua hakevien tarinoista heidän voimavarojaan niitä väheksymättä.

Seuraava Ainin sitaatti, jossa hän kuvaa omaa suhdetta menneisyyteensä, lopettakoon tämän matkan.

"Jos mulla olis jäänyt ne ensimmäiset ihmiset tapaamatta, niin ehkä en ois tavannut sitä seuraavaa astetta tavallaan. Mut toisaalta mä en osaa katua, enkä suostu katumaan. -- Kyllä mä pidän tästä ihmisestä, joka mä nykyään olen. Et selvittyäni huumevuosista löysin sen paremman ihmisen, joka mä oon ollut joskus, mutta olin silloin liian ujo tuodakseni sitä parempaa ihmistä julki."

Sitaatissa Aino kuvaa hyväksyneensä menneet, raskaatkin tapahtumat osaksi itseään. Ylisukupolvisuudesta, ketjuuntuneista elämistä ja sosiaalisesta perimästä puhuttaessa onkin muistettava, että mennyt vaikuttaa meihin kaikkiin, ei vain marginaalisiin ryhmiin. Oleellista on se, miten menneeseen itse suhtautuu ja miten ihmiset ympärillä, myös työntekijät ja palvelujärjestelmä, siihen suhtautuvat.

Lähteet

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2007) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2007) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS- Kustannus.

Andrews, Molly & Squire, Corinne & Tamboukou, Maria (toim.) (2008) Doing narrative research. Thousand Oaks: Sage Publications.

Atkinson, Robert (2002) The life story interview. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) Handbook of interview research: context & method. Thousand Oaks: Sage Publications. 733-748.

Bardy, Marjatta (1995) Lapsuus ja lastensuojelu – eksistentiaalista juonta etsimässä. Teoksessa Petri Virtanen (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki: Juva. 70-77.

Bengtson, Vern & Biblarz, Timothy & Roberts, Robert (2002) How families still matter: a longitudinal study of youth in two generations. Cambridge: Cambridge University Press.

Bertaux, Daniel & Bertaux-Wiame, Isabelle (1991) ”Was du ererbt von deinen Vätern..” Transmissionen und soziale mobilität über fünf generation. BIOS. Zeitschrift für biographieforschung und oral history 4, 1, 13-40.

Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (toim.) (2005) Between generations. Family models, myths and memories. New Brunswick: Transaction Publishers.

Bourdieu, Pierre (1979/1984) Distinction. A social critique of the judgement of taste. (Alkuteos La Distinction, julk. 1979) Kääntäjä Richard Nice. London: Routledge & Kegan Paul.

Brannen, Julia & Moss, Peter & Mooney, Ann (2004) Working and caring over the twentieth century. Change and continuity in four-generation families. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Carroll, Joseph (1977) The intergenerational transmission of family violence. The long-term effects of aggressive behavior. *Aggressive Behavior* 3 (3), 289-299.

Chase, Susan E. (1996) Personal vulnerability and interpretive authority in narrative research. Teoksessa Ruthellen Josselson (toim.) *Ethics and process in narrative study of lives*. Thousand Oaks: Sage Publications. 45-59.

Elder Jr., Glen H. (1994) Time, human agency and social change: perspectives on the life course. *Social psychology quarterly* 57 (1), 4-15.

Eskola, Jari (toim.) (1999) *Hengelistä Harrèen, narratiivista Nudistiin*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Forssèn, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turun yliopisto: Sosiaalipolitiikan julkaisuja, sarja A:2.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) (2002) *Handbook of interview research: context & method*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Hallitusohjelma (2003) Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma. <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/vn/hallitus/vanhasen-hallitusohjelma-2003/fi.pdf> Viitattu 22.11 2010.

Hallituksen politiikkaohjelma (2007) Lapset, nuoret ja perheet. http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/lapset/ohjelmansisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf. Viitattu 22.11 2010.

Hatch, Adams & Wisniewski, Richard (toim.) (1995) Life history and narrative. London: Falmer.

Heikkinen, Hannu L. T. (2007) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus. 141-158.

Heikkilä, Matti & Vähätalo, Kari (toim.) (1994) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Helne, Tuula (2009) Kilpailukyky-yhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino. 19-42.

Hessle, Sven (1988) Familjer I sönderfall. En rapport från samhällsvården. Göteborg: Norstedts.

Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 189-222.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Vastapaino.

Inowlocki, Lena (2005) Grandmothers, mothers and daughters. Intergenerational transmission in displaced families in three Jewish communities. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) Between generations. Family models, myths and memories. New Brunswick: Transaction Publishers. 139-153.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Jonsson, Gustav (1969) *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden.

Josselson, Ruthellen (toim.) (1996) *Ethics and process in narrative study of lives*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.

Kivinen, Tarja (1994) *Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi: näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 45.

Kulmala, Anni & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003) *Sosiaalityön kohtaamia asiakkaiden kertomana*. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylä: SoPhi. 125 – 146.

Kuula, Arja (2006) *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Krok, Suvi (2008) *Vähävarainen yksinhuoltajaäiti etuusjärjestelmässä*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino. 145-174.

Kyngäs, Margit (2000) *Vankeus miehen elämäkulussa: tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 36.

Kärkkäinen, Tuulikki (2004) *Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen*. Helsingin yliopisto: Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos, tutkimuksia 250.

Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1. Helsinki: Painatuskeskus.

Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) (2002) Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: Ps-kustannus.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2009) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) (2010) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus. 138-177.

Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar (1998) Narrative research. Reading, analysis and interpretation. Thousand Oaks: Sage Publications .

McMillen, J. Curtis & Rideout, Gregory B. (1996) Breaking intergenerational cycles: theoretical tools for social workers. Social service review 70 (3), 378-399.

Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus YTY ry. Helsinki: Edita.

Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Parikka, Raimo (1994) Huono-osaisuus historiallisena jatkumona. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus. 51-89.

Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselämä toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta universitatis lapponiensis 5.

Pohjola, Anneli (1994b) Näemme köyhyyden, mutta emme köyhiä. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus. 191-211.

Pohjola, Anneli (2002) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: Ps-kustannus. 42-62.

Pohjola, Anneli (2009) Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino. 69-89.

Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus. 19-75.

Polkinghorne, Donald (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa Hatch Adams & Wisniewski Richard (toim.) Life history and narrative. London: Falmer press. 5-25.

Pösö, Tarja (2009) Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino. 153-163.

Quinton, David & Rutter, Michael (1988) Parenting breakdown. The making and breaking of inter-generational links. Studies in deprivation and disadvantage, 14. Aldershot: Avebury.

Rapley, Tim (2007) Interviews. Teoksessa Clive Seale & Gobo Giampietro & Jaber F. Gubrium & David Silverman (toim.) Qualitative research practise. London: Sage Publications. 15-33.

Riessman, Catherine Kohler (1993) Narrative analysis. Qualitative research methods series 30. Thousand Oaks: Sage Publications.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi. 103 – 124.

Roos, J.P (2008) Elämäkertatutkimus. Luentokalvot ja ääniluento. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta. <http://www.valt.helsinki.fi/yleope/kvali/kvali4.htm>. Viitattu 20.11 2010.

Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Rönkä, Anna (1994) Nuoren aikuisen sosiaalinen selviytyminen. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus. 149-168.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivien sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) Hengelistä Harrèen, narratiivista Nudistiin. Kuopio: Kuopion yliopisto. 165-192.

Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi. LScaramella, Laura & Conger, Rand (2003) Intergenerational continuity of hostile parenting and its consequences: the moderating influence of children's negative emotional reactivity. *Social development* 12 (3), 420 – 439.

Schwartz, Howard & Jacobs, Jerry (1979) *Qualitative sociology. A method to the madness*. The New York: Free Press.

Seale, Clive & Giampietro, Gobo & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (toim.) (2007) *Qualitative research practise*. London: Sage Publications.

Smart, Carol (2007) *Personal life: new directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity.

Smithbattle, Lee (2008) *Gaining ground from a family and cultural legacy: a teen mother's story of repairing the world*. *Family process* 47 (4), 521-535.

Squire, Corinne & Andrews, Molly & Tamboukou, Maria (2008) *What is narrative research?* Teoksessa Molly Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim.) *Doing narrative research*. Thousand Oaks: Sage Publications. 1-21.

Syrjälä, Leena (2007) *Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus. 229-243.

Thompson, Paul (2005) *Family myth, models and denials in the shaping of individual life paths*. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) *Between generations. Family models, myths and memories*. New Brunswick: Transaction Publishers. 13-38.

Ungar, Michael (2004) *Nurturing hidden resilience in troubled youth*. University of Toronto Press.

Valokivi, Heli (2002) *Toimiva asiakkuus. Kriminaalihuollon palveluohjauskokeilu naisasiakkaiden kertomana*. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg ja Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi. 164 -187.

Vilhula, Anna (toim.) (2007) Sosiaalinen perimä. Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa. Suomen mielenterveysseura. Helsinki: Gummerus.

Virtanen Petri (toim.) (1997) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki: Juva.

Welshman, John (2006) From the cycle of deprivation to social exclusion: five continuities. *The political quarterly* 77 (4), 475- 484.

Welshman, John (2008) The cycle of deprivation: myths and misconceptions. *Children & Society* 22, 75-85.